

Tartu Ülikool
Filosoofiateaduskond
Ajaloo ja arheoloogia instituut
Üldajaloo õppetool

Sten-Erik Tammemäe

SOOME-EESTI SIDEMED LOODUSTEADUSTES 1918-1939

Magistritöö

Juhendaja: vanemteadur Ülle Tarkiainen (PhD)

Tartu
2015

Olen magistritöö kirjutanud iseseisvalt. Kõigile töös kasutatud teiste autorite töödele, põhimõtteliste seisukohtadele ning muudest allikatest pärinevatele andmetele on viidatud.

Autor: Sten-Erik Tammemäe .....

(allkiri)

.....

(kuupäev)

Uurimistöö läbiviimist toetas riiklik stipendiumiprogramm Kristjan Jaak, mida viib ellu Sihtasutus Archimedes koostöös Haridus- ja Teadusministeeriumiga.

HARIDUS- JA
TEADUSMINISTEERIUM

SISUKORD

SISUKORD	4
SISSEJUHATUS	5
1. SOOMLASTEST PROFESSORID TARTU ÜLIKOOLIS	9
1.1. Johannes Gabriel Granö	9
1.2. Yrjö Kauko	15
1.3. Kaarlo Teräsvuori	21
1.4. Kalle Väisälä	25
2. TEADUSLIKUD SELTSID JA ORGANISATSIOONID	30
2.1. Kirjavahetus	30
2.2. Kirjavahetaja- ja auliikmed	33
2.3. Ettekanded	36
2.4. Väljaannete vahetus	41
3. TEADUSLIKUD SIDEMED	47
3.1. Ekskursioonid ja uurimisreisid	47
3.2. Stipendiaadid ja välismaal õppijad	54
3.3. Sidemed teadustöös	58
KOKKUVÕTE	64
SUMMARY	67
KASUTATUD ARHIIVIMATERJALID JA KIRJANDUS	69
LISA	75

SISSEJUHATUS

Soome ja Eesti iseseisvumine vastavalt 1917. ja 1918. aastal andis mõlema maa põlisrahvuse esindajatest haritlastele ja teadlastele senisest suuremad võimalused üksteisega lävimiseks, teineteise maa külastamiseks ning tugevamate koostöösidemete sõlmimiseks. Sama oli ka loodusteadustes – varem olid selles valdkonnas tooni andnud soomerootslased ja baltisakslased, kuid nüüd võtsid teaduselus ja –korralduses juhtrolli soomlased ja eestlased. Selleks olid olemas head eeldused nii ruumilises läheduses, keelelises sarnasuses kui ka juba ärkamisajal ja hiljem tekkinud kontaktide näol. Varasema üksteise kultuuri vastu tuntud huvi kõrvale tekkis soov õppida senisest enam tundma teise maa olusid ja loodust ning sõlmida teineteisega teaduslikke kontakte.

Käesoleva töö esimeseks eesmärgiks on anda põhjalik ülevaade loodusteadustealastest sidemetest Soome ja Eesti teadlaste ning mõlema maa teaduslike seltside ja organisatsioonide vahel. Kui varem on töödes ja artiklites käsitletud pigem üksikuid Soome või Eesti isikuid ja seltse, siis siinkohal kirjeldatakse kõiki eelnimetatud samas raamistikus. Töö teiseks eesmärgiks on välja tuua võimalikke tendentse Soome ja Eesti teadlaste ning organisatsioonide omavahelises suhtluses. Kolmandana proovitakse uurimistöös näha, mil moel sobituvad soomlaste ja eestlaste kontaktid loodusteadustes üleüldisemasse hõimukoostöösse kahe rahva vahel.

Uurimistöös on arhiivimaterjalidena kasutatud Eesti Ajalooarhiivi, Helsingi Ülikooli Keskarhiivi (*Helsingin Yliopiston Keskusarkisto*), Soome Rahvusarhiivi (*Kansallisarkisto*), Soome Kirjanduse Seltsi (*Suomen Kirjallisuuden Seura*) Kirjandusarhiivi (*Kirjallisuusarkisto*) ning Tartu Ülikooli Raamatukogu materjale. Eesti Ajalooarhiivist on

teavet kasutatud Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli¹ ja Loodusuurijate Seltsi fondidest². Helsingi Ülikooli Keskarhiivis tutvuti Soome Bioloogia Selts Vanamo (*Suomen Biologian Seura Vanamo*) materjalidega.³ Soome Rahvusarhiivile annetatud alamarhiividest on uurimistöö tarvis kasutatud Kaarlo Teräsvuori⁴, Kalle Väisälä⁵ ja Yrjö Väisälä⁶ isikuarhiive, nelja erineva teadusliku seltsi⁷, Soome Teadusakadeemia (*Suomalainen Tiedeakatemia*)⁸ ja Teaduslike Seltside Delegatsiooni (*Tieteellisten Seurain Valtuuskunta*)⁹ arhiive. Soome Kirjanduse Seltsi Kirjandusarhiivist oli uurimistöö jaoks kasulik Johannes Gabriel Granö arhiiv¹⁰ ning Tartu Ülikooli Raamatukogus kasutati Akadeemilise Põllumajandusliku Seltsi arhiivifondi¹¹.

Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli oludest ning arengust esimese iseseisvusperioodi ajal on ülevaate andnud Karl Siilivask ja Hillar Palamets koguteose „*Tartu Ülikooli ajalugu*“ kolmandas köites.¹² Rahvusülikooli loomisest ja algusaastatest räägivad Hans Kruus ja Peeter Treiberg teoses „*Tartu Ülikool 1919-1929*“¹³, mille juurde kuulub Peeter Põllu sulest ilmunud eraldiseisev osa¹⁴. Ülikooli töö alustamisega seotud dokumente on avaldanud Helmut Piirimäe.¹⁵ Lisaks eelnevatele on uurimistöös kasutatud Tartu Ülikooli poolt igal aastal välja antud loengute kavu.¹⁶ Tartu Ülikooli sidemeid välismaalastega, seal hulgas soomlastega, on oma väitekirjas põhjalikult uurinud Timo Rui.¹⁷

Johannes Gabriel Granö elu ja tegevuse kohta on kirjutanud Ott Kurs artiklis „*Johannes Gabriel Granö Eestis*“¹⁸ ja koguteoses „*Elusid ja eluruume*“¹⁹, samuti on Granöt mainitud

---

¹ Eesti Ajalooarhiiv (EAA). Fond 2100: Eesti Vabariigi Tartu Ülikool.

² EAA. Fond 5309: Loodusuurijate Selts.

³ Helsingin Yliopiston Keskusarkisto (HYKA). Suomen Biologian Seura Vanamon arkisto.

⁴ Kansallisarkisto (KA). Kaarlo Teräsvuoren yksityisarkisto.

⁵ KA. Kalle Väisälän yksityisarkisto.

⁶ KA. Yrjö Väisälän yksityisarkisto.

⁷ KA. Suomalaisen Tiedeseuran arkisto, Suomen Geologisen Seuran arkisto, Suomen Maantieteellisen Seuran arkisto, Suomen Metsätieteellisen Seuran arkisto.

⁸ KA. Suomalaisen Tiedeakatemian arkisto.

⁹ KA. Tieteellisten Seurain Valtuuskunnan arkisto.

¹⁰ Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjallisuusarkisto (SKS/KIA). Johannes Gabriel Granön arkisto.

¹¹ Tartu Ülikooli Raamatukogu (TÜR). Fond 56: Akadeemiline Põllumajanduslik Selts.

¹² Siilivask, Karl; Palamets, Hillar (koost.) *Tartu Ülikooli ajalugu III. 1918-1982*. Tallinn: Kirjastus „Eesti Raamat“, 1982.

¹³ Kruus, Hans; Treiberg, Peeter (toim.). *Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919-1929*. Tartu: Tartu Ülikool, 1929.

¹⁴ Põld, Peeter. *Tartu Ülikool 1918-1929*. // Kruus, Hans; Treiberg, Peeter (toim.). *Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919-1929*. Tartu: Tartu Ülikool, 1929.

¹⁵ Piirimäe, Helmut (koost.) *Eesti ülikooli algus. Tartu Ülikooli uuestisünd rahvusülikoolina 1919. I*. Tartu: Tartu Ülikool, 1994.

¹⁶ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1919 II. poolaastal* jt. Tartu: Tartu Ülikool, 1919 jt.

¹⁷ Rui, Timo. *Ulkomaiset tiedemiehet Tarton yliopistossa ja virolaisten opintomatkat ulkomaille 1919-1940*. Joensuu: Joensuun yliopisto, 2001.

¹⁸ Kurs, Ott. *Johannes Gabriel Granö Eestis*. // Kaalep, Ain (peatoim.) *Akadeemia*. 5/1995.

Edgar Kanti kogumikus „*Linnad ja maastikud*“²⁰. Yrjö Kaukost räägib Riitta Mattila põhjalik elulooraamat „*Intohimona tiede ja opetus*“²¹, lisaks on Kaukot mainitud Arthur Puksovi mälestustes „*Läbi segaste aegade*“²² ja Vello Pasti artiklis Tartu Ülikooli keemiaosakonnast²³. Kaarlo Teräsvuorist on samuti kirjutanud Ott Kurs²⁴, lisateavet tema tegevusest annab Teräsvuori enda artikkel põllumajandusteaduskonna algusaastatest²⁵. Kalle Väisälä ja kahte tema vendadest käsitleb Olli Lehto teos „*Oman tien kulkijat*“²⁶ ning Väisälä tööst Tartus on samuti kirjutanud Olaf Prinits ja Enn Tamme²⁷.

Teaduslike seltside ja organisatsioonide sidemete kohta on kirjutatud erinevaid artikleid. Lisaks teistele Soome-Eesti kontaktidele mainivad seltside omavahelisi sidemeid Erich Kukk ja Antti Pekkarinen.²⁸ Välja võib tuua Toivo Meikari uurimistöo Tartu Ülikooli metsaosakonna sidemetest,²⁹ Soome Metsateadusliku Seltsi suhetest Eestiga on aga kirjutanud Ülle Tarkiainen³⁰. Akadeemilise Põllumajandusliku Seltsi Soome-suhete algusest on ülevaade antud Seltsi 10. aastapäeva puhul ilmunud ülevaatlikus töös.³¹ Puhtalt teaduslikest kontaktidest Soome ja Eesti vahel leiab kõige enam teavet Erich Kuke ja Antti Pekkarineni artiklist loodusuurijate sidemeist.³² Erich Kukk on käsitlenud ka Eesti loodusuurijate ekspeditsioone Soome ja mujale.³³ August Tammekannust on kirjutanud Ott Kurs³⁴ ja Toive

---

¹⁹ Kurs, Ott. *Elusid ja eluruume*. Tartu: Ilmamaa, 2009.

²⁰ Kant, Edgar; Kurs, Ott (koost.) *Linnad ja maastikud*. Tartu: Ilmamaa, 1999.

²¹ Mattila, Riitta. *Intohimona tiede ja opetus. Yrjö Kaukon elämänvaiheita Kuopiosta Patagoniaan*. Tampere: Tekniikan Historian Seura THS ry & Tekniikan Akatemia -säätiö, 2011.

²² Puksov, Arthur. *Läbi segaste aegade. Mälestusi*. Toronto: Eesti Üliõpilaste Seltsi Vanematekogu Kirjastus, 1980.

²³ Past, Vello. *Tartu Ülikooli keemiaosakonna õppe- ja teadustöö arenguhooni käesoleval sajandil*. // Rebane, Karl-Samuel (vast. toim.) *Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi XX. Reaalteaduste koolkondade, ideede ja teooriate areng Tartu Ülikoolis*. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, 1987.

²⁴ Kurs, Ott. *Elusid ja eluruume*. Tartu: Ilmamaa, 2009.

²⁵ Teräsvuori, Kaarlo. *Tartu Ülikooli põllumajandusteaduskonnast 1920. aastate alguses*. // Kiho, Toomas (peatoim.) *Akadeemia*. 9/2004.

²⁶ Lehto, Olli. *Oman tien kulkijat. Veljekset Vilho, Yrjö ja Kalle Väisälä*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava, 2004.

²⁷ Prinits, Olaf; Tamme, Enn. *Kalle Väisälä ja Tartu Ülikool*. // *Matemaatika ja kaasaeg XV. Abimaterjale matemaatika õpetajatele ja õppijatele*. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, 1968.

²⁸ Kukk, Erich; Pekkarinen, Antti. *Eesti ja Soome loodusuurijate sidemetest enne 1940. aastat*. // Kiho, Toomas (peatoim.) *Akadeemia*. 11/2008.

²⁹ Meikar, Toivo. *Tartu Ülikooli metsaosakonna teadussidemeist (1920-1951)*. // Rebane, Karl-Samuel (vast. toim.) *Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi XVII. Reaalteaduste arengust ja sidemetest Tartu Ülikoolis*. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, 1985.

³⁰ Tarkiainen, Ülle. *Soome Metsateadusliku Seltsi sidemetest Eesti metsateadlastega enne Teist maailmasõda*. // Raun, Ott (peatoim.) *Tuna*. 1/2002.

³¹ *Akadeemiline Põllumajanduslik Selts. 1920-1930*. Tartu: Akadeemilise Põllumajandusliku Seltsi kirjastus, 1930.

³² Kukk, Erich; Pekkarinen, Antti. *Eesti ja Soome loodusuurijate sidemetest enne 1940. aastat*. // Kiho, Toomas (peatoim.) *Akadeemia*. 11/2008.

³³ Kukk, Erich. *Tartu Ülikooli loodusteadlaste ekspeditsioonid aastail 1919-1994*. // Piirimäe, Helmut jt. (toim.) *Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi XXIX. 75 aastat Eesti ülikooli Tartus*. Tartu: Tartu Ülikool, 1997.

Aartolahti³⁵, Tammekannust ja Granöst viimase poeg Olavi Granö³⁶. Paul Reimi elust on ülevaate andnud Priit Kask³⁷ ning enda viibimist Tartus on meenutanud Martti Salmi³⁸.

Tuleb tõdeda, et käesoleva uurimistöö koostamise käigus ei õnnestunud kasutada kõiki teemasse puutuvaid arhiivimaterjale. Soomes andmeid kogudes võeti ühendust mitme teadusliku seltsiga, kes ei olnud seni loovutanud oma arhiive Soome Rahvusarhiivile, kuid paraku ei laekunud neilt ligipääsu või tutvumisvõimaluse osas vastust. Samuti ei olnud piiratud ajaliste vahendite tõttu võimalik kasutada Turu Ülikooli juures leiduvaid materjale ning mõne teadlase isikuarhiivi väljaspool Soome Rahvusarhiivi. Kogu eelnimetatud ainesega tutvudes oleks võimalik anda veelgi põhjalikum ja kindlam ülevaade loodusteaduslikest sidemetest.

Alljärgnev uurimistöö on jagatud kolmeks peatükiks. Esimene osa keskendub Tartu Ülikoolis loodusteaduseid õpetanud soome professoritele. Selle raames kirjeldatakse nende õppe- ja teadustegevust eelkõige Tartu Ülikoolis, kuid ka sellele eelnevalt ja järgnevalt. Teises osas võetakse vaatluse alla sidemed Soome ja Eesti teaduslike seltside ning organisatsioonide vahel ja antakse uurimistöö käigus kasutatud arhiivimaterjalide najal ülevaade erinevatest moodustest, mil moel nimetatud ühendused omavahel suhtlesid ja koostööd tegid. Viimane, kolmas peatükk keskendub teaduslikele kontaktidele ning kirjeldab mitmesuguseid soomlaste ja eestlaste vahelisi sidemeid loodusteadustes uurimisreisidest konverentside ja artikliteni. Töö lõpus on lisana välja toodud nimekiri erinevatest teadlastest, kes olid valitud mõne Soome või Eesti teadusliku seltsi juures kas kirjavahetaja- või auliikmeks.

---

³⁴ Kurs, Ott. *August Tammekann teaduses ja kultuuris*. // Kaalep, Ain (peatoim.) *Akadeemia*. 8/1994.

³⁵ Aartolahti, Toive. *A. Tammekannu geograafiline uurimistöö Soomes*. // Merikalju, Laine (toim.) *Eesti Geograafia Seltsi aastaraamat*. 30. köide. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia, 1997.

³⁶ Granö, Olavi. *Regionaaluurimise ja regionaalse arendamise traditsioone Turu ja Tartu Ülikoolis*. // Kaalep, Ain (peatoim.) *Akadeemia*. 11/1996.

³⁷ Kask, Priit (koost.) *Paul Reim*. Painküla: Eesti Metsaselts, 2001.

³⁸ Salmi, Martti. *Stipendiaadina Tartus. Mälestuskilde 1930. aastate Tartu Ülikoolist*. // Merikalju, Laine (toim.) *Eesti Geograafia Seltsi aastaraamat*. 30. köide. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia, 1997.

1. SOOMLASTEST PROFESSORID TARTU ÜLIKOO LIS

Üheks kõige keerulisemaks probleemiks Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli rajamisel oli küsimus õppejõudude kaadri komplekteerimisest: senise, tsariaegse ülikooli õppejõud olid kas evakueeritud Venemaale või lahkunud koos okupatsioonivägedega ning eestlastest õppejõude oli seni ülikoolis olnud vaid üksikuid.³⁹ Ülikooli uuestiavamise eeltööde komisjon pidi oma töös arvestama, et loomas oldi teadustöö kõrgetele nõuetele vastavat ülikooli, mille õppejõud pidid olema noorte tudengite õpetamiseks piisavalt küpsed ja tublid. Samal ajal tajuti, et kui arvestada muude maade eeskujul välismaiste teadlaste heakskiitu võimalikele professorikandidaatidele, ei olnud võimalik täita suurt osa õppetoolidest eesti kandidaatidega, kuna viimastel vastav kvalifikatsioon puudus.⁴⁰

Ilmnenud probleemi lahendamiseks nägi komisjon kolme võimalust. Esimene lahendus oli jätta tühjaks kõik õppetoolid, millele eestlasi või eesti keelt kõnelevaid õpetlasi ei olnud võimalik leida. Teine tee nägi ette vabaks jäänud õppetoolide täitmist välismaiste õppejõududega, mis võimaldanuks avada kõik õppimisvõimalused. Kolmas variant oli jätta välja mõned professuuride täitmise nõuded, mille tulemusel oleks saanud rohkem eestlastest teadlasi ametitesse seada. Komisjon jõudis lõpuks otsuseni rakendada viimast varianti ehk koondada ülikooli kõik teaduslikku huvi ja võimekust ilmutavad, kuid mitte ilmtingimata kõrgemaid kraade omavad eestlased. Kohtadele, mida sel teel täita ei õnnestunud, otsustati siiski otsida võimekaid välisteadlasi. Antud küsimuses nähti kõige parema valikuna soomlasi,

---

³⁹ Siilivask, Karl; Palamets, Hillar (koost.) *Tartu Ülikooli ajalugu III. 1918-1982*. Tallinn: Kirjastus „Eesti Raamat“, 1982. Lk 45.

⁴⁰ Põld, Peeter. *Tartu Ülikool 1918-1929*. // Kruus, Hans; Treiberg, Peeter (toim.). *Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919-1929*. Tartu: Tartu Ülikool, 1929. Lk 11-12.

kes suudaks kergesti omandada eesti keele ning kes välismaalastest enim mõistaks eesti ülikooli tarvidust.⁴¹

Maailmasõdadevahelisel ajal töötas Tartu Ülikoolis üheksa soome teadlast: Eesti ja Põhjamaade ajaloo professorina 1919-1928 Arno Rafael Cederberg⁴², geograafia professorina 1919-1923 Johannes Gabriel Granö⁴³, anorgaanilise tehnoloogia professorina 1922-1924⁴⁴ ja füüsikalise keemia professorina 1924-1925 Yrjö Kauko⁴⁵, praktilise poliitilise ökonomia professorina 1928-1931 Eino Kuusi⁴⁶, läänemere-soome keelte professorina 1919-1925 Lauri Kettunen⁴⁷, etnograafia dotsendina 1924-1929 Ilmari Manninen⁴⁸, Eesti ja naabermaade muinasteaduse professorina 1920-1923 Aarne Michaël Tallgren⁴⁹, taimekasvatuse professorina 1920-1922 Kaarlo Teräsvuori⁵⁰ ja matemaatika professorina 1919-1922 Kalle Väisälä⁵¹.

Alljärgnevalt tuleb pikemalt juttu neljast loodusteaduste alla kuuluvaid valdkondi õpetanud professorist: Johannes Gabriel Granöst, Yrjö Kaukost, Kaarlo Teräsvuorist ja Kalle Väisäläst. Iga professori puhul antakse põgus ülevaade tema haridus- ja teadusteest enne Tartu Ülikooli tulekut, laiemalt vaadeldakse nende tegevust ülikooli professorina ning lõpetuseks kirjeldatakse, kuhu viis nimetatud soome teadlaste elutee Tartu Ülikoolist lahkumise järel.

1.1. Johannes Gabriel Granö

Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli matemaatika-loodusteaduskonna õppetoolide hulka kuulus ka geograafia professuur, mille kohustusteks oli lugeda üldist ja regionaalgeograafiat, korraldada

---

⁴¹ Pöld, Peeter. *Tartu Ülikool 1918-1929*. // Kruus, Hans; Treiberg, Peeter (toim.). *Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919-1929*. Lk 12-13.

⁴² Rui, Timo. *Ulkomaiset tiedemiehet Tarton yliopistossa ja virolaisten opintomatkat ulkomaille 1919-1940*. Joensuu: Joensuun yliopisto, 2001. Lk 315.

⁴³ Siilivask, Karl; Palamets, Hillar (koost.) *Tartu Ülikooli ajalugu III. 1918-1982*. Lk 118.

⁴⁴ Kruus, Hans; Treiberg, Peeter (toim.). *Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919-1929*. Tartu: Tartu Ülikool, 1929. Lk 210.

⁴⁵ Samas, lk 209.

⁴⁶ Rui, Timo. *Ulkomaiset tiedemiehet Tarton yliopistossa ja virolaisten opintomatkat ulkomaille 1919-1940*. Lk 322.

⁴⁷ Kruus, Hans; Treiberg, Peeter (toim.). *Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919-1929*. Lk 188.

⁴⁸ Samas, lk 189.

⁴⁹ Samas.

⁵⁰ Rui, Timo. *Ulkomaiset tiedemiehet Tarton yliopistossa ja virolaisten opintomatkat ulkomaille 1919-1940*. Lk 324.

⁵¹ Kruus, Hans; Treiberg, Peeter (toim.). *Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919-1929*. Lk 209.

harjutusi üldises geograafias ja seminare kodu-uurimises ning võimaldada kartograafia praktikume.⁵² Seoses nimetatud õppetooli täitmise saatis teaduskonna ajutise dekaani asetäitja Johannes Piiper 1919. aasta augustis kirja Helsingi Ülikooli dotsendile Johannes Gabriel Granöle, pakkudes viimasele geograafiaprofessori kohta; Granö, kellele Soomes tol hetkel võrdväärset kohta polnud ning kes eestlasi juba varasemast tundis, andis oma nõusoleku.⁵³ 7. septembril 1919. aastal kinnitas haridusminister Juhan Kartau Johannes Gabriel Granö geograafia professoriks.⁵⁴

Helsingi Ülikoolis geograafiat õppinud Johannes Gabriel Granö oli aastatel 1902-1907 toiminud sama ülikooli geograafiainstituudi ülemäärase assistendina⁵⁵, kuni ta valiti filosoofiakandidaadi (*cand. phil.*) kraadi omandamise järel 17. jaanuaril 1908 geograafiainstituudi assistendiks⁵⁶. 1911. aastal oli Granö kaitsnud väitekirja „*Beiträge zur Kenntnis der Eiszeit in der nordwestlichen Mongolei und einigen ihrer südsibirischen Grenzgebirge. Geomorphologische Studien aus den Jahren 1905, 1906, 1907 und 1909*“.⁵⁷ Samal aastal oli ülikooli konsistoorium nimetanud Granö geograafia dotsendiks.⁵⁸ 1911. aasta sügissemestril oli Granö täitnud ka geograafiaprofessori kohustusi.⁵⁹ Granö oli teinud arvukalt uurimisreise, mille raames oli ta korduvalt viibinud Mongoolias, Altai ja Sajaani mäestikes, Siberis, Tuvas ja Baikali järve ääres.⁶⁰

Edgar Kant mainib, et Granö oli Tartusse tulnud põhjaliku ja läbimõeldud programmiga, millest ta andis ülevaate artikli „*Geograafia kui teadus ja ülikooli aine*“ näol.⁶¹ Seoses Granö kutsumisega Tartu Ülikooli geograafia professoriks asutati matemaatika-loodusteaduskonna juurde ka geograafiakabinet, mis koosnes algselt professor Granöst ja vanemaks assistendiks kutsutud August Mielerist.⁶² Kabineti varustus oli algselt tagasihoidlik, kuid mõningal määral

---

⁵² Kruus, Hans; Treiberg, Peeter (toim.). *Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919-1929*. Lk 206.

⁵³ Kurs, Ott. *Johannes Gabriel Granö Eestis*. // Kaalep, Ain (peatoim.) *Akadeemia*. 5/1995. Lk 1058.

⁵⁴ Piirimäe, Helmut (koost.) *Eesti ülikooli algus. Tartu Ülikooli uuestisünd rahvusülikoolina 1919. I*. Tartu: Tartu Ülikool, 1994. Lk 65.

⁵⁵ Samas.

⁵⁶ Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Kirjallisuusarkisto (SKS/KIA). Johannes Gabriel Granön arkisto. Kotelo 1. Koulu- ja opiskelutodistukset sekä suosituksset. Keiserliku Soome Aleksandri-Ülikooli konsistooriumi teadaanne. Helsingi, 17. jaanuaril 1908.

⁵⁷ Kant, Edgar; Kurs, Ott (koost.) *Linnad ja maastikud*. Tartu: Ilmamaa, 1999. Lk 354.

⁵⁸ SKS/KIA. Ote Keisarillisen Suomen Aleksanterin-Yliopiston Konsistorin pöytäkirjasta toukokuun 17 päivältä 1911. §3.

⁵⁹ Piirimäe, Helmut (koost.) *Eesti ülikooli algus. Tartu Ülikooli uuestisünd rahvusülikoolina 1919. I*. Lk 65.

⁶⁰ Kant, Edgar; Kurs, Ott (koost.) *Linnad ja maastikud*. Lk 353.

⁶¹ Samas, lk 358.

⁶² EAA, f. 2100, n. 5, s. 964, l. 39. Johannes Gabriel Granö kiri matemaatika-loodusteaduskonnale. Tartu, 12. detsembril 1919.

saadi raamatuid ja väljaandeid meteoroloogia-observatooriumilt, veelgi enam toodi käsiraamatuid ja seinakaarte Soomest.⁶³ 1920. aasta mais valiti professor Granö ülikooli väljaande „*Acta et Commentationes Universitatis Dorpatensis*’e“ toimkonda⁶⁴, sama aasta detsembris valiti ta kõnealuse sarja toimetajaks⁶⁵. Professor Granö kuulus ka matemaatika-loodusteaduskonna promotsioonikorra projekti koostanud komisjoni.⁶⁶ 1922. aasta kevadest alates saab geograafiakabineti puhul rääkida kahest eraldi osast: esiteks joonistussaalist ja raamatukogust, mille juures töötas vanema assistendina August Mieler, ning teiseks kodu-uurimise osakonnast, kus vabatahtliku assistendina töötas Jaan Rumma.⁶⁷

1919. aasta sügissemestril luges Granö 12 tundi nädalas kartograafia põhikursust.⁶⁸ Soovijaid oli tol sügisel 15 ning Granö võis pidada loengut nii eesti, saksa kui ka vene keeles.⁶⁹ 1920. aasta kevadsemestril luges professor Granö jätkuvalt 12 tundi nädalas kartograafia põhikursust, millele oli lisandunud maastikuteaduse põhikursus, mis leidis aset kahel korral nädalas.⁷⁰ Sama aasta sügissemestril luges Granö kahel korral nädalas maastikuteaduse teist põhikursust, viis läbi kaks tundi seminariharjutusi ning andis 12 tundi geograafia eripraktikat.⁷¹ 1921. aasta kevadsemestril pidas professor Granö kolm korda nädalas loenguid üldisest geograafiast ning kahel korral nädalas Fennoskandia maateadusest; lisaks toimusid tööpäeviti geograafia praktikumid ning kahel tunnil nädalas oli võimalik teha seminariharjutusi.⁷²

Kevadsemestril 1922. aastal oli peamiseks professor Granö poolt loetavaks kursuseks endiselt üldine geograafia, mis toimus kolm korda nädalas; sellele lisandus kahel korral nädalas toimunud antropogeograafia kursus, samuti toimusid neljal tunnil nädalas seminariharjutused ning tööpäeviti oli geograafia praktikum.⁷³ Aprillis 1922 palus Granö enda vabastamist professori ja geograafiakabineti juhataja kohuste täitmisest alates 1. septembrist.⁷⁴

---

⁶³ Kruus, Hans; Treiberg, Peeter (toim.). *Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919-1929*. Lk 240.

⁶⁴ EAA, f. 2100, n. 5, s. 965, l. 57. Kiri Tartu Ülikooli rektorile. Tartu, 28. mail 1920.

⁶⁵ Kurs, Ott. *Johannes Gabriel Granö Eestis*. Lk 1062.

⁶⁶ EAA, f. 2100, n. 5, s. 967, l. 134-135. Motivatsioon matemaatika-loodusteaduskonna promotsioonikorra projektile. Tartu, 13. juunil 1921.

⁶⁷ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1922. aasta I poolaastal*. Lk 27-28.

⁶⁸ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1919 II. poolaastal*. Tartu: Tartu Ülikool, 1919. Lk 11.

⁶⁹ Kurs, Ott. *Johannes Gabriel Granö Eestis*. Lk 1060.

⁷⁰ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1920 I. poolaastal*. Tartu: Tartu Ülikool, 1920. Lk 16.

⁷¹ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1920. II. poolaastal*. Tartu: Tartu Ülikool, 1920. Lk 17.

⁷² *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1921. aasta I poolaastal*. Tartu: Tartu Ülikool, 1921. Lk 15.

⁷³ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1922. aasta I poolaastal*. Tartu: Tartu Ülikool, 1922. Lk 17.

⁷⁴ EAA, f. 2100, n. 5, s. 967, l. 178. Johannes Gabriel Granö kiri matemaatika-loodusteaduskonnale. Tartu, 22. aprillil 1922.

Põhjuseks oli, et Granö oli saanud võimaluse teha Soomes teadustööd.⁷⁵ Ülikooli valitsus tegi Granöle aga ettepaneku⁷⁶, millest tulenevalt juhatas professor Granö 1922. aasta sügissemestril seminaritöid ning võttis semestri lõpus kokkuleppe alusel vastu eksameid, kuid muidu oli ta loengutest vabastatud⁷⁷. Loengutest oli professor Granö vabastatud ka 1923. aasta kevadsemestril, kuid ta juhendas seminaritöid ning võttis kokkuleppeliselt vastu eksameid.⁷⁸

Lisaks akadeemilisele tööle osales Granö Eesti Kirjanduse Seltsi kodumaa tundmaõppimise toimkonna töös. 1920. aasta märtsis tuli kokku nimetatud komisjoni esimene koosolek, mille otsusega valiti professor Granö toimkonna esimeheks ning mille raames kinnitati tööprogramm 20 aastaks.⁷⁹ Suvel leidis aset ka esimene ülikooligeograafia välipraktika.⁸⁰ 1921. aasta suvel algas aktiivne kodu-uurimine, mille raames läks 16 üliõpilast Tartumaad kirjeldama.⁸¹ Professor Granö ise siirdus samuti uurimismatkadele, külastades muuhulgas Elva, Nõo ja Kambja ümbrust, Palamuset, Saadjärve ja Luua Mõisa, Vägevat, Ilmjärve, Pühajärve ja Visustit.⁸² Palamuse kihelkonnast valmis sama aasta detsembriks käsikiri „*Palamuse kihelkond. Maadeteadusline, majandusline ja ajalooline kirjeldus*“, mis ilmus 1922. aasta alguses.⁸³

Suure osa Granö tegevusest 1922. aasta kevadel ja suvel hõlmas töö kodu-uurimise valdkonnas. Kõnealusel suvel asetati kodu-uurimisel rõhk Võru- ja Petserimaale, kuhu saadeti kevadel korraldatud ettevalmistava kursuse läbinud stipendiaadid.⁸⁴ Professor Granö siirdus samuti uurimisretkedele, alustades neist esimest 30. juunil, mis viis ta Tartust Piirisaare ja Võõpsu kaudu Räpinasse, sealt Võrru, Sõmerpalusse, Urvastesse ja Koorastesse; teine reis viis Granö taas Sõmerpallu.⁸⁵ Stipendiaadid kogusid suve jooksul ohtralt mitmekülgset ainet,

---

⁷⁵ SKS/KIA. Johannes Gabriel Granön arkisto. Yksikkö B. Kirjeenvaihto. Tartu Ülikooli Valitsuse kiri Johannes Gabriel Granöle. Tartu, 8. juunil 1922. No 4483.

⁷⁶ EAA, f. 2100, n. 5, s. 971, l. 11. Tartu Ülikooli valitsuse otsus 19. mail 1922.

⁷⁷ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1922. aasta II poolaastal*. Tartu: Tartu Ülikool, 1922. Lk 18.

⁷⁸ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1923. aasta I poolaastal*. Tartu: Tartu Ülikool, 1923. Lk 23.

⁷⁹ Kurs, Ott. *August Tammekann teaduses ja kultuuris*. // Kaalep, Ain (peatoim.) *Akadeemia*. 8/1994. Lk 1726-1727.

⁸⁰ Kurs, Ott. *Johannes Gabriel Granö Eestis*. Lk 1061.

⁸¹ Samas, lk 1063.

⁸² SKS/KIA. Johannes Gabriel Granön arkisto. Yksikkö Dbb. Tutkimusaineistot. Geomorfologia ekskursioneja Eestissä. 1921.

⁸³ Kant, Edgar; Kurs, Ott (koost.) *Linnad ja maastikud*. Lk 360.

⁸⁴ Kurs, Ott. *Johannes Gabriel Granö Eestis*. Lk 1065.

⁸⁵ SKS/KIA. Johannes Gabriel Granön arkisto. Yksikkö Dbb. Tutkimusaineistot. Märkmikud uurimisreisidelt 1922. aastal.

mis aasta lõpul toimkonnani jõudis.⁸⁶ Professor Granö ja tema õpilaste töö tulemusena ilmus 1925. aastal esimene koguteos „*Tartumaa*“.⁸⁷

1922. aasta kevadel said alguse esimesed arengud linnauurimises. Kavandatud teose „*Tartumaa*“ Tartu linna käsitleva osa koostamise tarvis oli Granö eelneval sügisel kirjutanud „*Linna või alevi kirjeldamise kava*“, märtsis moodustati Tartus omaette linnauurimise toimikond ning Granö kirjeldatud kava asuti uuringute raames rakendama.⁸⁸ Samal, 1922. aastal ilmus Granö märgilise tähendusega töö „*Eesti maastikulised üksused*“, mis jaotas Eesti esmalt Madal-Eestiks ja Kõrg-Eestiks ning seejärel 33 erinevaks maastikuliseks ühikuks.⁸⁹ Eesti geograafiaale oli täiendavalt kasuks geograafiakabineti juures toimunud maateaduslike oskussõnade komisjon, mille töö tulemusel rikastati eestikeelset geograafiaalast sõnavara, mis läks kiiresti tarvitusele nii õpikutes kui ka laiemates ringides.⁹⁰

1923. aasta 23. veebruaril nimetas Soome Vabariigi president Kaarlo Juho Ståhlberg Granö Helsingi Ülikooli geograafia erakorraliseks professoriks⁹¹, millest tulenevalt palus Granö Tartu Ülikooli, et ta vabastataks geograafiaprofessori kohalt⁹². 7. märtsil 1923. aastal vabastas haridusminister Johannes Gabriel Granö geograafiaprofessori kohalt, arvates sama aasta 1. juunist.⁹³ 14. mail pidas Johannes Gabriel Granö Tartust lahkumise puhul loengu teemal „*Maastik ja üksus*“, kus ta võttis kokku senised metodoloogilised avaldused ning esitas omalt poolt mitmeid uusi mõtteid.⁹⁴ Tartust lahkumisel jättis Granö tegevusjuhendid ka järgnenud 1923/24. õppeaastaks⁹⁵ ning soovitas, et uut professorit ei kutsutaks välismaalt⁹⁶.

Pärast Eestist lahkumist nimetas Soome Vabariigi president Kaarlo Juho Ståhlberg 1924. aastal senise geograafia erakorralise professori Johannes Gabriel Granö Helsingi Ülikooli

---

⁸⁶ Kurs, Ott. *Johannes Gabriel Granö Eestis*. Lk 1067.

⁸⁷ Kant, Edgar; Kurs, Ott (koost.) *Linnad ja maastikud*. Lk 360.

⁸⁸ Kurs, Ott. *Johannes Gabriel Granö Eestis*. Lk 1069-1071.

⁸⁹ Kant, Edgar; Kurs, Ott (koost.) *Linnad ja maastikud*. Lk 430-433.

⁹⁰ Samas, lk 361.

⁹¹ SKS/KIA. Johannes Gabriel Granön arkisto. Kotelo 1. Koulu- ja opiskelutodistukset sekä suositukset. Vabariigi Presidendi teadaanne Johannes Gabriel Granöle. Helsingi, 23. veebruaril 1923.

⁹² Kurs, Ott. *Johannes Gabriel Granö Eestis*. Lk 1062.

⁹³ SKS/KIA. Johannes Gabriel Granön arkisto. Yksikkö B. Kirjeenvaihto. Tartu Ülikooli valitsuse kiri Johannes Gabriel Granöle. Tartu, 9. mail 1923. No 2432.

⁹⁴ Kant, Edgar. *Maastik ja ümbrus. Prof. J. G. Granö loengu referaat*. // Kant, Edgar; Kurs, Ott (koost.) *Linnad ja maastikud*. Tartu: Ilmamaa, 1999.

⁹⁵ SKS/KIA. Johannes Gabriel Granön arkisto. Yksikkö Bb. Lähteneet kirjeet. Johannes Gabriel Granö kiri Eduard Markusele. Helsingi, 17. märtsil 1923.

⁹⁶ Kurs, Ott. *Eesti rahvusliku maateaduse algusaastaist*. // Merikalju, Laine jt. (toim.) *Eesti Geograafia Seltsi aastaraamat. 27. köide*. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia, 1992. Lk 151.

korraliseks geograafiaprofessoriks.⁹⁷ Vaid kaks aastat hiljem andis Turu Soome Ülikooli kantsler Granöle teada, et viimane oli valitud Turu Soome Ülikooli geograafiaprofessoriks, arvates 1. juulist 1927. aastast.⁹⁸ 1932. aastal valiti Granö Tartu Ülikooli audotoriks⁹⁹ ning 1939. aastal autasustati teda Valgetähe III klassi teenetemärgiga¹⁰⁰. 1945. aastal nimetas president Carl Gustaf Mannerheim Granö taas Helsingi Ülikooli geograafiaprofessoriks.¹⁰¹ Johannes Gabriel Granö suri Helsingis 73-aastasena 23. veebruaril 1956. aastal.¹⁰²

1.2. Yrjö Kauko

31. augustil 1921. aastal ilmunud „Postimehes“ avaldati Tartu Ülikooli matemaatika-loodusteaduskonna dekaani poolt kuulutus, millega kuulutati välja konkurss anorgaanilise keemia tehnoloogia professori ametikoha täitmiseks.¹⁰³ Sama aasta 7. novembril jõudis ülikooli Tampere Tehnikumis õpetava¹⁰⁴ insener Yrjö Kauko sooviavaldus kandideerimaks eelpool mainitud õppetoolile.¹⁰⁵ 14. detsembril leidsid teaduskonnas aset kahed valimised, mille tulemusena täideti rakendusmehaanika dotsendi koht, mille kohusetäitjaks valiti Aleksander Koov, ning anorgaanilise tehnoloogia professor, kuhu valiti ainsana kandideerinud¹⁰⁶ Dr. ing. Yrjö Kauko.¹⁰⁷ Ülikooli nõukogu otsustas oma koosolekul 10. jaanuaril 1922. aastal valida Yrjö Kauko anorgaanilise tehnoloogia professuuri kohusetäitjaks.¹⁰⁸

1904. aastal Turu Soome Reaallütseumi lõpetanud Yrjö Kauko oli asunud õppima Helsingi Tehnilises Kõrgkoolis ning jätkanud õppetööd Helsingi Ülikoolis, mille lõpetas diplomiinsenerina 1909. aastal. Kauko oli seejärel jätkanud õpinguid Karlsruhe Tehnilises

⁹⁷ SKS/KIA. Johannes Gabriel Granön arkisto. Kotelo 1. Koulu- ja opiskelutodistukset sekä suositukset. Vabariigi Presidendi teadaanne Johannes Gabriel Granöle. Helsingi, 1. veebruaril 1924.

⁹⁸ SKS/KIA. Turu Soome Ülikooli kantsleri teadaanne Johannes Gabriel Granöle. Helsingi, 25. jaanuaril 1926.

⁹⁹ Siilivask, Karl; Palamets, Hillar (koost.) *Tartu Ülikooli ajalugu III. 1918-1982*. Lk 118.

¹⁰⁰ *Vabariigi President*. <http://www.president.ee/et/vabariik/teenetemargid/kavaler/10836/johannes-gabriel-grano>. Kasutatud 14.04.2015.

¹⁰¹ SKS/KIA. Vabariigi Presidendi teadaanne Johannes Gabriel Granöle. Helsingi, 9. veebruaril 1945.

¹⁰² Kant, Edgar; Kurs, Ott (koost.) *Linnad ja maastikud*. Lk 351.

¹⁰³ EAA, f. 2100, n. 2, s. 310, l. 1. Yrjö Kauko kiri Tartu Ülikooli valitsusele. Tampere, saabunud Tartusse 7. novembril 1921.

¹⁰⁴ EAA, f. 2100, n. 2, s. 310, l. 7. Paavo Pero kiri Tartu Ülikoolile. Helsingi, 10. mail 1922.

¹⁰⁵ EAA, f. 2100, n. 2, s. 310, l. 1. Yrjö Kauko kiri Tartu Ülikooli valitsusele. Tampere, saabunud Tartusse 7. novembril 1921.

¹⁰⁶ EAA, f. 2100, n. 2, s. 310, l. 15. Aruanne matemaatika-loodusteaduskonnale. Tartu, 30. novembril 1921.

¹⁰⁷ EAA, f. 2100, n. 2, s. 310, l. 6. Matemaatika-loodusteaduskonna kiri Tartu Ülikooli rektorile. Tartu, 16. detsembril 1921.

¹⁰⁸ Samas.

Kõrgkoolis, kus ta omandas 1910. aastal inseneriteaduste doktori kraadi¹⁰⁹ ning kaitses samal aastal doktoriväitekirja teemal „*Kinetische Untersuchung der Reduktion von Permanganatlösungen durch gasförmigen Wasserstoff*“.¹¹⁰ Veel oli ta end täiendanud Peterburi Ülikoolis, Berliini Tehnikakõrgkoolis, Berliini Ülikoolis ja Kaiser-Wilhelm-Institutis. Neljal korral oli Kaukole antud riiklik stipendium tutvumaks tehnilise õpetuse korralduse, Vene keemiatööstuse, Saksa laboratooriumite sisseseade ja Saksa surrogaatametööstusega.¹¹¹ Õpingute järel oli Kauko töötanud Helsingi Tehnilises Kõrgkoolis ja Tampere Tehnikumis, samuti oli ta toiminud tehnikuna erinevates tööstusettevõtetes.¹¹² Oma teadustöös enne Tartu Ülikooli tööle asumist oli ta muuseas uurinud autoreduktsiooni ja molekulaarkineetikat, metallide sulamistemperatuure, elektronkiirgust keemilistes reaktsioonides, turvast, süsihappegaasi, erinevate taimede ligniinisaldust ja huumusainete omadusi.¹¹³

Yrjö Kauko suhtus enda professori kohusetäitjaks nimetamisesse kaheti: ühest küljest tundis ta valimiste tulemuse üle siirast head meelt, kuid samal ajal tundus talle, et kuna teda ei valitud mitte korraliseks professoriks, vaid professori kohusetäitjaks, ei olnud Tartu Ülikool hinnanud tema senist teaduslikku tööd.¹¹⁴ Oma vastuses professor Kaukole sõnas ülikooli rektor, et antud juhul polnud kindlasti tegu Kauko teadusliku töö alahindamisega, vaid et ta nimetati professori kohusetäitjaks seetõttu, et ta polnud seni üheski ülikoolis dotsendina töötanud.¹¹⁵ Kauko kaitseks saatis Tampere Tehnikumi tehnilise õpetuse ülemkontrolör Paavo Pero Tartu Ülikoolile soovituskirja, millest ajendatuna valis ülikooli nõukogu Kauko korraliseks professoriks.¹¹⁶ Eelnevast tulenevalt kinnitas Eesti Vabariigi haridusminister Heinrich Bauer 15. mail 1922 Yrjö Kauko anorgaanilise tehnilise keemia professoriks ning andis talle õiguse kolme aasta jooksul loengute pidamiseks ja üliõpilaste tööde juhatamiseks saksa keeles.¹¹⁷

---

¹⁰⁹ EAA, f. 2100, n. 2, s. 310, l. 2. Tohtori-insinööri Yrjö Kaukon ansioluettelo. Tampere, 1. septembril 1921.

¹¹⁰ EAA, f. 2100, n. 2, s. 310, l. 4. Tohtori-insinööri Yrjö Kaukon ansioluettelo. Tampere, 1. septembril 1921.

¹¹¹ EAA, f. 2100, n. 2, s. 310, l. 2. Tohtori-insinööri Yrjö Kaukon ansioluettelo. Tampere, 1. septembril 1921.

¹¹² EAA, f. 2100, n. 2, s. 310, l. 2-3. Tohtori-insinööri Yrjö Kaukon ansioluettelo. Tampere, 1. septembril 1921.

¹¹³ EAA, f. 2100, n. 2, s. 310, l. 3. Tohtori-insinööri Yrjö Kaukon ansioluettelo. Tampere, 1. septembril 1921.

¹¹⁴ EAA, f. 2100, n. 2, s. 310, l. 12. Yrjö Kauko kiri Tartu Ülikooli rektorile. Saabunud Tartusse 2. märtsil 1922.

¹¹⁵ EAA, f. 2100, n. 2, s. 310, l. 13. Henrik Koppeli kiri Yrjö Kaukole. Tartu, 13. märtsil 1922.

¹¹⁶ EAA, f. 2100, n. 2, s. 310, l. 7. Paavo Pero kiri Tartu Ülikoolile. Helsingi, 10. mail 1922.

¹¹⁷ EAA, f. 2100, n. 2, s. 310, l. 76. Eesti Vabariigi Haridusministeeriumi teaduse ja kunsti osakonna kiri Tartu Ülikooli valitsusele. Tallinn, 16. mail 1922.

Yrjö Kauko saabus Tartusse 1922. aasta septembri alguses ning pidas 20. septembril inauguratsiooniloengu teemal „*Die Energiefrage in der anorganischen Technologie*“.¹¹⁸ Samal sügissemestril luges Kauko kolmel korral nädalas anorgaanilist tehnoloogiat ja kahel korral nädalas põlemisõpetust, lisaks olid igal tööpäeval laboratooriumitunnid.¹¹⁹ Kauko õpilane Arthur Puksov meenutab oma mälestustes, et oma loengutes sidus professor Kauko teooria praktiliste vajadustega tööstuses ning et tegu oli uudse lähenemisega, sest seni oli anorgaanilist keemiat õpetatud liiga abstraktselt ja sellest tulenevalt oldi konkreetsete probleemide juures üpriski abitud.¹²⁰ Samuti andis Kauko loengutes ülesandeid ning tudengite teadmiste kontrollimiseks korraldas ta teste.¹²¹ Järgneval kevadel luges professor Kauko taas anorgaanilist tehnoloogiat, lisaks oli võimalik kuulata sissejuhatavat ainet gaasireaktsioonide termodünaamikast.¹²²

1923. aasta sügissemestril luges Kauko üldist anorgaanilist tehnoloogiat ja füüsikalist keemiat anorgaanilises tehnoloogias; samuti oli ta sisse seadnud anorgaanilise tehnoloogia seminarid ning kollokviumi arutamaks uuemaid edusamme anorgaanilises tehnoloogias.¹²³ Kevadsemestril 1924 jätkusid Kauko poolt loetuna nii üldise anorgaanilise tehnoloogia kui ka füüsikalise keemia anorgaanilises tehnoloogias ehk elektrokeemia loengud, samuti toimusid seminarid, kollokviumid ja laboratooriumitunnid.¹²⁴ Sügissemestril 1924 oli Kauko tema enda palvel ja ülikooli nõukogu otsusega õppetööst vabastatud 1. detsembrini.¹²⁵ Siiski korraldas Kauko nii oktoobris kui ka novembris Tartus käies kollokviume ja praktilisi töid ning andis üliõpilastele kirjalikult juhiseid ja näpunäiteid¹²⁶. Sama aasta lõpus avaldas Kauko soovi hakata tuleval kevadel lugema muuseas metallurgiat, mis ka teostus.¹²⁷ Lisaks pidas Kauko

---

¹¹⁸ Mattila, Riitta. *Intohimona tiede ja opetus. Yrjö Kaukon elämänvaiheita Kuopiosta Patagoniaan*. Tampere: Tekniikan Historian Seura THS ry & Tekniikan Akatemia -säätiö, 2011. Lk 133.

¹¹⁹ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1922. aasta II poolaastal*. Tartu: Tartu Ülikool, 1922. Lk 17.

¹²⁰ Puksov, Arthur. *Läbi segaste aegade. Mälestusi*. Toronto: Eesti Üliõpilaste Seltsi Vanematekogu Kirjastus, 1980. Lk 106.

¹²¹ Samas.

¹²² *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1923. aasta I poolaastal*. Tartu: Tartu Ülikool, 1923. Lk 21.

¹²³ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1923. aasta II poolaastal*. Tartu: Tartu Ülikool, 1923. Lk 17.

¹²⁴ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1924. aasta I poolaastal*. Tartu: Tartu Ülikool, 1924. Lk 21.

¹²⁵ EAA, f. 2100, n. 2, s. 310, l. 141. Matemaatika-loodusteaduskonna kiri Tartu Ülikooli valitsusele. Tartu, 17. oktoobril 1924.

¹²⁶ EAA, f. 2100, n. 2, s. 310, l. 151-152. August Parise kirjeldus anorgaanilise tehnoloogia laboratooriumi töödest professor Yrjö Kauko juhendamisel. 2. novembril 1924.

¹²⁷ EAA, f. 2100, n. 2, s. 310, l. 155. Tartu Ülikooli valitsuse kiri matemaatika-loodusteaduskonnale. Tartu, 20. detsembril 1924.

loenguid füüsikalisest keemiast ning samal teemal juhatas ta kollokviume, seminare ja praktilisi töid.¹²⁸

Samaaegselt loengute alustamisega asus Kauko 1922. aastal panustama füüsikalise laboratooriumi edendamisesse ning pani aluse anorgaanilise keemia laboratooriumile.¹²⁹ Kauko nägi, et kõnealustel laboratooriumitel ei olnud eelseisvaks kevadsemestriks piisavalt vajalikku varustust ja ruume; sellega seoses pöördus Kauko 1922. aasta lõpul ülikooli valitsuse poole palvega lasta end komandeerida kuuks ajaks Saksamaale, kus ta kavatses tutvuda sealsete oludega ning osta vajalikke vahendeid.¹³⁰ Aastavahetuse eel teavitas Kauko, et kuigi seadmete hinnad olid vahepeal tõusnud ning osaga tellimustest oli tal olnud suuri raskusi, lootis ta järgneva nädala jooksul oma tööga lõpule jõuda; kokku osteti Saksamaalt seadmeid ligi ühe miljoni Eesti marga ulatuses.¹³¹ Laboratooriumitingimused paranesid Kauko töö läbi sedavõrd, et füüsikalise keemia laboratooriumile saadi ülikooli hoonest Rüütli tänaval uus praktika ruum, pime ruum optikatöödeks ning juhataja kabinet.¹³²

1923. aasta kevadsemestril tõusis päevakorra küsimus seoses professor Kauko palgaga. Nimelt ei olnud professor Kauko palk seni olnud sama suur kui teistel välismaalt kutsutud professoritel, mistõttu pöördus Tartu Ülikooli valitsus 25. mail Haridusministeeriumi poole ettepanekuga tõsta professor Kauko palka 30% võrra. Ülikooli valitsus tõi oma kirjas välja, et Kauko on ülikooli jaoks vajalik ning palga tõstmata jätmise puhul on ta ilmselt sunnitud Soome lahkuma, et oma perekonda ülal pidada.¹³³ Nimetatud ettepaneku alusel kinnitas Vabariigi Valitsus 1. juunil 1923. aastal Yrjö Kauko palgatõusu.¹³⁴ Sama kevade lõpul komandeeriti Kauko tema palve peale teaduslikel eesmärkidel suvevaheajaks Soome¹³⁵ ning tema asendajaks kinnitati abijõud August Paris¹³⁶.

---

¹²⁸ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1925. aasta I poolaastal*. Tartu: Tartu Ülikool, 1925. Lk 25.

¹²⁹ EAA, f. 2100, n. 2, s. 310, l. 160. Tartu Ülikooli valitsuse tunnistus Yrjö Kauko tegevuse kohta Tartu Ülikoolis. Tartu, 12. jaanuaril 1925.

¹³⁰ EAA, f. 2100, n. 2, s. 310, l. 87. Yrjö Kauko kiri Tartu Ülikooli rektorile. Saabunud Tartusse Ülikooli 5. detsembril 1922.

¹³¹ EAA, f. 2100, n. 2, s. 310, l. 91. Yrjö Kauko kiri Tartu Ülikooli rektorile. Berliin, 30. detsembril 1922.

¹³² Kruus, Hans; Treiberg, Peeter (toim.). *Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919-1929*. Lk 222.

¹³³ EAA, f. 2100, n. 2, s. 310, l. 97. Tartu Ülikooli valitsuse kiri Haridusministeeriumile. Tartu, 25. mail 1923.

¹³⁴ EAA, f. 2100, n. 2, s. 310, l. 104. Haridusministri ettepanek. 31. mail 1923.

¹³⁵ EAA, f. 2100, n. 2, s. 310, l. 99. Tartu Ülikooli valitsuse kiri matemaatika-loodusteaduskonnale. Tartu, 12. mail 1923.

¹³⁶ EAA, f. 2100, n. 2, s. 310, l. 101. Tartu Ülikooli valitsuse kiri Yrjö Kaukole. Tartu, 23. mail 1923.

1923. aasta suve lõpul palus Tartu Ülikooli valitsus professor Michael Wittlichilt ja Yrjö Kaukolt arvamust küsimuses, kas ülikool peaks ühinema Haridusministeeriumi ettepanekuga avada Tallinna Tehnikumi juures tehnilise keemia osakond ning jätta teadusliku keemia õpetamine Tartu Ülikoolile.¹³⁷ Oma kirjas vastas Kauko, et sellega seotaks ülikooli keemiaosakonna olemasolu ohtu ning et seetõttu ei kavatses ta jätta oma töökohta Tampere, millest talle seni vabastus oli antud. Samas kirjas palus ta enda komandeerimist Soome kuni septembri lõpuni.¹³⁸ Ülikool nõustus nimetatud palvega¹³⁹; hiljem saatis rektor Henrik Koppel Kaukole kirja, kus tunnustas viimase tegevust ning, pidades Kauko töö jätkumist vajalikuks, palus ta, et professor veel vähemalt üheks aastaks, oma tööde lõpuleviimiseks Tartusse jääks¹⁴⁰. 1923. aasta lõpus komandeeriti Kauko tema enda palvel taas kuuks ajaks Soome, mil teda asendas August Paris.¹⁴¹

1924. aasta mais pöördus Kauko ülikooli nõukogu poole sooviga korraldada õppekavas ettenähtud õppematk Eestis ja Lätis ning palus sealjuures oma laboratooriumis töötanud tudengitele 1500 Eesti marga suurust reisitoetust.¹⁴² Oma otsusega määras ülikooli valitsus päevarahad ja raudteesõidukulud nii Kaukole kui ka ühele anorgaanilise tehnoloogia laboratooriumi assistendile.¹⁴³ Veel soovis Kauko tol kevadel lasta oma loengute tekste paljundada, ent ülikooli valitsus ei pidanud seda tarvilike vahendite puudumise tõttu võimalikuks.¹⁴⁴ 15. juunist kuni 31. augustini viis Kauko koos tudengitega laboratooriumis läbi suvetöid anorgaanilisest tehnoloogiast, preparaatidest ja füüsikokeemiast. Samal ajal koostas mitu tudengit tema juhendamisel oma magistritööd.¹⁴⁵

1924. aasta suvel toimusid uued arengud seoses anorgaanilise keemia õpetuse jätkumisega Tartu Ülikoolis. 3. juunil andis ülikooli valitsus matemaatika-loodusteaduskonnale teada, et Vabariigi Valitsus oli otsustanud kaotada anorgaanilis-tehnilise keemia professuuri ning rakendusmehaanika dotsentuuri; sellega seoses nähti kiireloomulisena küsimust, kas professor

---

¹³⁷ EAA, f. 2100, n. 2, s. 310, l. 106. Tartu Ülikooli valitsuse kiri Michael Wittlichile ja Yrjö Kaukole. Tartu, 28. juulil 1923.

¹³⁸ EAA, f. 2100, n. 2, s. 310, l. 107. Yrjö Kauko kiri Tartu Ülikooli valitsusele. Tartu, 13. augustil 1923.

¹³⁹ EAA, f. 2100, n. 2, s. 310, l. 108. Tartu Ülikooli valitsuse kiri Yrjö Kaukole. Tartu, 20. augustil 1923.

¹⁴⁰ EAA, f. 2100, n. 2, s. 310, l. 109. Tartu Ülikooli valitsuse kiri Yrjö Kaukole. Tartu, 29. augustil 1923.

¹⁴¹ EAA, f. 2100, n. 2, s. 310, l. 116. Tartu Ülikooli valitsuse kiri Yrjö Kaukole. Tartu, 10. detsembril 1923.

¹⁴² EAA, f. 2100, n. 2, s. 310, l. 117. Yrjö Kauko kiri Tartu Ülikooli rektorile. 11. mail 1924.

¹⁴³ EAA, f. 2100, n. 2, s. 310, l. 118. Tartu Ülikooli valitsuse kiri Yrjö Kaukole. Tartu, 17. mail 1924.

¹⁴⁴ EAA, f. 2100, n. 2, s. 310, l. 120. Tartu Ülikooli valitsuse kiri matemaatika-loodusteaduskonnale. Tartu, 24. mail 1924.

¹⁴⁵ EAA, f. 2100, n. 2, s. 310, l. 151-152. August Parise kirjeldus anorgaanilise tehnoloogia laboratooriumi tödest professor Yrjö Kauko juhendamisel. 2. novembril 1924.

Kauko saaks ametisse jääda füüsikalise keemia professorina, aidates samal ajal lõpetada anorgaanilise keemia tudengite õpinguid.¹⁴⁶ Kauko toetuseks oli pika ja heakskiitva kirja saatnud ka Helsingi Tehnilise Kõrgkooli professor Gustaf Komppa.¹⁴⁷ Teaduskond nõustus ülikooli valitsuse lahendusega ning 25. oktoobril 1924 edastas ülikooli nõukogu haridusministrile ettepaneku viia Yrjö Kauko üle füüsikalise keemia professori ametikohale.¹⁴⁸ Neli päeva hiljem kinnitas haridusminister professor Kauko eelnimetatud kohale sama aasta 1. juulist arvates.¹⁴⁹

Kuigi professor Kauko asus 1924. aasta sügisel lisaks uuele professuurile ka füüsilise keemia laboratooriumi juhataja kohale¹⁵⁰, pöördus ta 1925. aasta kevadsemestri alguses Tartu Ülikooli valitsuse poole palvega vabastada ta füüsikalise keemia professori kohalt.¹⁵¹ Riitta Mattila on kirjutanud, et lisaks töötamisele kahes erineval kohal Soomes ja Eestis mõjutas Kauko otsust mure perekonna toimetuleku ning oma pensioni pärast.¹⁵² Ülikooli rektor pöördus 16. veebruaril Kauko kohalt vabastamise asjus haridusministri poole, kes 21. veebruaril Yrjö Kauko füüsikalise keemia professori kohalt vabastas, arvates sama aasta 1. jaanuarist.¹⁵³ Tema järel asus nii füüsikalise keemia professori¹⁵⁴ kui ka füüsikalise keemia laboratooriumi juhataja¹⁵⁵ kohuseid täitma August Paris.

Yrjö Kauko oli oma Tartus õpetamise vältel lugupeetud õppejõud, kes suutis õpilastes äratada huvi oma aine vastu ning kes oskas nendes tööindu sütitada; samuti oli ta võimekas juhendaja, kelle nõu tulemusena valmis tervelt kaheksa magistritööd ja üks doktoritöö.¹⁵⁶ Samuti on Kaukot kõrgelt hinnanud muude seas tema õpilane Arthur Puksov, kellega Kauko hiljemgi kohtus¹⁵⁷, ning hilisem Tartu Ülikooli füüsikalise keemia professor Vello Past¹⁵⁸.

---

¹⁴⁶ EAA, f. 2100, n. 2, s. 310, l. 126. Tartu Ülikooli valitsuse kiri matemaatika-loodusteaduskonnale. Tartu, 3. juunil 1924.

¹⁴⁷ EAA, f. 2100, n. 2, s. 310, l. 134-140. Gustaf Komppa kiri Paul Kogermannile.

¹⁴⁸ EAA, f. 2100, n. 2, s. 310, l. 130. Henrik Koppeli kiri Eesti Vabariigi haridusministrile. Tartu, 25. oktoobril 1924.

¹⁴⁹ EAA, f. 2100, n. 2, s. 310, l. 131. Eesti Vabariigi Haridusministeeriumi teaduse ja kunsti osakonna kiri Tartu Ülikooli valitsusele. 29. oktoobril 1924.

¹⁵⁰ Kruus, Hans; Treiberg, Peeter (toim.). *Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919-1929*. Lk 222.

¹⁵¹ EAA, f. 2100, n. 2, s. 310, l. 170. Matemaatika-loodusteaduskonna kiri Tartu Ülikooli rektorile. Tartu, 7. veebruaril 1925.

¹⁵² Mattila, Riitta. *Intohimona tiede ja opetus. Yrjö Kaukon elämänvaiheita Kuopiosta Patagoniaan*. Lk 139.

¹⁵³ EAA, f. 2100, n. 2, s. 310, l. 178. Haridusministeeriumi kiri Tartu Ülikooli valitsusele. 21. veebruaril 1925.

¹⁵⁴ Kruus, Hans; Treiberg, Peeter (toim.). *Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919-1929*. Lk 209.

¹⁵⁵ Samas, lk 222.

¹⁵⁶ EAA, f. 2100, n. 2, s. 310, l. 160. Tartu Ülikooli valitsuse tunnistus Yrjö Kauko tegevuse kohta Tartu Ülikoolis. Tartu, 12. jaanuaril 1925.

¹⁵⁷ Puksov, Arthur. *Läbi segaste aegade. Mälestusi*. Lk 135.

Lisaks saab tõdeda, et Yrjö Kauko laiemad suhted Eestiga ei piirdunud pelgalt Tartu veedetud aastatega. Ta külastas Tartust lahkumise järel Eestit veel korduvalt ning osales Tartu Ülikooli 300. aastapäeva puhul korraldatud pidustustel.¹⁵⁹ 1932. aastal omistati Kaukole Kotkaristi III klassi teenetemärk¹⁶⁰.

Soomesse naasmise järel jätkas Yrjö Kauko tööd Tampere Tehnikumis, õpetades seal keemilisi aineid.¹⁶¹ 1931. aastast asus ta tööle Helsingi Ülikooli juures¹⁶² ning 1941. aastal siirdus ta Helsingi Tehnilisse Kõrgkooli – algselt anorgaanilise keemia professoriks ning kaks aastat hiljem füüsikalise keemia ja elektrokeemia professoriks¹⁶³. Pärast mõningate loengute pidamist erinevates Tšiili ülikoolides valiti ta 1951. aastal Ankara Ülikooli füüsikalise keemia professoriks¹⁶⁴ ning hiljem töötas ta õppejõuna ka Erzurumi Ülikoolis¹⁶⁵. Yrjö Kauko suri 88-aastasena Soomes Espoos 29. oktoobril 1974. aastal.¹⁶⁶

1.3. Kaarlo Teräsavuori

Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli juurde loodi varasemate põllutulunduse õppetoolide asemele iseseisev põllumajandusteaduskond, mis alustas tegevust 1919. aasta septembris.¹⁶⁷ Teaduskonna agronoomiaosakonna juurde loodi taimekasvatuse õppetool, mis koosnes ühest professorist ja ühest dotsentuurist.¹⁶⁸ 23. juunil 1920. aastal andis Tartu Ülikooli ajutine nõukogu Eesti Vabariigi haridusministrile teada, et oli oma koosolekul 27. mail põllumajandusteaduskonna ettepanekule tuginedes valinud taimekasvatuse ja sordiaretuse professoriks filosoofiadoktor Kaarlo Teräsavuori.¹⁶⁹ Sama aasta 26. juunil teavitas

---

¹⁵⁸ Past, Vello. *Tartu Ülikooli keemiaosakonna õppe- ja teadustöö arenguhooni käesoleval sajandil. //* Rebane, Karl-Samuel (vast. toim.) *Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi XX. Reaalteaduste koolkondade, ideede ja teooriate areng Tartu Ülikoolis*. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, 1987. Lk 39-40.

¹⁵⁹ Mattila, Riitta. *Intohimona tiede ja opetus. Yrjö Kaukon elämänvaiheita Kuopiosta Patagoniaan*. Lk 140.

¹⁶⁰ *Vabariigi President*. <http://www.president.ee/et/vabariik/teenetemargid/kavaler/15837/yrio-kauko.html>. Kasutatud 14.04.2015.

¹⁶¹ Past, Vello. *Tartu Ülikooli keemiaosakonna õppe- ja teadustöö arenguhooni käesoleval sajandil*. Lk 39.

¹⁶² Mattila, Riitta. *Intohimona tiede ja opetus. Yrjö Kaukon elämänvaiheita Kuopiosta Patagoniaan*. Lk 163.

¹⁶³ Samas, lk 205.

¹⁶⁴ Samas, lk 234.

¹⁶⁵ Past, Vello. *Tartu Ülikooli keemiaosakonna õppe- ja teadustöö arenguhooni käesoleval sajandil*. Lk 39.

¹⁶⁶ Mattila, Riitta. *Intohimona tiede ja opetus. Yrjö Kaukon elämänvaiheita Kuopiosta Patagoniaan*. Lk 262.

¹⁶⁷ Kruus, Hans; Treiberg, Peeter (toim.). *Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919-1929*. Lk 267.

¹⁶⁸ Samas, lk. 271.

¹⁶⁹ EAA, f. 2100, n. 2, s. 1215, l. 1. Tartu Ülikooli ajutise nõukogu kiri haridusministrile. Tartu, 23. juunil 1920.

haridusminister ülikooli oma otsusest kinnitada Dr. phil. Kaarlo Teräsvoori nimetatud õppetooli professoriks.¹⁷⁰

Kaarlo Teräsvoori oli alustanud õpinguid Helsingi Ülikoolis 1903. aastal ja oli 1909. aastal omandanud filosoofiakandidaadi (*cand. phil.*) kraadi. Soome Senati reisitoetuse toel oli ta end täiendanud Rootsis ja Austrias ning väitekirja kaitsmise järel oli talle 1919. aastal omistatud doktorikraad. 1920. aastal oli Helsingi Ülikooli konsistoorium tunnistanud Teräsvoori teaduslikult pädevaks ning määranud ta maaharimisteaduse dotsendiks.¹⁷¹ 1911. aastal oli Teräsvoori tegutsenud riiklikus põllumajanduskatsejaamas nii praktikandi kui ka assistendina,¹⁷² aastatel 1916-1918 oli ta töötanud Soome Külviseemneühenduse sekretäri ja ühenduse katsejaama eestseisjana ning 1919. aastast Helsingi Ülikooli põllumajandusosakonna notarina.¹⁷³ Erinevate tööülesannete kõrvalt oli Teräsvoori teinud kaastööd mitmele põllumajandust käsitlevale ajakirjale ning avaldanud neis hulgaliselt põllutööga seotud artikleid.¹⁷⁴

Kaarlo Teräsvoori oli juba enne enda ametissenimetamist käinud dotsent Peeter Kõpu kutsel ja doktor Johan Emil Sunila soovitusel Tartus tutvumas ülikooli põllumajandusteaduskonna olude ja õppejõududega.¹⁷⁵ Oma esimesel semestril Tartu Ülikoolis õpetades luges Teräsvoori neli tundi nädalas taimekasvatust ja sordiparandust ning viis läbi erinevaid praktilisi töid.¹⁷⁶ 1921. aasta kevadsemestril luges professor Teräsvoori kolmel korral nädalas taimekasvatust ja sordiparandust, samuti jätkusid praktilised harjutused, mida leidis aset neli tundi nädalas, ning loengute järel toimusid vastuvõttud.¹⁷⁷ Sama aasta sügissemestril luges professor Teräsvoori eraldi üldist taimekasvatust kaks tundi nädalas ning ühe tunni nädalas sordiparandust; praktilisi harjutusi oli jätkuvalt neli tundi ning loengute järel toimusid kõnetunnid.¹⁷⁸ Kevadsemestril 1922. aastal luges Teräsvoori kaks tundi nädalas üldise taimekasvatuse järgkursust ja eritaimekasvatust ning samuti kaks tundi nädalas sordiparandust ja

---

¹⁷⁰ EAA, f. 2100, n. 2, s. 1215, l. 6. Haridusministeeriumi kiri Tartu Ülikooli valitsusele. 26. juunil 1920.

¹⁷¹ EAA, f. 2100, n. 2, s. 1215, l. 2. Ansioluettelo. Kaarlo Kustaa Teräsvoori. Helsingi, 20. mail 1920.

¹⁷² Samas.

¹⁷³ EAA, f. 2100, n. 2, s. 1215, l. 3. Ansioluettelo. Kaarlo Kustaa Teräsvoori. Helsingi, 20. mail 1920.

¹⁷⁴ EAA, f. 2100, n. 2, s. 1215, l. 4. Ansioluettelo. Kaarlo Kustaa Teräsvoori. Helsingi, 20. mail 1920.

¹⁷⁵ Teräsvoori, Kaarlo. *Tartu Ülikooli põllumajandusteaduskonnast 1920. aastate alguses.* // Kiho, Toomas (peatoim.) *Akadeemia*. 9/2004. Lk 1936.

¹⁷⁶ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1920. II. poolaastal.* Tartu: Tartu Ülikool, 1920. Lk 22.

¹⁷⁷ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1921. aasta I poolaastal.* Tartu: Tartu Ülikool, 1921. Lk 16.

¹⁷⁸ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1921. aasta II poolaastal.* Tartu: Tartu Ülikool, 1921. Lk 18.

katseasjandust; praktilisi harjutusi oli võimalik sooritada seminariharjutuste või seemnete kontrollimise näol, mõlemat oli taaskord kaks tundi nädalas.¹⁷⁹

1919. aastal oli õppetooli juurde asutatud taimekasvatuse kabinet, mis algselt kandis taimekasvatuse- ja sordiparanduse instituudi nime ning mille juurde kuulus lisaks professorile ühe noorema assistendi koht.¹⁸⁰ Teräsvuori kirjeldas hiljem, et nii temal kui teaduskonnal oli raskusi laboratooriumite ja katsejaamade rajamise, õppevarustuse hankimise ning puuduliku kirjandusega, tuues näiteks, et rahvusülikooli esimese aastapäeva eel koosnes taimekasvatuse instituudi raamatukogu ainult kolmest äsja ostetud raamatust.¹⁸¹ Olukorra parandamiseks volitas Tartu Ülikooli valitsus Teräsvuori minema Soome ning hankima sealt tarvilikke raamatuid ja õppevahendeid.¹⁸² 1921. aasta jaanuaris saabus Teräsvuori Tallinnasse, tuues endaga kaasa seitse kasti ülikoolile ostetud raamatuid ja õppevahendeid.¹⁸³

1920. aasta sügissemestril käivitus Raadi mõisas taimebioloogia katsejaam, kus oli lisaks katsejaama juhataja ametile, mida pidas taimekasvatuse ja sordiaretuse professor, ka ühe vanema assistendi töökoht. Katsejaamal oli esimesel semestril kasutada ainult 4 hektarit põldu (mis 1924. aastaks suurenes 10 hektarini), samuti oli selle juures oma laboratoorium ning agrikultuurkeemia-katsejaamaga jagatud kasvuhoone.¹⁸⁴ Oma artiklis põllumajandusteaduskonna arengust 1920. aastatel kirjeldas Teräsvuori, et Tartu üliõpilased olid vanemad ning enam kogenud kui Helsingi tudengid, samuti olid nad usinamad, andekamad ja ihkasid rohkem teadmisi, kuid samas ei olnud nende kooliteadmised nii tugevad kui Helsingi tudengitel, milles Teräsvuori nägi süüd sõjaaegse kooliõpetamise nõrgas tasemes.¹⁸⁵ Seoses oma töödega Soomes ja Tartus kutsuti Teräsvuori 1921. aasta kevadel Eesti Sordiparanduse ja Seemnekasvatuse Seltsi peakoosolekule rääkima sordiparandustöödest Soomes.¹⁸⁶

---

¹⁷⁹ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1922. aasta I poolaastal*. Tartu: Tartu Ülikool, 1922. Lk 21.

¹⁸⁰ Kruus, Hans; Treiberg, Peeter (toim.). *Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919-1929*. Lk 278.

¹⁸¹ Teräsvuori, Kaarlo. *Tartu Ülikooli põllumajandusteaduskonnast 1920. aastate alguses*. Lk 1939-1940.

¹⁸² EAA, f. 2100, n. 2, s. 1215, l. 10. Tartu Ülikooli valitsuse tunnistus Kaarlo Teräsvuorile. Tartu, 4. detsembril 1920.

¹⁸³ EAA, f. 2100, n. 2, s. 1215, l. 12. Eesti saatkonna Soomes kiri Tartu Ülikoolile. Helsingi, 7. jaanuaril 1921.

¹⁸⁴ Kruus, Hans; Treiberg, Peeter (toim.). *Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919-1929*. Lk 278.

¹⁸⁵ Teräsvuori, Kaarlo. *Tartu Ülikooli põllumajandusteaduskonnast 1920. aastate alguses*. Lk 1940.

¹⁸⁶ Kansallisarkisto (KA). Kaarlo Teräsvuoren yksityisarkisto. Kotelo 1. Viranhoito ja muu toimeliaisuus. Eesti Sordiparanduse ja Seemnekasvatuse Edendamise Seltsi kiri Kaarlo Teräsvuorile. Tallinn, 26. jaanuaril 1921. No 2.

1922. aasta mais komandeeriti Teräsvuori tema enda soovil nädalaks Soome põllumajandusteaduskonna üliõpilaste õppereisi korraldamise asjus.¹⁸⁷ Nimetatud reis oli ette nähtud juunikuusse ning pidi kestma orienteeruvalt ühe kuni kaks nädalat.¹⁸⁸ 22. mail 1922. aastal esines Teräsvuori põllumajandusteaduskonna koosolekul ettepanekuga saada ametist osaline vabastus kuni 31. maini 1923.¹⁸⁹ Ettepaneku ajendiks oli Helsingi Ülikooli maaviljelusõpetuse professori Gösta Grotenfelti surm¹⁹⁰, mis Teräsvuori kui Helsingi Ülikooli sama aine dotsendi jaoks tähendas, et ülikool võis teda kohustada ajutiselt professori kohuseid täitma; Teräsvuori nägi valikutena selle ülesande enese peale võtmist või Helsingi Ülikoolist lahkumist.¹⁹¹ Kuna ta pidas võimalikuks semestris korra Tartus viibimist, arvas ta, et saaks sel ajal korraldada praktilisi töid, viia läbi eksameid ning juhatada katsejaama; enda asetäitjana loengute pidamisel nägi Teräsvuori Nikolai Rootsit.¹⁹² Ülikooli nõukogu otsustas volitada rektori professor Teräsvuoriga nendes küsimustes täpsemalt läbi rääkima.¹⁹³

18. juulil palus Teräsvuori ülikooli valitsuselt täielikku vabastust professori kohalt, tuues põhjuseks ajutise ametist vabastamisega kaasneva võimalikud raskused.¹⁹⁴ 17. augustil andis Teräsvuori ülikoolile teada, et on nõus jääma ülikooli teenistusse 15. septembrini, et viia Raadil läbi suve viimased katsed ning vähendada õppejõu lahkumisest tulenevaid raskusi. Lisaks esitas ta taimekasvatuse katsejaama noorema assistendi kohusetäitjaks August Miljani.¹⁹⁵ 19. augustil tegi ülikooli valitsus haridusministrile ettepaneku vabastada Kaarlo Teräsvuori taimekasvatuse professori kohalt¹⁹⁶ ning haridusministri abi Friedrich Volrad Mikelsaar kinnitas vastava otsuse 23. augustil.¹⁹⁷

---

¹⁸⁷ EAA, f. 2100, n. 2, s. 1215, l. 20, 21. Kaarlo Teräsvuori kiri Tartu Ülikooli rektorile. Tartu, 15. mail 1922. Tartu Ülikooli valitsuse tunnistus Kaarlo Teräsvuorile. Tartu, 15. mail 1922.

¹⁸⁸ KA. Kaarlo Teräsvuoren yksityisarkisto. Kotelo 1. Viranhoito ja muu toimeliaisuus. Kaarlo Teräsvuori tutvustus reisi kohta ja osaleda soovivate nimekiri. Tartu, 4. aprillil 1922.

¹⁸⁹ EAA, f. 2100, n. 2, s. 1215, l. 22. Põllumajandusteaduskonna kiri Tartu Ülikooli valitsusele. Tartu, 23. mail 1922.

¹⁹⁰ Kurs, Ott. *Elusid ja eluruume*. Lk 79.

¹⁹¹ EAA, f. 2100, n. 2, s. 1215, l. 23. Kaarlo Teräsvuori kiri põllumajandusteaduskonnale. Tartu, 22. mail 1922.

¹⁹² Samas.

¹⁹³ EAA, f. 2100, n. 2, s. 1215, l. 22. Põllumajandusteaduskonna kiri Tartu Ülikooli valitsusele. Tartu, 23. mail 1922.

¹⁹⁴ EAA, f. 2100, n. 2, s. 1215, l. 27. Kaarlo Teräsvuori kiri Tartu Ülikooli valitsusele. Tartu, 18. juulil 1922.

¹⁹⁵ EAA, f. 2100, n. 2, s. 1215, l. 26. Kaarlo Teräsvuori kiri Tartu Ülikooli valitsusele. Tartu, 17. augustil 1922.

¹⁹⁶ EAA, f. 2100, n. 2, s. 1215, l. 25. Tartu Ülikooli valitsuse kiri haridusministrile. Tartu, 19. augustil 1922.

¹⁹⁷ EAA, f. 2100, n. 2, s. 1215, l. 29, 30. Tartu Ülikooli valitsuse kiri põllumajandusteaduskonnale. Tartu, 26. augustil 1922. Eesti Vabariigi Haridusministeeriumi teaduse ja kunsti osakonna kiri Tartu Ülikooli valitsusele. Tallinn, 23. augustil 1922.

Soome naasmise järel hoidis Teräsvuori kaks aastat Helsingi Ülikooli maaviljelusõpetuse professori kohta.¹⁹⁸ Nimetatud koha täitmise osas pöördus Teräsvuori 1929. aastal ülikooli rektori Henrik Koppeli poole saamaks tõendust selle kohta, et ta omal vabal tahtel Tartu Ülikoolist lahkus, mitte ülikooli poolt vallandatuna, nagu üks Helsingi Ülikooli konsistooriumi liige olukorda oli tõlgendanud.¹⁹⁹ Koppel vastas Teräsvuori kaitseks, et viimase lahkumine professori kohalt ei olnud langenud kokku ülikooli soovidega. Kindlustuseks lisas Koppel ka asja selgitavad dokumendid.²⁰⁰ Aastatel 1935-1951 oli Teräsvuori Helsingi Ülikooli põllumajandusboteanika isiklik erakorraline professor.²⁰¹ Lisaks tegeles Teräsvuori oma suguvõsa – Ståhlbergide – ajaloo ning Savo maakonna põllumajandusseltside ajaloo uurimisega.²⁰² Mainimist väärib, et Teräsvuori sulest ilmus 1928. aastal Eesti ja Soome soontaimede perekondade ladina-soome-eestikeelne nimestik.²⁰³ Kaarlo Teräsvuori suri 92-aastasena Helsingis 18. aprillil 1977. aastal.²⁰⁴

1.4. Kalle Väisälä

Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli matemaatika-loodusteaduskonda juhtis alates 1919. aastast ajutise dekaanina Jaan Sarv, kes oli samaaegselt ka matemaatikaprofessori kohusetäitja.²⁰⁵ Matemaatika õpetamiseks oli täiendavalt ette nähtud veel ühe professori ning ühe dotsendi koht.²⁰⁶ Kui dotsendi kohale määrati 1918. aastal Tartu Ülikooli ülevõtmise komisjonis toimunud Hermann Jaakson²⁰⁷, siis 1919. aasta augustis võeti teise professuuri täitmise osas ühendust Helsingi Ülikooli juures töötava Kalle Väisäläga²⁰⁸ Professor Johannes Gabriel Granöga konsulteerimise järel avaldas Väisälä professor Peeter Põllule oma nõusolekut

---

¹⁹⁸ Kurs, Ott. *Elusid ja eluruume*. Lk 81.

¹⁹⁹ EAA, f. 2100, n. 2, s. 1215, l. 32. Kaarlo Teräsvuori kiri Henrik Koppelile. Helsingi, 9. mail 1929. Henrik Koppeli kiri Kaarlo Teräsvuorile. Tartu, 13. mail 1929.

²⁰⁰ Samas.

²⁰¹ *Helsingin yliopiston opettaja- ja virkamiesluettelo 1918-2000. Maatalous- ja metsätieteellinen tiedekunta*. <http://www.helsinki.fi/keskusarkisto/virkamiehet/maatmets/maalousmetsatdkkasvintuottiede.htm>. Kasutatud 15.04.2015.

²⁰² Kurs, Ott. *Elusid ja eluruume*. Lk 81.

²⁰³ Teräsvuori, Kaarlo. *Eesti ja Soome soontaimede (Gefässpflanzen) perekondade ladina-soome-eestikeelne nimestik*. Äratrükk kuukirjast „Agronomia“ nr. 9 – 1928. Tartu: Trükikoda Ed. Bergmann, 1928.

²⁰⁴ Kurs, Ott. *Elusid ja eluruume*. Lk 81.

²⁰⁵ Siilivask, Karl; Palamets, Hillar (koost.) *Tartu Ülikooli ajalugu III. 1918-1982*. Lk 133.

²⁰⁶ Prints, Olaf; Tamme, Enn. *Kalle Väisälä ja Tartu Ülikool. // Matemaatika ja kaasaeg XV. Abimaterjale matemaatika õpetajatele ja õppijatele*. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, 1968. Lk 116.

²⁰⁷ Siilivask, Karl; Palamets, Hillar (koost.) *Tartu Ülikooli ajalugu III. 1918-1982*. Lk 133.

²⁰⁸ KA. Kalle Väisälän yksityisarkisto. Kotelo nr. 2. Kirjeenvaihto 1904-1950. Johannes Piiperi kiri Kalle Väisäläle. Tartu, 12.08.1919.

kandideerimaks pakutud kohale²⁰⁹ ning 1. oktoobril kinnitas haridusminister Juhan Kartau Kalle Väisälä matemaatika õppetooli professoriks.²¹⁰

Väisälä oli 1911. aastal alustanud Helsingi Ülikoolis matemaatikaõpinguid²¹¹ ning omandanud 1916. aastal doktorikraadi väitekirjaga „Über die algebraisch auflösbaren Gleichungen fünften Grades“.²¹² Olles end täiendanud nii Göttingenis, Pariisis kui ka Rootsis, määrati ta aasta hiljem sama ülikooli dotsendiks.²¹³ Väisälä oli õpetanud nii Helsingi Ülikoolis kui ka Tehnilises Kõrgkoolis ning oli samaaegselt üliõpilasorganisatsiooni Karjalainen Osakunta kuraator.²¹⁴ Väisälä peamiseks uurimisteemaks oli, erinevalt suuremast osast oma kaasaegsetest soome matemaatikutest²¹⁵, algebra²¹⁶, millele lisaks tegeles ta ratsionaalsete funktsioonide ja taandumatusega²¹⁷ ning ka funktsiooniteooriaga, millest ta kirjutas Tartu Ülikoolis professorina olles artikli „Verallgemeinerung des Begriffes der Dirichletschen Reihen“.²¹⁸

Väisälä tulek Tartu Ülikooli professoriks sattus aga hetkeliselt kahtluse alla. Nimelt ilmneb Väisälä kirjast ülikooli kuraator Peeter Põllule 3. oktoobril 1919. aastal, et mingil hetkel otsustas ta loobuda professori kohale asumisest.²¹⁹ Sellega seoses viitab Olli Lehto Väisälä õpetaja Ernst Lindelöfide, kellele ei olnud meeltnööda, et tema õpilane oli minemas Eestisse tööle, kui noori teadlasi oli eelkõige kodumaal Soomes vaja.²²⁰ Oma kirjas Peeter Põllule vabandas Väisälä, et nõnda oli juhtunud, kuid lisas samas, et tal ei olnud võimalik jooksva sügissemestril Tartusse õpetama tulla, kuna ta oli äsja asunud tutvuma uue uurimisteemaga ning et Tartus polnud selle töö jätkamiseks vajalikke võimalusi, samuti oli tal Helsingis pooleli loengukursus kõrgemast algebrast. Eelnevaga seoses palus ta lükata enda ametisseastumist edasi 1. jaanuarini 1920.²²¹

---

²⁰⁹ EAA, f. 2100, n. 2, s. 1387, l. 2-3. Kalle Väisälä kiri Peeter Põllule. Helsingi, 10. septembril 1919.

²¹⁰ EAA, f. 2100, n. 2, s. 1387, l. 1. Haridusministeeriumi kiri Tartu Ülikooli valitsusele. Tallinn, 1. oktoobril 1919.

²¹¹ Lehto, Olli. *Oman tien kulkijat. Veljekset Vilho, Yrjö ja Kalle Väisälä*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava, 2004. Lk 56.

²¹² EAA, f. 2100, n. 2, s. 1387, l. 4. Ülevaade Kalle Väisälä elu- ja töökäigust, õpingutest ja artiklitest.

²¹³ Lehto, Olli. *Oman tien kulkijat. Veljekset Vilho, Yrjö ja Kalle Väisälä*. Lk 329.

²¹⁴ Samas, lk 339.

²¹⁵ Lehto, Olli. *Matemaattiset tieteet. // Tommila, Päiviö (päätoim.). Suomen tieteen historia 3. Luonnontieteet, lääketieteet ja tekniset tieteet*. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö, 2000. Lk 32-34.

²¹⁶ Lehto, Olli. *Oman tien kulkijat. Veljekset Vilho, Yrjö ja Kalle Väisälä*. Lk 69.

²¹⁷ Samas, lk 425.

²¹⁸ Prints, Olaf; Tamme. *Enn. Kalle Väisälä ja Tartu Ülikool*. Lk 118.

²¹⁹ EAA, f. 2100, n. 2, s. 1387, l. 7. Kalle Väisälä kiri Peeter Põllule. Helsingi, 3. oktoobril 1919.

²²⁰ Lehto, Olli. *Oman tien kulkijat. Veljekset Vilho, Yrjö ja Kalle Väisälä*. Lk 344.

²²¹ EAA, f. 2100, n. 2, s. 1387, l. 7-8. Kalle Väisälä kiri Peeter Põllule. Helsingi, 3. oktoobril 1919.

1920. aasta kevadsemestril alustas Väisälä tööd Tartu Ülikoolis. Oma esimesel semestril luges ta neljal korral nädalas kõrgemat algebrat, lisaks oli nädalas kaks tundi harjutusi kõrgemast algebrast.²²² Väisälä pidas loenguid eesti keeles, mida ta oli asunud õppima juba eelneval sügisel²²³ ning mis talle enda sõnutsi semestri alguses enam raskusi ei valmistanud²²⁴. Väisälä naases sügissemestri alguseks komanderingult ning loengud algasid 16. septembril.²²⁵ Tol semestril luges Väisälä neljal korral nädalas funktsiooniteooriat ning kahel korral nädalas arvuteooriat, samuti toimus nädalas kaks tundi harjutusi funktsiooniteooriast.²²⁶ Väisälä hinnangul oli 1920. aasta sügisel Tartu Ülikoolis ligikaudu 1500 üliõpilast ning tema arvates õppis Tartus matemaatikat rohkem tudengeid kui Helsingis.²²⁷ Järgneval kevadsemestril luges Väisälä neli tundi nädalas valitud peatükke uuemast funktsiooniteooriast ja analüütilisest arvuteooriast ning viis igal nädalal läbi kaks tundi harjutusi.²²⁸

1921. aasta sügissemestril oli Väisälä õppekavas neli tundi nädalas kõrgemat algebrat, mille kohta oli kaks tundi nädalas ka seminariharjutusi; veel luges ta kaks tundi nädalas loengukursust „*Elementaar matemaatikast kõrgemalt vaatekohalt*“.²²⁹ Kirjas oma emale Emma Weisellile mainis Väisälä, et tema jaoks oli eelnevate kursuste puhul tegu pigem baaskursustega, millest tulenevalt jäi tal rohkem aega oma tööde jaoks.²³⁰ Kevadsemestril 1922. aastal oli professor Väisäläl neli tundi nädalas loenguid diferentsiaalvõrranditest, mille kohta viis ta nädalas täiendavalt läbi kaks tundi harjutusi; lisaks oli tal nädalas kaks tundi elliptilistest funktsioonidest.²³¹ Eelnevate matemaatika-alaste loengukursuste kohta tõdes Väisälä, et neid polnud ta varem lugenud ning üks neist oli selline, mida isegi Helsingi Ülikoolis õpetatavate ainete hulgas polnud. Ta lisis, et nõnda saab ta aga need valdkonnad endale selgeks teha.²³²

---

²²² *Eesti Wabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1920 I. poolaastal*. Tartu: Tartu Ülikool, 1920. Lk 14.

²²³ KA. Kalle Väisälän yksityisarkisto. Kotelo nr. 2. Kirjeenvaihto 1904-1950. Kalle Väisälä kiri Emma Weisellile. Tartu, 4.12.1919.

²²⁴ KA. Kalle Väisälä kiri Emma Weisellile. Tartu, 7.02.1920.

²²⁵ KA. Kalle Väisälä kiri Emma Weisellile. Tartu, 6.09.1920.

²²⁶ *Eesti Wabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1920. II. poolaastal*. Tartu: Tartu Ülikool, 1920. Lk 20.

²²⁷ KA. Kalle Väisälä postkaart Emma Weisellile. Tartu, 21.09.1920.

²²⁸ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1921. aasta I poolaastal*. Tartu: Tartu Ülikool, 1921. Lk 12.

²²⁹ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1921. aasta II poolaastal*. Tartu: Tartu Ülikool, 1921. Lk 14-15.

²³⁰ KA. Kalle Väisälä kiri Emma Weisellile. Tartu, 9.10.1921.

²³¹ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1922. aasta I poolaastal*. Tartu: Tartu Ülikool, 1922. Lk 17.

²³² KA. Kalle Väisälä kiri Emma Weisellile. Tartu, 5.02.1922.

Tartus teaduslikku tööd teha oli Väisälä arvates aga peaaegu võimatu, sest Tartu Ülikooli raamatukogu, mida ta pidas rikkalikumaks kui Helsingi Ülikooli oma, oli endiselt Voronežis; samas avaldas ta lootust, et peatselt oleks võimalik raamatukogu tagasi saada.²³³ 1920. aasta kevade lõpul palus Väisälä end suveks Saksamaale komandeerida, et tutvuda matemaatika õpetamisega Göttingeni ja Berliini ülikoolides.²³⁴ Ülikooli valitsus nõustus Väisälä palvega ning palus Haridusministeeriumil olla Väisäläle abiks välismaale sõitmiseks vajaliku passi hankimisel.²³⁵ 1921. aastal ilmus Tartu Ülikooli toimetiste esimeses köites Väisälä eelpool mainitud funktsiooniteooriat käsitlev töö „*Verallgemeinerung des Begriffes der Dirichletschen Reihen*“.²³⁶ Samuti valmisid Väisälä juhendamisel Albert Borkvelli ja Hilda Laidoneri magistritööd.²³⁷

31. märtsil ja 1. aprillil 1921 võttis Väisälä osa II ülemaalisest matemaatika, füüsika ja kosmograafia õpetajate kongressist, kus arutati muuseas uut matemaatikasõnastikku, mille koostamise komisjoni Väisälä juhtis.²³⁸ 1921. aasta sügisel taotles Väisälä luba lugeda järgneval kevadsemestril töötasuta ühe tunni nädalas esperanto keelt.²³⁹ Tema palve kiideti heaks ning 1922. aasta kevadel leidis nädalas korra aset esperanto keele loeng.²⁴⁰ Nimetatud keelest pidas ta loenguid veel Tartu Noorte Meeste Kristlikus Ühingu²⁴¹ ja Tallinna Mustpeade Majas²⁴², samuti osales ta Eesti esimesel esperantokongressil, pidades seal avakõne²⁴³.

1922. aasta kevad jäi aga Kalle Väisäläle Tartu Ülikooli professorina viimaseks. Juba kevadsemestri alguses teatas Väisälä ülikooli valitsusele, et Turu Soome Ülikool oli ta professoriks kinnitanud ning sellega seoses palus Väisälä enda vabastamist

---

²³³ KA. Kalle Väisälän yksityisarkisto. Kotelo nr. 2. Kirjeenvaihto 1904-1950. Kalle Väisälä kiri Emma Weisellile. Tartu, 7.02.1920.

²³⁴ EAA, f. 2100, n. 2, s. 1387, l. 11. Kalle Väisälä kiri Tartu Ülikooli nõukogule. Tartu, 28. aprillil 1920.

²³⁵ EAA, f. 2100, n. 2, s. 1387, l. 13. Tartu Ülikooli rektori kiri Eesti Vabariigi Haridusministeeriumile. Tartu, 5. mail 1920.

²³⁶ Prinitis, Olaf; Tamme, Enn. *Kalle Väisälä ja Tartu Ülikool*. Lk 118.

²³⁷ Lumiste, Ülo; Tamme, Enn. *Eestikeelse matemaatilise kõrghariduse algaastad*. // Palm, Uno (vastutav toim.) *Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi XXIII. 70 aastat Eesti ülikooli*. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, 1989. Lk 75.

²³⁸ *Ülemaalsed matemaatika, füüsika ja kosmograafia õpetajate kongressid Eestis 1917-1927. Ankeet füüsika õpetamise kohta Eesti keskkoolides veebruaris 1927*. Tartu: Füüsika Õpetamise Komisjoni kirjastus, 1928. Lk 10.

²³⁹ EAA, f. 2100, n. 2, s. 1387, l. 21. Tartu Ülikooli valitsuse kiri filosoofiateaduskonnale. Tartu, 3. detsembril 1921.

²⁴⁰ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1922. aasta I poolaastal*. Lk 15.

²⁴¹ KA. Kalle Väisälä kiri Emma Weisellile. Tartu, 05.02.1922.

²⁴² KA. Kalle Väisälä postkaart Emma Weisellile. Tartu, 16.01.1922.

²⁴³ KA. Kalle Väisälä postkaart Emma Weisellile. Tartu, 03.04.1922.

matemaatikaprofessori kohalt Tartus alates sama aasta 1. juunist.²⁴⁴ Ülikooli valitsus võttis oma koosolekul 3. veebruaril vastu otsuse vabastada Kalle Väisälä matemaatikaprofessori kohalt ning andis talle sellest teada.²⁴⁵ Väisälä viimane loeng Tartu Ülikoolis toimus 6. mail, misjärel jäi ta veel paariks nädalaks Tartusse, et võtta vastu mõned eksamid ning viimistleda ühte oma artiklit, mida soovis Turu Soome Ülikooli vahendusel avaldada.²⁴⁶ Ülikooli nõukogu nõusolekul avaldas matemaatika-loodusteaduskond Väisäläle tänu viljaka õppetöö eest ning soovis talle edu uues ametis Turus.²⁴⁷

Soome naasmise järel asus Väisälä Turu Soome Ülikooli matemaatikaprofessori ametisse. Ta toimus sama ülikooli juures aastatel 1922-1926 üliõpilaskonna inspektorina ning vahemikel 1930-1932 ja 1934-1938 ülikooli aserektorina.²⁴⁸ 1924. aastal valiti ta Soome Teadusakadeemia liikmeks.²⁴⁹ 1938. aastast asus Väisälä paralleelselt Turuga õpetama Helsingi Tehnilises Kõrgkoolis, kuhu ta vabariigi presidendi otsusega nimetati matemaatikaprofessoriks.²⁵⁰ Turus õpetas Väisälä 1949. aastani²⁵¹, Helsingi Ülikoolis oli ta dotsendina 1957. aastani²⁵² ning Tehnilisest Kõrgkoolist läks ta pensionile 1960. aastal²⁵³. Kalle Väisälä suri 75-aastasena Helsingis 16. septembril 1968. aastal.

---

²⁴⁴ EAA, f. 2100, n. 2, s. 1387, l. 22. Kalle Väisälä kiri Tartu Ülikooli valitsusele. Tartu, 30. jaanuaril 1922.

²⁴⁵ EAA, f. 2100, n. 2, s. 1387, l. 23. Tartu Ülikooli valitsuse kiri Kalle Väisäläle. Tartu, 6. veebruaril 1922.

²⁴⁶ KA. Kalle Väisälän yksityisarkisto. Kotelo nr. 2. Kirjeenvaihto 1904-1950. Kalle Väisälä postkaart Emma Weiselliile. Tartu, 05.05.1922.

²⁴⁷ EAA, f. 2100, n. 2, s. 1387, l. 24-25. Matemaatika-loodusteaduskonna kiri Tartu Ülikooli valitsusele. Tartu, 29. mail 1922. Tartu Ülikooli rektori ja matemaatika-loodusteaduskonna dekaani kiri Kalle Väisäläle. Tartu, 28. mail 1922.

²⁴⁸ Lehto, Olli. *Oman tien kulkijat*. Lk 381-384.

²⁴⁹ Samas, lk 373.

²⁵⁰ Lehto, Olli. *Oman tien kulkijat. Veljekset Vilho, Yrjö ja Kalle Väisälä*. Lk 387-388.

²⁵¹ *Matematiikan professorit Turun yliopistossa*. <http://www.utu.fi/fi/yksikot/sci/yksikot/mattil/hallinto/historia/Sivut/matematiikan-professorit.aspx>. Kasutatud 15.04.2015.

²⁵² *Helsingin yliopiston opettaja- ja virkamiesluettelo 1918-200. Matemaattis- ja luonnontieteellinen tiedekunta*. <http://www.helsinki.fi/keskusarkisto/virkamiehet/mateml/matluonntdkmatematiikka.htm>. Kasutatud 15.04.2015.

²⁵³ Lehto, Olli. *Oman tien kulkijat*. Lk 410.

2. TEADUSLIKUD SELTSID JA ORGANISATSIOONID

Soome ja Eesti teadlaste sidemed loodusteadustes ei avaldunud pelgalt inimeste isiklike kontaktide ja koostöö näol. Mõlema maa vahelise teadusliku koostöö edendamisel mängisid kaalukat rolli erinevad loodusteadustega tegelevad seltsid ja organisatsioonid, mis üksteisega kas kirjavahetuse või liikmete vahendusel suhtlesid ning oma vastavatel erialadel teadmisi ja kogemusi vahetasid. Sidemed seltside ning nende liikmete vahel pakkusid mitmeid erinevaid võimalusi, kuidas süvendada huvi üksteise maade ja teadustöö vastu ning kuidas aidata kaasa teadusliku koostöö edendamisele mõlemal pool Soome lahte.

Alljärgnevates alapeatükkides vaadeldakse peamiseid mooduseid, kuidas Soome ja Eesti teaduslikud seltsid ning organisatsioonid omavahel suhtlesid ja üksteist oma teadustöödest teavitasiid. Esmalt heidetakse pilk kirjavahetusele kui teabevälilale, mille abil üksteisega mitmetes erinevates küsimustes suheldi. Seejärel vaadeldakse seltsides esinevate au- ja kirjavahetajaliikmete staatuseid ning seda, kellele nimetatud tunnustused nii Soomes kui Eestis osaks said. Kolmandaks antakse ülevaade erinevatest teadusteemalistest ettekannetest, mida seltside koosolekutel peeti ning mis üksteise teadustöödest põhjaliku ülevaate andsid. Viimasena kirjeldatakse organisatsioonidevahelist väljaannete vahetamist, mille abil oli erinevate asutuste liikmetel hõlpsam tutvuda ühel või teisel pool Soome lahte sooritatud teadus- ja katsetöödega.

2.1. Kirjavahetus

Maailmasõdadevahelisel ajal suhtlesid teaduslikud organisatsioonid üksteisega ennekõike kirjavahetuse teel. Kuigi üksikisikud võisid teabe edastamiseks kasutada nii kirju, telefoni,

telegraafi kui ka pelgalt vestlust, rakendati seltsides peaaegu universaalselt ametlikke kirju. Sel moel oli võimalik paberkujul laekunud teave arhiveerida ning kirjadele ja neis leiduvale infole oli koosolekutel ning viimaste protokollides märksa lihtsam viidata kui pelgalt suusõnalistele teadaannetele. Alljärgnevalt vaadeldakse näidete varal peamisi teaduslike seltside ja organisatsioonide vahelises kirjavahetuses avalduvaid teemasid.

Ametlike kirjade vahendusel andsid teaduslikud seltsid silmapaistvatele välismaa teadlastele edasi teabe nende valimisest vastava seltsi kirjavahetaja- või auliikmeks. Näitena võib tuua Soome Bioloogia Selts Vanamo (*Suomen Biologian Seura Vanamo*), kes saatis liikmeks valimisest teavitava kirja oma värsketele kirjavahetajaliikmetele Karl Zolkile, Theodor Lippmaale, Elmar Lepikule, Gustav Vilbergile (Vilbaste) ja Paul William Thomsonile.²⁵⁴ Heaks ja levinud tavaks oli, et sellise au osaliseks saanud välisteadlased saatsid seltsile vastu kirja, milles tänati neile osaks langenud au eest; eelmainitud eesti teadlaste puhul annab sellest tõestust Vanamo koosoleku protokoll 28. septembrist 1934. aastal.²⁵⁵ Soome Metsateadusliku Seltsi kirjavahetajaliikmetel paluti täiendavalt saata lühiülevaade oma haridusteest, töökohtadest ja teaduslikest artiklitest; heaks näiteks sellest on Oskar Danieli kiri Soome Metsateaduslikule Seltsile 10. veebruarist 1931. aastast.²⁵⁶

Teine põhjus, mistõttu teaduslikud seltsid võisid välismaistele teadlastele kirju saata, oli soov kutsuda neid koosolekutele ettekannetega esinema. Säärast suhtlust illustreerib Soome Geograafiaseltsi (*Suomen Maantieteellinen Seura*) kirjavahetus August Tammekannuga. 19. oktoobril 1934. aastal otsustas seltsi juhatus oma koosolekul kutsuda Tammekannu ettekannet pidama.²⁵⁷ 1. novembril saatis Tammekann seltsile kirja, kus andis teada oma ettekande teema ning pakkus välja võimaliku kuupäeva, millal ta saaks seltsis esineda.²⁵⁸ Pärast täpsustamisi

---

²⁵⁴ Helsingin Yliopiston Keskusarkisto (HYKA). Suomen Biologian Seura Vanamon arkisto. Kotelo Cb3. Kuukausikokousten pöytäkirjat 1933-1945. Pöytäkirja laadittu Suomal. Eläin- ja Kasvitiet. Seuran Vanamon kokouksessa 23. III. 34. §4.

²⁵⁵ HYKA. Pöytäkirja laadittu Suomal. Eläin- ja Kasvitiet. Seuran Vanamon kokouksessa syyskuun 28 p:nä 1934. §4.

²⁵⁶ KA. Suomen Metsätieteellisen Seuran arkisto. Kotelo 31. Jäsentilasto (1909-1933). Oskar Danieli kiri Erkki Laitakarile. Tartu, 10. veebruaril 1931.

²⁵⁷ KA. Suomen Maantieteellisen Seuran arkisto. Kotelo 14. Hallituksen kokousten pöytäkirjat (1934-1945). 1934. X. 19. Hallituksen 147:s kokous. §6.

²⁵⁸ KA. 1934. X. 19. Hallituksen 147:s kokous. Liide punktile 6. August Tammekannu kiri Kaarlo Hildénile. Tartu, 1. novembril 1934.

andis Tammekann teada, et talle sobis seltsi poolt välja pakutud kuupäev sama aasta 5. detsembril.²⁵⁹

Üks kõige suuremaid teemasid, mille osas teaduslikud seltsid ja organisatsioonid omavahel kirju vahetasid, oli küsimus väljaannete vahetamisest. Näiteks selgub Soome Metsateadusliku Seltsi (*Suomen Metsätieteellinen Seura*) kirjavahetusest, mil hetkel saatis selts Tartu Ülikoolile oma väljaande „*Acta Forestalia Fennica*“ köited²⁶⁰, millal need Tartusse saabusid ning et oma vastuses nõustus ülikool saatma seltsile oma „*Toimetusi*“.²⁶¹ Sarnaselt on Loodusuurijate Seltsi arhiivist näha, mil astuti väljaandevahetusse Soome Teadusakadeemiaga (*Suomalainen Tiedekatemia*) ning milliseid köiteid viimane tellis.²⁶² Tihti seisnes kirjavahetus sel teemal üksteise teavitamises erinevate väljaannete ja köidete saatmise ning saabumise kohta; näidetena sellest võib näha Loodusuurijate Seltsile saabunud kirju Soome Geograafiaseltsilt²⁶³, Soome Teadusseltsilt²⁶⁴ (*Suomalainen Tiedeseura*) ja Soome Teadusakadeemialt²⁶⁵.

Tõsisema teadusliku koostöö edendamise kõrval kasutati seltsidevahelist kirjavahetust ka selleks, et kutsuda välismaiseid organisatsioone suhete arendamise eesmärgil oma suurtele aastapäevadele. Samuti võidi esinduse puudumisel saata seltsi poolt õnnitlusi või tänada kohalviibijaid osalemise eest. Näitena esimesest punktist on Loodusuurijate Seltsi Tartu Ülikooli juures kiri Soome Teadusseltsile, kus viimast kutsuti osalema seltsi 75. aastapäeva tähistamisel 28. septembril 1928. aastal.²⁶⁶ Teise punkti puhul on headeks näideteks Soome Bioloogia Selts Vanamo, mis saatis oma esimehe vahendusel Loodusuurijate Seltsile telegrammi, milles õnnitleti viimast selle 75. aastapäeva puhul²⁶⁷, ning Soome

---

²⁵⁹ KA. Suomen Maantieteellisen Seuran arkisto. Kotelo 14. Hallituksen kokousten pöytäkirjat (1934-1945). 1934. X. 19. Hallituksen 147:s kokous. Liide punktile 6. August Tammekannu kiri Kaarlo Hildénile. Tartu, 14. novembril 1934.

²⁶⁰ KA. Suomen Metsätieteellisen Seuran arkisto. Kotelo 58. Lähteneet kirjeet (1920-1964). Soome Metsateadusliku Seltsi kiri Tartu Ülikoolile. Helsingi, 19. jaanuaril 1921.

²⁶¹ KA. Tartu Ülikooli kiri Soome Metsateaduslikule Seltsile. Tartu, 8. veebruaril 1921. No 1348.

²⁶² EAA, f. 5309, n. 2, s. 65, l. 40. Loodusuurijate Seltsi kiri Soome Teadusakadeemiale. Tartu, 17. juunil 1932.

²⁶³ EAA, f. 5309, n. 2, s. 63, l. 95. Soome Geograafiaseltsi kiri Loodusuurijate Seltsile. Helsingi, 15. novembril 1926.

²⁶⁴ EAA, f. 5309, n. 2, s. 63, l. 119. Soome Teadusseltsi kiri Loodusuurijate Seltsile. Helsingi, 21. detsembril 1926.

²⁶⁵ EAA, f. 5309, n. 2, s. 66, l. 11. Soome Teadusakadeemia kiri Loodusuurijate Seltsile. Helsingi, 15. aprillil 1933.

²⁶⁶ KA. Suomen Tiedeseuran arkisto. Kotelo 12. Ankomna skrivelser 1924-1929. Loodusuurijate Seltsi Tartu Ülikooli juures kiri Suomen Tiedeseurale. Tartu, 1. juulil 1928.

²⁶⁷ HYKA. Suomen Biologian Seura Vanamon arkisto. Kotelo Cb2. Kuukausikokousten pöytäkirjat 1921-1932. Pöytäkirja laadittu Suomalaisen Eläin- ja Kasvitieteellisen Seuran Vanamon kokouksessa Yliopiston Kasvitieteellisessä laitoksessa 12.X.1928. §6.

Geograafiaselts, mis saatis 24. oktoobril 1928. aastal Loodusuurijate Seltsile kirja, milles vabandati oma esinduse puudumise eest ning milles edastati hilinenud õnnitlused seltsi 75. aastapäeva puhul²⁶⁸. Viimase, kolmanda punkti illustreerimiseks on sobilik väljavõte Loodusuurijate Seltsi koosoleku protokollist 17. märtsil 1938, kui loeti ette Soome Geograafiaseltsi tänuavaldus 50. juubeli puhul²⁶⁹, kus seltsi esindas professor August Tammekann²⁷⁰.

Kuigi teaduslike seltside ja organisatsioonide vahelisest kirjavahetusest võib leida kirju aastapäevakutsetest arveteni erinevate väljaannete ostmise kohta, joonistuvad selles välja kindlad teemad, mille osas kõige enam läviti. Peamiselt saadeti üksteisele kirju teenekate välismaiste teadlaste kirjavahetaja- või auliikmeks kutsumise, väljaannete vahetamise, ettekannete pidamise ning ametlike esindamiste küsimustes. Seltside ja organisatsioonide tasemel oli tegu kõige kindlama moodusega ametliku informatsiooni vahetamisel, mis samal ajal lõi võimalusi tihedamateks kontaktideks ning koostööks.

2.2. Kirjavahetaja- ja auliikmed

Üheks võimaluseks luua tugevamaid sidemeid mitte ainult teaduslike seltside, vaid ka erinevate asutuste ja inimeste endi vahel oli kutsuda teenekaid teadlasi oma seltsi kirjavahetajaliikmeks (soome k. *kirjeenvaihtajajäsen*, saksa k. *korrespondierender Mitglied*) või auliikmeks (soome k. *kunniajäsen*). Kirjavahetajaliikme staatus anti välismaistele teadlastele, kellel oli vastava seltsi juhatuse ja koosoleku arvates oma erialal märkimisväärseid teeneid ning kellel oli tihtipeale olnud ka varasemaid kontakte vastava seltsiga. Auliikmeks valiti aga oma uurimisvaldkonnas väljapaistvaid tulemusi saavutanud teadlaseid. Etteruttavalt võib tõdeda, et mitmed Soome teaduslikud seltsid võtsid aastate jooksul endile arvukalt kirjavahetajaliikmeid, kelle hulgas oli ka eesti teadusmehi, samuti võeti Eestis soome teadlasi nii au- kui ka kirjavahetajaliikmeteks.

Soome Bioloogia Selts Vanamo valis kahe maailmasõja vahelisel ajal endale viis eestlasest kirjavahetajaliiget. Seltsi aastakoosolekul 24. veebruaril 1934 tegid Uunio Saalas ja P.

---

²⁶⁸ EAA, f. 5309, n. 2, s. 64, l. 9. Soome Geograafiaseltsi kiri Loodusuurijate Seltsile. Helsingi, 24. oktoobril 1928.

²⁶⁹ EAA, f. 5309, n. 2, s. 4b, l. 55. Loodusuurijate Seltsi 764. koosolek 17. märtsil 1938. §4.

²⁷⁰ EAA, f. 5309, n. 2, s. 4b, l. 52. Loodusuurijate Seltsi 759. koosolek 25. novembril 1937. §4.

Kontkanen ettepaneku võtta kirjavahetajaliikmeks Tartu Ülikooli entomoloogiakatsejaama juhataja Karl Zolk²⁷¹(aastast 1938 Kaarel Leius)²⁷², millele järgnes Mauno J. Kotilainen ja Kaarlo Linkola ettepanek võtta kirjavahetajaliikmeteks tervelt neli teadlast: Tartu Ülikooli botaanika professor Theodor Lippmaa, dotsent Elmar Lepik, ajakirja „*Loodusevaatleja*“ toimetaja Gustav Vilberg ja Tallinna Loodusmuuseumi juhataja, dotsent Paul W. Thomson.²⁷³ Kuu aega hiljem, 23. märtsil aset leidnud koosolekul võeti eelnimetatud eesti teadlased seltsi kirjavahetajaliikmeteks.²⁷⁴ Seltsi koosolekul sama aasta 28. septembril andis seltsi esimees teada, et uutest kirjavahetajaliikmetest olid härrad Lippmaa, Thomson ja Lepik saatnud kirja, tänades seltsi neile osaks langenud au eest.²⁷⁵

Soome Geoloogia Seltsi (*Suomen Geologinen Seura*) aastakoosolekul 27. veebruaril 1930. aastal avaldas professor Pentti Eskola arvamust, et selts võiks valida endale kirjavahetajaliikmeteks geolooge, kes on näidanud üles erilist huvi Soome geoloogia vastu, ning tõi muuhulgas näitena Tartu Ülikooli geoloogia dotsendi Armin Öpiku.²⁷⁶ 23. aprillil 1931 tegid Pentti Eskola ja Aarne Laitakari seltsile ettepaneku võtta Armin Öpik kirjavahetajaliikmeks²⁷⁷ ning vastav otsus kinnitati seltsi koosolekul 15. mail.²⁷⁸ Sama aasta detsembris saatis professor Öpik seltsile tänukirja, kus tõdes, et Soome geoloogid olid talle olnud alati eeskujuks ning nende looming uute ergutavate ideede allikaks.²⁷⁹ Nimetatud tunnustus oli haruldane: 1936. aastaks oli selts valinud endale vaid kuus kirjavahetajaliiget.²⁸⁰

Soome Geograafiaselts valis maailmasõdadevahelisel ajal endale kaks eestlasest kirjavahetajaliiget. 5. detsembril 1933. aastal loeti seltsi eestseisuse koosolekul ette professorite Matti Sauramo, Kaarlo Hildéni ja Johannes Gabriel Granö ettepanek valida seltsi

---

²⁷¹ HYKA. Suomen Biologian Seura Vanamon arkisto. Kotelo Cb3. Kuukausikokousten pöytäkirjat 1933-1945. Pöytäkirja laaditu Suomal. Eläin- ja Kasvitiet. Seuran Vanamon vuosikokouksessa helmikuun 24 p:nä 1934. §16.

²⁷² Lindström, Lauri jt. (koost.) *Album Academicum Universitatis Tartuensis 1918-1944. II. Tartu Ülikooli 1919-1929 immatrikuleeritud üliõpilased. Matriklinumbrid 1-10191*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 1994. Lk 102.

²⁷³ HYKA. Pöytäkirja laaditu Suomal. Eläin- ja Kasvitiet. Seuran Vanamon vuosikokouksessa helmikuun 24 p:nä 1934. §17.

²⁷⁴ HYKA. Pöytäkirja laaditu Suomal. Eläin- ja Kasvitiet. Seuran Vanamon kokouksessa 23. III. 34. §4.

²⁷⁵ HYKA. Pöytäkirja laaditu Suomal. Eläin- ja Kasvitiet. Seuran Vanamon kokouksessa syyskuun 28 p:nä 1934. §4.

²⁷⁶ KA. Suomen Geologian Seuran arkisto. Kotelo 3. Pöytäkirjat (1921-1946). Pöytäkirja tehty Suomen Geologisen Seuran vuosikokouksessa torstaina helmik. 27 p:nä 1930. §6.

²⁷⁷ KA. Pöytäkirja, tehty Suomen Geologisen Seuran kokouksessa torstaina huhtik. 23 p. 1931. §3.

²⁷⁸ KA. Pöytäkirja, tehty Suomen Geologisen Seuran kokouksessa perjantaina toukok. 15 p. (1931). §3.

²⁷⁹ KA. Suomen Geologian Seuran arkisto. Kotelo 7. Kirjeenvaihto (1921-1945). Professor Armin Öpiku kiri Soome Geoloogia Seltsi esimehele. Tartu, 22.12.1931.

²⁸⁰ KA. Suomen Geologian Seuran arkisto. Kotelo 1. Luettelot esitelmistä ja tiedonannoista (1886-1936). Geologisen Seuran jäsenluettelo 1886-1936.

kirjavahetajaliikmeks Tartu Ülikooli professor August Tammekann, millega eestseisus nõustus.²⁸¹ Tammekannu puhul on huvitav tõdeda, et ta näib olevat varem olnud seltsi aastaajaline liige.²⁸² 4. detsembril 1936 nõustus seltsi eestseisus professorite Granö ja Hildéni ettepanekuga valida kirjavahetajaliikmeks Tartu ülikooli majandusgeograafia professor Edgar Kant.²⁸³ Otsus anti teada ka seltsi aastakoosolekul 22. jaanuaril 1937. aastal.²⁸⁴ Oma tänukirjas seltsile avaldas professor Kant soovi rakendada mõlema riigi maateadusliku uurimistöö lähendamisele ning Soomele ja Eestile osaks langenud ülesannete lahendamisele.²⁸⁵

Soome Metsateaduslik Selts valis endale kahe aastaga kaks kirjavahetajaliiget. Esimesena valiti seltsi aastakoosolekul 29. aprillil 1925. aastal kirjavahetajaliikmeks Tartu Ülikooli professor Andres Mathiesen.²⁸⁶ Aasta hiljem, 12. aprillil 1926 tehti seltsi koosolekule ettepanek valida kirjavahetajaliikmeks metsade peavalitsuse juhataja Oskar Daniel²⁸⁷ ning vastav otsus kinnitati järgneval aastakoosolekul.²⁸⁸ 24. aprillil 1928 tehti seltsi koosolekul ettepanek valida kirjavahetajaliikmeks Paul Reim²⁸⁹, kes oli vaid nädal varem esinenud seltsi koosolekul ettekandega haavapuu paljunemisbioloogiast²⁹⁰. 13. aprillil 1934 valis selts oma aastakoosolekul kirjavahetajaliikmeteks veel kaks eesti metsateadlast: dotsent Karl Werbergi (Kaarel Veermets)²⁹¹ ja Karl Kerbergi.²⁹² Sama koosolek valis professor Andres Mathieseni seltsi auliikmeks.²⁹³

Au- ja kirjavahetajaliikmeid ei valinud ainult Soome seltsid – Eestis omas sarnaseid liikmestaatuseid Loodusuurijate Selts Tartu Ülikooli juures. 1. veebruaril 1932. aastal loeti

---

²⁸¹ KA. Suomen Maantieteellisen Seuran arkisto. Kotelo 13. Hallituksen kokousten pöytäkirjat (1921-1933). 1933. XII. 5. Hallituksen 140:s kokous. §7.

²⁸² KA. Suomen Maantieteellisen Seuran arkisto. Kotelo 62. Jäsenasiat (1888-1968).

²⁸³ KA. Suomen Maantieteellisen Seuran arkisto. Kotelo 13. Hallituksen kokousten pöytäkirjat (1921-1933). 1936. XII. 4. Hallituksen 165:s kokous. §13.

²⁸⁴ KA. Suomen Maantieteellisen Seuran arkisto. Kotelo 11. Yleis- ja vuosikokousten pöytäkirjat (1922-1954). 1937. I. 22. Yleinen kokous, 137:s. Vuosikokous.

²⁸⁵ KA. Suomen Maantieteellisen Seuran arkisto. Kotelo 14. Hallituksen kokousten pöytäkirjat (1934-1945). 1937. I. 22. Hallituksen 166:s kokous. §1. Tartu, 9.1.1937.

²⁸⁶ KA. Suomen Metsätieteellisen Seuran arkisto. Kotelo 2. Vuosi- ja kuukausikokoukset (1920-1936). Vuosikokous huhtikuun 29 p:nä 1925. §8.

²⁸⁷ KA. Kokous huhtikuun 12 p:nä 1926. §7.

²⁸⁸ KA. Vuosikokous huhtikuun 29 p:nä 1926. §9.

²⁸⁹ KA. Ylimääräinen kokous huhtikuun 24 p:nä 1928. §3.

²⁹⁰ KA. Kokous huhtikuun 18 p:nä 1928. §3.

²⁹¹ Tarkiainen, Ülle. *Soome Metsateadusliku Seltsi sidemetest Eesti metsateadlastega enne Teist maailmasõda*. // Raun, Ott (peatoim.) *Tuna*. 1/2002. Lk 156.

²⁹² KA. Suomen Metsätieteellisen Seuran arkisto. Kotelo 2. Vuosi- ja kuukausikokoukset (1920-1936). Vuosikokous huhtikuun 13 p:nä 1934. §9.

²⁹³ Samas, §8.

Loodusuurijate Seltsi juhatuse koosolekul ette seltsis tegutseva geoloogilise ja geomorfoloogilise sektsiooni ettepanek valida endine Tartu Ülikooli geograafiaprofessor Johannes Gabriel Granö seltsi auliikmeks²⁹⁴; seltsi koosolek 18. veebruaril 1932 valis prof. Granö juhatuse ettepanekul oma auliikmeks.²⁹⁵ Täiendavalt valis selts oma koosolekul 7. veebruaril 1935 auliikmeks professor Aimo Kaarlo Cajanderi.²⁹⁶ Varem, 6. detsembril 1934 oli seltsi botaanikasektsioon teinud ettepaneku valida kirjavahetajaliikmeteks kuus soomlasest teadlast: professorid Kaarlo Linkola, Johan Ivar Liro ja Alvar Palmgren ning dotsendid Viljo Kujala, Mauno Kotilainen ja Runar Collander²⁹⁷, kuid järgmisel koosolekul 7. veebruaril lükati nimetatud liikmete valimine edasi.²⁹⁸ 21. veebruaril 1935 esitas seltsi juhatus tulenevalt põhikirja muutmise ettepanekute arutamisest kirjavahetajaliikmeteks Kaarlo Linkola, Alvar Palmgreni, Johan Ivar Liro ja Uunio Saalase²⁹⁹, kes 7. märtsil aset leidnud koosolekul ka valituteks osutasid.³⁰⁰ Aasta hiljem lisandus nende hulka Turu Ülikooli zooloogiaprofessor Walter Mikael Linnaniemi.³⁰¹

Eelpool väljatoodu põhjal on selge, et Eesti ja Soome teadusorganisatsioonides hinnati teineteise maade loodusteadlasi ning et sellest tulenevalt omistasid erinevad seltsid neile kas kirjavahetaja- või auliikme tunnustuse. Ühest küljest on see näiteks kahe maa teadlaste selgest huvist üksteise teadustöö vastu, teisest küljest võib nimetatud tunnustuste andmist näha kui ühte seltsidepoolset võimalust tugevdada ja jätkuvalt arendada nii teaduslikke kui ka isiklike sidemeid kahe maa loodusteadlaste vahel.

2.3. Ettekanded

Nii Soome kui Eesti teaduslike seltside puhul on märgatav, et koosolekute juurde kuulusid lisaks ametlikule asjaajamisele ka ettekanded erinevatel teemadel. Tihtipeale olid kõnelejateks seltsi enda liikmed, kes tutvustasid oma teadustööd, andsid ülevaateid oma uurimisretkedest ja uutest leidudest ning arutlesid päevakajalisemate teadusküsimuste üle. Siingi on võimalik näha sidemeid Eesti ja Soome vahel: eestlased kas esinesid oma ettekannetega soome

²⁹⁴ EAA, f. 5309, n. 2, s. 1, l. 129. Loodusuurijate Seltsi juhatuse koosolek 1. veebruaril 1932. §2.

²⁹⁵ EAA, f. 5309, n. 2, s. 4b, l. 13. Loodusuurijate Seltsi 699. koosolek 18. veebruaril 1932. §2.

²⁹⁶ EAA, f. 5309, n. 2, s. 4b, l. 29. Loodusuurijate Seltsi 730. koosolek 7. veebruaril 1935. §4.

²⁹⁷ EAA, f. 5309, n. 2, s. 4b, l. 28. Loodusuurijate Seltsi 729. koosolek 6. detsembril 1934. §6.

²⁹⁸ EAA, f. 5309, n. 2, s. 4b, l. 29. Loodusuurijate Seltsi 730. koosolek 7. veebruaril 1935.

²⁹⁹ EAA, f. 5309, n. 2, s. 1, l. 140. Loodusuurijate Seltsi juhatuse koosolek 21. veebruaril 1935. §5.

³⁰⁰ EAA, f. 5309, n. 2, s. 4b, l. 32. Loodusuurijate Seltsi 732. koosolek 7. märtsil 1935. §2.

³⁰¹ EAA, f. 5309, n. 2, s. 1, l. 147. Loodusuurijate Seltsi juhatuse koosolek 5. novembril 1936. §4.

teadusseltsides või tutvustasid soomlased ise Eesti teadusolusid ning siin toimuvaid uurimustöid ja nende tulemusi.

Soome Biologia Selts Vanamo koosolekul 26. novembril 1926. aastal pidas endine Tartu Ülikooli taimekasvatuse professor Kaarlo Teräsvuori piltidega illustreeritud ettekande Tartu Ülikooli taimebioloogia katsejaama sünnist.³⁰² Oma ettekande raames kõneles Teräsvuori alustuseks põllumajandusteaduskonna koosseisust 1922. aastal ja tõdes, et teaduskonna suurimaks puuduseks võis lugeda traditsioonide puudumist. 1920. aasta augustis oli alustatud taimebioloogia katsejaama rajamist, mille esmaseks eesmärgiks oli täiendada taimekasvatuse õpetamist ning selles valdkonnas tehtavat teaduslikku uurimistööd. Teräsvuori sõnas, et kõigist raskustest hoolimata sai katsejaam 1921. aasta aprillis agronoomia-osakonna väheste jõuvarude najal tööd alustada ning et katseruutude arv tõusis aastaga 336-lt rohkem kui 1900-ni.³⁰³ Samal koosolekul tegi üliõpilane Paavo Suomalainen ettekande eelneval kevadel sooritatud ringreisist Eestis.³⁰⁴ 1928. aasta 27. aprillil andis lektor Viljo Hornborg ülevaate eelnenud aasta suvel Tartus ja Tallinnas sooritatud linnuvaatlustest³⁰⁵ ning 27. septembril 1935 esines Viljo Kujala ettekandega Kuressaares ja Saaremaal aset leidnud Soome-Balti taimegeograafide kongressist.³⁰⁶

Eestlastest pidas Soome Biologia Selts Vanamos ettekande magister ning hilisem Soome Riikliku Geoloogia Instituudi geoloog³⁰⁷ Karl Mölder, kes kõneles 31. märtsil 1939. aastal aset leidnud koosolekul ränivetikatest kui kvaternaariajastu geoloogiliste probleemide lahendajatest.³⁰⁸ Mölder oli arvamusel, et kvaternaariga seotud küsimustele on võimalik vastata, kui on teada praegu levivate rändvetikate ökoloogilised tingimused. Ta tõdes, et ei ole võimalik eristada suurtes järvedes ja väikestes järvedes elutsevaid rändvetikaid, nagu geoloogid seni olid väitnud, vaid et samu liike esineb nii suurtes järvedes, jõgedes kui ka

---

³⁰² HYKA. Suomen Biologian Seura Vanamon arkisto. Kotelo Cb2. Kuukausikokousten pöytäkirjat 1921-1932. Pöytäkirja laadittu Suomalaisen Eläin- ja Kasvitieteellisen Seuran Vanamon kokouksessa Yliopiston Maantieteellisellä laitoksella 26.XI.1926. §4.

³⁰³ HYKA. Pöytäkirja laadittu Suomalaisen Eläin- ja Kasvitieteellisen Seuran Vanamon kokouksessa Yliopiston Maantieteellisellä laitoksella 26.XI.1926. Liite A.

³⁰⁴ HYKA. Pöytäkirja laadittu Suomalaisen Eläin- ja Kasvitieteellisen Seuran Vanamon kokouksessa Yliopiston Maantieteellisellä laitoksella 26.XI.1926. §6.

³⁰⁵ HYKA. Pöytäkirja laadittu Suomalaisen Eläin- ja Kasvitieteellisen Seuran Vanamon kokouksessa Yliopiston Kasvitieteellisessä laitoksessa 27.IV.1928. Liite D.

³⁰⁶ HYKA. Suomen Biologian Seura Vanamon arkisto. Kotelo Cb3. Kuukausikokousten pöytäkirjat 1933-1945. Pöytäkirja laadittu Suomal. Eläin- ja Kasvitiet. Seuran Vanamon kokouksessa syyskuun 27 p:nä 1935.

³⁰⁷ Lindström, Lauri jt. (koost.) *Album Academicum Universitatis Tartuensis 1918-1944. II. Tartu Ülikooli 1919-1929 immatrikuleeritud üliõpilased. Matriklinumbrid 1-10191*. Lk 151.

³⁰⁸ HYKA. Suomen Biologian Seura Vanamon arkisto. Kotelo Cb3. Kuukausikokousten pöytäkirjat 1933-1945. Pöytäkirja laadittu Suomal. Eläin- ja Kasvitiet. Seuran Vanamon kokouksessa maaliskuun 31 p:nä 1939. §1.

ojades. Oma uurimustele tuginedes väitis Mölder, et magevees elavate rändvetikate liigistiku põhjal on võimalik osutada jääajajärgsetele perioodilistele ilmastikum muutustele.³⁰⁹

Soome Geoloogia Seltsis peeti vahemikus 1918-1939 Eestiga seonduvalt kolm ettekannet. Seltsi koosolekul 24. jaanuaril 1929 pidas doktor Aarne Laitakari piltidega illustreeritud ettekande Eesti põlevkivist.³¹⁰ 25. aprillil 1936. aastal peetud seltsi koosolekul esines doktor Paul W. Thomson ettekandega Eestis leiduvast keskdevoniaegsest Old Red-liivakivist ja selle floorast. Ta kirjeldas, et nimetatud liivakivi tekkeajal oli soe kõrbeilmastik ning et taimefossiilid on neis tingimustes halvasti säilinud; ta tõi võrdluseks ülesvõtteid Reini jõe aladelt ja Šotimaalt leitud devonist pärinevatest fossiilidest ning näitas mõningaid Eestist leitud ja paremini säilinud fossiile.³¹¹ Dotsent Paul W. Thomson pidas Soome Geoloogia Seltsis veel ühe ettekande, esinedes 29. aprillil 1939 aset leidnud koosolekul ettekandega Lõuna-Eestist leitud jäävaheaegsest soost ning sellest leidunud õietolmufloorast.³¹²

Allikate põhjal jääb mulje, et Soome Geograafiaseltsis Eestiga seonduvalt palju ettekandeid ei tehtud. 21. oktoobril 1921. aastal toimunud üldkoosolekul pidas Kaarlo Hildén ettekande Ruhnu (Runö) saarest Liivi lahes.³¹³ 19. oktoobril 1934 tegi seltsi eestseisus oma koosolekul ettepaneku kutsuda seltsi koosolekule esinema professor August Tammekann; viimane andis oma kirjas 1. novembrist teada, et tuleks hea meelega ning peaks ettekande teemal „*Põhja-Eesti rannikuastang ehk klint*“, mida soovis illustreerida umbes kümne pildiga.³¹⁴ Kõnealuse ettekandega esines Tammekann seltsis sama aasta 5. detsembril, lisaks sellele esitles ta samal koosolekul uut, enda koostatud Eesti kaarti.³¹⁵

Soome Metsateadusliku Seltsi koosolekutel kõneleti Eesti metsadest ja metsandusest võrdlemisi palju. Oma 10. veebruaril 1922. aastal peetud ettekandes „*Euroopa metsad*

---

³⁰⁹ HYKA. Suomen Biologian Seura Vanamon arkisto. Kotelo Cb3. Kuukausikokousten pöytäkirjat 1933-1945. Pöytäkirja laadittu Suomal. Eläin- ja Kasvitiet. Seuran Vanamon kokouksessa maaliskuun 31 p:nä 1939. Liite A.

³¹⁰ KA. Suomen Geologisen Seuran arkisto. Kotelo 3. Pöytäkirjat (1921-1946). Pöytäkirja tehty Suomen Geologisen Seuran kokouksessa torstaina tammik. 24. p:nä 1929. §5.

³¹¹ KA. Pöytäkirja tehty Suomen Geologisen Seuran kokouksessa 25.IV.1936. §5.

³¹² KA. Pöytäkirja tehty Suomen Geologisen Seuran kokouksessa 29.IV.1939. §2.

³¹³ KA. Suomen Maantieteellisen Seuran arkisto. Kotelo 10. Yleiskokousten pöytäkirjat (1907-1921).

³¹⁴ KA. Suomen Maantieteellisen Seuran arkisto. Kotelo 14. Hallituksen kokousten pöytäkirjat (1934-1945). 1934. X. 19. Hallituksen 147:s kokous. §6.

³¹⁵ KA. Suomen Maantieteellisen Seuran arkisto. Kotelo 11. Yleis- ja vuosikokousten pöytäkirjat (1922-1954). 1934. XII. 5. Yleinen kokous, 119:s. §2.

*maailmasõja järel*³¹⁶ mainis doktor Lauri Ilvessalo, et Eestis oli tol hetkel ligi 870 000 hektarit metsa, mis tähendas, et metsa all oli 20,3% maa pindalast ning iga elaniku kohta oli 0,7 hektarit metsa.³¹⁷ Seltsi koosolekul 2. märtsil 1922 kõneles konsul Emil Vesterinen Eesti metsamajandusest.³¹⁸ Väga põhjalikus ja ülevaatlikus ettekandes kõneles Vesterinen Eesti ajaloost ning maaomandi järk-järgulisest minekust baltisakslaste käest eestlastele, maareformist ja selle tagajärgedest metsandusele ning Eesti metsatööstuse hetkeolukorrast.³¹⁹ Lisaks pidas konsul Vesterinen seltsi aastakoosolekul 30. aprillil 1923 piltidega illustreeritud ettekande Eestist.³²⁰

Seltsi 18. aprillil 1928. aastal aset leidnud koosolekul pidas Paul Reim arvukate piltidega illustreeritud ettekande haavapuu paljunemisbioloogiast.³²¹ Reim oli selleks ajaks tegelenud haavapuid puudutavate küsimustega kolm aastat ning kogunud ainekuid nii Eestis kui ka Soomes. Oma ettekandes andis ta ülevaate haavapuude seemnetest, nende valmimisest, idanemisest ning ka erinevatest seemneid hävitavatest seenhaigustest. Reim kirjeldas, et lisaks seemnetele paljuneb haab ka juurevõsude teel ning et puu langetamisele järgnevalt ilmub eriti ohtralt võsusid, mis on märgiks haavapuu ulatuslikust juurestikust. Huvipakkuvana märkis Reim ära, et lisaks juurevõsudele esineb haavapuudel ka tüvevõsusid, mis tärkavad puu ja koore vahel, kuid mille roll haava paljunemisel on võrdlemisi tähtsusetu. Ettekande lõpus tõdes Reim, et haavapuude kunstlikul kasvatamisel võib kasutada juurevõrseid, kuid mitte varem välja pakutud pistoksi.³²²

Kui Soome seltsides peeti Eestit puudutavaid ettekandeid, siis Tartu Ülikooli juures olnud Loodusuurijate Seltsi koosolekutel kõneleti mõningatel Soomega seonduvatel teemadel. 11. oktoobril 1923 toimunud seltsi koosolekul kõneles Tartu Ülikooli professor ja Loodusuurijate Seltsi liige³²³ Yrjö Kauko turba tekkimisest.³²⁴ 19. veebruaril 1931. aastal pidas seltsi koosolekul ettekande Tartu Ülikooli zoologia instituudi assistent³²⁵ Hans Mühlberg, kes

---

³¹⁶ KA. Suomen Metsätieteellisen Seuran arkisto. Kotelo 2. Vuosi- ja kuukausikokoukset (1920-1936). Kokous helmikuun 10 p:nä 1922. §2.

³¹⁷ KA. Kokous helmikuun 10 p:nä 1922. Liite I.

³¹⁸ KA. Kokous maaliskuun 3 p:nä 1922. §2.

³¹⁹ KA. Kokous maaliskuun 3 p:nä 1922.

³²⁰ KA. Vuosikokous huhtikuun 30 p:nä 1923. §3.

³²¹ KA. Kokous huhtikuun 18 p:nä 1928. §3.

³²² KA. Kokous huhtikuun 18 p:nä 1928. Liite III.

³²³ EAA, f. 5309, n. 2, s. 4a, l. 51. Loodusuurijate Seltsi 587. koosolek 12. oktoobril 1922. §8.

³²⁴ EAA, f. 5309, n. 2, s. 4a, l. 72. Loodusuurijate Seltsi 599. koosolek 11. oktoobril 1923. §2.

³²⁵ Lindström, Lauri jt. (koost.) *Album Academicum Universitatis Tartuensis 1918-1944. II. Tartu Ülikooli 1919-1929 immatrikuleeritud üliõpilased. Matriklinumbrid 1-10191*. Lk 402.

kõneles oma ornitoloogilistest vaatlustest Lapimaal Petsamos ja Finnmargin.³²⁶ Seltsi koosolekul 11. novembril 1937 peeti tervelt neli Soomega seonduvat ettekannet: Harald Haberman kõneles esiteks sama aasta suvel Soome lahe saarte uurimiseks ettevõetud uurimisreisist ja teiseks saarte selgrootute faunast, Ants Laasi rääkis saarte geograafiast ja geoloogiast ning Neeme Õ. Mikelsaar esines saarte selgroogsete fauna teemal.³²⁷ Viimasena võib mainida, et Eesti-Soome ornitoloogide päevade raames toimus 3. juunil 1939. aastal pidulik koosolek, kus teiste seas esines Einari Merikallio, kes kõneles Soome Jäämereranniku linnustikust.³²⁸

Akadeemilise Põllumajandusliku Seltsi koosolekutel peeti mõned Soomet puudutavad kõnekoosolekud. 1. veebruaril 1922 toimunud üldkoosolekul kõneles professor Kaarlo Teräsvuori Tartu Ülikooli taimebioloogia katsejaama tegevusest 1921. aastal ning selgitas, et hoolimata erinevatest raskustest katsejaama tegevuse alustamise juures viidi läbi mitmeid erinevaid katseid pärinevuse, külmakestvuse, sordiparanduse ja umbrohu vallas.³²⁹ 31. jaanuaril 1923. aastal toimunud üldkoosolekul andis Soomet kirjeldava ülevaate Nikolai Roosa.³³⁰ 1924. aastal kõneles seltsi üldkoosolekul Abel Käbin teemal „*Tähelepanekud maatulunduslisest elust Soomes*“.³³¹ 21. oktoobril 1931 toimunud seltsi koosolekul kirjeldas Varlaam Umal oma Soomes tehtud põllumajanduslikku praktikat ning sealseid olusid.³³² 6. novembril 1934 tutvustas Elmar Gerberson Soome tööuurimise suundi³³³ ning 18. oktoobril 1939 andis Karl Järvesoo seltsi liikmetele ülevaate suvel toimunud ja Soome Agronoomide Ühingu eestvõttel korraldatud ekskursioonist Lapimaale³³⁴.

Erinevate teaduslike ning ka üldharivate ettekannete rohkus Soome ja Eesti seltsides on järjekordseks näiteks kahe maa teadlaste sügavast huvist üksteise maa ning seal leiduva vastu. Ettekannete teemad varieerusid Eesti maaomandi ajaloost põhjaliku analüüsini haava paljunemisest, samuti võis tegu olla kas aruannetega mingi teadlase poolt stipendiumi toel läbi

³²⁶ EAA, f. 5309, n. 2, s. 4b, l. 3a. Loodusuurijate Seltsi 688. koosolek 19. veebruaril 1931.

³²⁷ EAA, f. 5309, n. 2, s. 4b, l. 52. Loodusuurijate Seltsi 758. koosolek 11. novembril 1937.

³²⁸ EAA, f. 5309, n. 2, s. 4b, l. 64-65. Loodusuurijate Seltsi 778. koosolek 3. juunil 1939.

³²⁹ Tartu Ülikooli Raamatukogu (TÜR). Akadeemilise Põllumajandusliku Seltsi arhiivifond (F 56). Säilik 7. APS-i üldkoosolekute protokollid 1921-1924. Lk 30-31. Üldkoosolek 1. veebruaril 1922. §2.

³³⁰ TÜR. APS-i üldkoosolekute protokollid 1921-1924. Lk 87. Üldkoosolek 31. jaanuaril 1923. §2.

³³¹ TÜR. Akadeemilise Põllumajandusliku Seltsi arhiivifond (F 56). Säilik 8. APS-i üldkoosolekute protokollid 1924-1927. Lk 10. Üldkoosolek 8. mail 1924. §2.

³³² TÜR. Akadeemilise Põllumajandusliku Seltsi arhiivifond (F 56). Säilik 10. APS-i üldkoosolekute protokollid 1931-1944. Lk 7. Üldkoosolek 21. oktoobril 1931.

³³³ TÜR. APS-i üldkoosolekute protokollid 1931-1944. Lk 85. Üldkoosolek 6. novembril 1934. §1.

³³⁴ TÜR. APS-i üldkoosolekute protokollid 1931-1944. Lk 157. Üldkoosolek 18. oktoobril 1939. §1.

viidud uurimisreisidest ja –vaatlustest või lihtsalt ülevaatega oma tegevusest mõnes valdkonnas. Kuigi peamiselt käsitleti neis mõningaid kindlaimaid küsimusi või teadustööde tulemusi, on märgata ka laiemat soovi täiendada oma teadmisi teise maa ajaloo, seal valitsevate olude ja tingimuste ning peamiste seal viljeletavate suundade kohta.

2.4. Väljaannete vahetus

Eesti ja Soome loodusteaduslikes organisatsioonides oli üksteise töödega võimalik tutvuda mitmel moel. Nagu eelnevalt nägime, olid ettekanded selleks head väljundid, kuid olukorras, kus kodumaa teadustööd ja uurimisprobleemid olid ehk aktuaalsemad ning laiemal kõlapinnaga, ei pruukinud iga välismaiseid küsimusi analüüsiva ettekande jaoks aega jääda. Et sellest hoolimata võimaldada oma liikmetel tutvumist suurema valikuga välismaal välja antud teadustöödest ja –uurimustest, oli mitmel loodusteaduslikul seltsil oma raamatukogu, mida täiendati pidevalt väljaannetega, mida erinevate välismaiste teaduslike organisatsioonidega vahetati. Vastutasuks saadud ajakirjanumbrite ja köidete eest saadeti pidevalt enda poolt välja antud uusi teoseid. Nõnda suudeti tagada, et oli võimalik olla kursis üksteise loodusteaduste kõige värskemate arengutega.

Soome Biologia Selts Vanamo otsustas 1924. aastal asuda väljaandeid vahetama Tartu Ülikooli botaanika ja zoologia instituutide, ülikooli raamatukogu ja ajakirjaga „*Loodus*“; kõigile eelmainitutele plaaniti saata seltsi poolt välja antava ajakirja „*Luonnon Ystävää*“ vanemad numbrid, mida veel leidis.³³⁵ Seltsi raamatukoguhoidja aruandest 14. veebruaril 1925 selgub, et 1924. aasta jooksul oli raamatukogule laekunud ajakirja „*Loodus*“ tolle aasta numbrid 8-12.³³⁶ Kaks aastat hiljem alustati väljaannete vahetamist Tartu Ülikooli taimehaiguste katsejaamaga.³³⁷ 1930. aastal otsustas seltsi juhatus saata Tartus ilmuvale ajakirjale „*Loodusvaatleja*“ kõik seltsi väljaande „*Annales Societatis Zoolog.-Botanicae Fennicae Vanamo*“ numbrid alates kolmandast.³³⁸ 1936. aastal nõustus selts oma

---

³³⁵ HYKA. Suomen Biologian Seura Vanamon arkisto. Kotelo Ba1. Johtokunnan pöytäkirjat. Pöytäkirja laadittu Suomalaisen Eläin- ja Kasvitieteellisen Seuran Vanamon johtokunnan kokouksessa 10. IV. 1924. §5.

³³⁶ HYKA. Suomen Biologian Seura Vanamon arkisto. Kotelo Cb2. Kuukausikokousten pöytäkirjat 1921-1932. Pöytäkirja laadittu Suomalaisen Eläin- ja Kasvitieteellisen Seuran Vanamon vuosikokouksessa Yliopiston Maantieteellisellä laitoksella 14.II.1925. Liite B.

³³⁷ HYKA. Suomen Biologian Seura Vanamon arkisto. Kotelo Ba1. Johtokunnan pöytäkirjat. Pöytäkirja laadittu Suomalaisen Eläin- ja Kasvitieteellisen Seuran Vanamon johtokunnan kokouksessa 14. V. 1926. §10.

³³⁸ HYKA. Pöytäkirja laadittu Suomalaisen Eläin- ja Kasvitieteellisen Seuran Vanamon johtokunnan kokouksessa 23. IV. 1930. §4.

raamatukoguhoidja ettepanekuga vahetada väljaandeid Loodusuurijate Seltsiga Tartu Ülikooli juures, millele otsustati saata kõik väljaanded algusest alates.³³⁹ Viimasena palusid ajakirjad „*Eesti Looduskaitse*“ ja „*Looduskaitse*“ 1938. aastal seltsiga väljaandevahetusse astumist, millega nõustuti.³⁴⁰

Soome Geograafiaselts otsustas 1928. aastal asuda väljaandeid vahetama Tartu Ülikooli geograafiakabinetiga, millele otsustati sest hetkest alates saata seltsi ajakirjad „*Fennia*“ ja „*Acta Geographica*“.³⁴¹ 1931. aastal tegi Tartu Ülikooli majandusgeograafia seminar seltsile ettepaneku vastastikku ajakirju vahetada; seltsi juhatus nõustus ning otsustas saata ajakirja „*Terra*“ sel aastal ja hiljem ilmuvad numbrid.³⁴² 1936. aastal otsustas seltsi juhatus saata väljavalitud asutustele äsja ilmunud teose „*Suomen maantieteen käsikirja*“; kõnealune töö saadeti nii Loodusuurijate Seltsile kui ka Tartu Ülikooli geograafiakabinetile.³⁴³ Täiendavalt saatis selts oma väljaandeid Tartu Ülikooli Raamatukogule.³⁴⁴ Võib kindel olla, et lisaks eelnimetatud asutustele oli seltsil väljaandevahetust veel mõne Eesti asutusega, kuna 1929. aastal sai selts väljaandeid kuult Eesti teaduslikult seltsilt või osakonnalt³⁴⁵ ning 1934. aastal seitsmelt asutuselt³⁴⁶.

Soome Metsateaduslik Selts võttis 1921. aastal teadmiseks, et Tartu Ülikool oli otsustanud nendega väljaandeid vahetama asuda³⁴⁷; selts saatis samal aastal ülikoolile oma ajakirja „*Acta Forestalia Fennica*“ esimesed kaksteist köidet.³⁴⁸ 1924. aastal otsustas seltsi koosolek alustada väljaannete vahetamist Akadeemilise Metsaseltsi ja ajakirjaga „*Loodus*“.³⁴⁹ 1927. aastal anti teada, et seltsiga asus väljaandeid vahetama Tartu Ülikooli Botaanikaaed.³⁵⁰ Seltsi

³³⁹ HYKA. Suomen Biologian Seura Vanamon arkisto. Kotelo Ba1. Johtokunnan pöytäkirjat. Pöytäkirja laadittu Vanamon johtokunnan kokouksessa huhtikuun 21 p:nä 1936. §2.

³⁴⁰ HYKA. Pöytäkirja laadittu Vanamo-seuran johtokunnan kokouksessa marraskuun 15 p:nä 1938. Liite A.

³⁴¹ KA. Suomen Maantieteellisen Seuran arkisto. Kotelo 11. Yleis- ja vuosikokousten pöytäkirjat (1922-1954). 1928. XII. 14. Hallituksen 89:s kokous. §4.

³⁴² KA. Suomen Maantieteellisen Seuran arkisto. Kotelo 13. Hallituksen kokousten pöytäkirjat (1921-1933). 1931. III. 5. Hallituksen 116:s kokous. §3.

³⁴³ KA. 1936. V. 8. Hallituksen 161:nen kokous. §6.

³⁴⁴ KA. Suomen Maantieteellisen Seuran arkisto. Kotelo 28. Yleinen kirjeenvaihto (1920-1928). Friedrich Puksovi kiri Soome Geograafiaseltsile. Tartu, 21. aprillil 1925.

³⁴⁵ KA. Suomen Maantieteellisen Seuran arkisto. Kotelo 11. Yleis- ja vuosikokousten pöytäkirjat (1922-1954). Suomen Maantieteelliselle Seuralle tullut julkaisuja 1929.

³⁴⁶ KA. 1934. I. 19. Yleinen kokous, 110:s. Vuosikokous.

³⁴⁷ KA. Suomen Metsätieteellisen Seuran arkisto. Kotelo 2. Vuosi- ja kuukausikokoukset (1920-1936). Kokous maaliskuun 8 p:nä 1921. §7.

³⁴⁸ KA. Suomen Metsätieteellisen Seuran arkisto. Kotelo 58. Lähteneet kirjeet (1920-1964). Peeter Põllu kiri Soome Metsateaduslikule Seltsile. Tartu, 8 II 1921. No 1348.

³⁴⁹ KA. Suomen Metsätieteellisen Seuran arkisto. Kotelo 2. Vuosi- ja kuukausikokoukset (1920-1936). Kokous marraskuun 14 p:nä 1924. §5.

³⁵⁰ KA. Kokous marraskuun 4 p:nä 1927. §5.

kirjavahetuse põhjal selgub, et oma töid saadeti veel muudelegi Eesti asutustele: 1927. aastal saadeti Eesti Vabariigi riigimetsade valitsusele mõned raamatud³⁵¹, järgmisel aastal ajakirjade „*Acta Forestalia Fennica*“ ja „*Silva Fennica*“ üksikud numbrid³⁵² ning 1929. aastal lisaks eelnimetatud väljaannetele ka ajakirja „*Commentationes Forestales*“ esimesed kaks numbrit³⁵³; lisaks vahetati väljaandeid Tartu Ülikooli metsaosakonnaga³⁵⁴.

Ka Soome Teadusselts sai maailmasõdadevahelisel ajal Eestist mõningaid väljaandeid. Teaduslike Seltside Delegatsiooni arhiivis leiduva Soome Teadusseltsi kataloogi põhjal selgub, et seltsi saadeti „*Eesti meteoroloogia aastaraamatuid*“ ning Tartu Ülikooli ajakirja „*Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis (Dorpatensis)*“ kõiki kolme seeriat (A – mathematica, physica, medica; B – humaniora, C – annales)³⁵⁵. Samas arhiivis leidub nimekiri Helsingi Entomoloogiaseltsi väljaandevahetustest, mille hulgas on „*Tartu Ülikooli zooloogia-instituudi ja muuseumi tööd*“ aastatest 1929-1938.³⁵⁶ Lisaks eelnimetatud seltsidele on Teaduslike Seltside Delegatsiooni arhiivis Societas pro Fauna et Flora Fennica välismaalt saadud väljaannete loetelu, millest leiab järgnevad Eestist pärinevad tööd: „*Acta Instituti et Horti Botanici Tartuensis (Dorpatensis)*“³⁵⁷, „*Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis (Dorpatensis)*“³⁵⁸, „*Ida-Balti Loodusteaduse Arhiivi*“ 2. seeria (Biologische Naturkunde)³⁵⁹, „*Tartu Ülikooli juures oleva Loodusuurijate Seltsi Aruanded*“³⁶⁰, „*Tartu Ülikooli Entomoloogia-katsejaama teadaanded*“³⁶¹ ja „*Tartu Ülikooli Zooloogia-instituudi ja muuseumi tööd*“³⁶².

---

³⁵¹ KA. Suomen Metsätieteellisen Seuran arkisto. Kotelo 58. Lähteneet kirjeet (1920-1964). EV Põlluministeriumi Metsade peavalitsuse ülema kiri Soome Metsateaduslikule Seltsile. Tallinn, 22. juulil 1927. Nr. 2854.

³⁵² KA. Riigimetsade valitsuse kiri Soome Metsateaduslikule Seltsile. Tallinn, 11. juunil 1928 a. Nr. 2005.

³⁵³ KA. Metsade ameti kiri Soome Metsateaduslikule Seltsile. Tallinn, 13. novembril 1929 a. No 5326.

³⁵⁴ KA. Andres Mathieseni postkaart Soome Metsateaduslikule Seltsile. Tartu, 8. novembril 1929.

³⁵⁵ KA. Tieteellisten Seurain Valtuuskunnan arkisto. Kotelo 12. Finska Vetenskaps-Societeten – Suomen Tiedeseura (1880-1962). Dieckmann, Karin; Kahla, Martti (koost.) *Luettelo Seuran kirjastossa olevista ulkomaisista sarjajulkaisuista*. (1. osa) Helsingi, 1.10.1962. Lk 90.

³⁵⁶ KA. Tieteellisten Seurain Valtuuskunnan arkisto. Kotelo 12. Finska Vetenskaps-Societeten – Suomen Tiedeseura (1880-1962). Hällsten, Gunvor (koost.) *Societas Entomologica Helsingforsiensis. Luettelo seuran kirjastossa olevista ulkomaisista sarjajulkaisuista*. Helsingi, 1.V.1958. Lk 26.

³⁵⁷ KA. Tieteellisten Seurain Valtuuskunnan arkisto. Kotelo 13. Societas pro Fauna et Flora Fennica (1890-1958). Hällsten, Gunvor (koost.) *Societas pro Fauna et Flora Fennica. Luettelo seuran kirjastossa olevista ulkomaisista sarjajulkaisuista. I, II & suppl.* Helsingi, 1.4.1958. Lk 9.

³⁵⁸ Samas, lk 13.

³⁵⁹ Samas, lk 28.

³⁶⁰ Samas, lk 32.

³⁶¹ Samas, lk 204.

³⁶² Samas, lk 223.

Tartu Ülikooli geograafiakabinetil oli, nagu varem märgitud, väljaannete vahetus Soome Geograafiaseltsiga, mis saatis kabinetile oma ajakirju „*Fennia*“ ja „*Terra*“. Lisaks neile sai geograafiakabinet töid Soome Mereuuringute Instituudilt, mis saatis kabinetile nii oma soomekeelset väljaannet „*Merentutkimuslaitoksen Julkaisuja*“ kui ka rootsikeelset ajakirja „*Havsforskningsinstitutets Skrift*“. Täiendavalt oli oma töid saatnud Soome Geoloogiabüroo, mis muude teoste seas saatis oma ajakirja „*Bulletin de la Commission Geologique de Finlande*“.³⁶³ 1939. aasta jooksul oli geograafiainstituudi raamatukokku lisandunud ka „*Turun Yliopiston Maantieteellisen Laitoksen Julkaisuja*“ numbreid.³⁶⁴

Loodusuurijate Seltsil Tartu Ülikooli juures oli väljaandevahetus mitme Soome seltsi ja organisatsiooniga. Lähtuvalt kuue tol hetkel Tartu Ülikoolis töötanud soome professori ettepanekust³⁶⁵ saatis selts oma koosoleku otsusega 2. märtsist 1922. aastal vastavatud Turu Soome Ülikoolile oma 20. sajandi algusest kuni 1922. aastani välja antud tööd.³⁶⁶ 1924. aastast on teada, et Loodusuurijate Selts oli saatnud oma teoseid Societas pro Fauna et Flora Fennicale, kes vastutasuks oli saatnud enda sarjade uusi köiteid.³⁶⁷ Seltsile saatis oma ajakirja „*Fennia*“ Soome Geograafiaselts³⁶⁸ ning pidev väljaandevahetus toimis Soome Bioloogia Selts Vanamoga, kellele saadeti „*Eesti Loodust*“, „*Archiv für die Naturkunde Estlands*“ II seeriat (Biologische Naturkunde) ja muid töid.³⁶⁹ Alates 1932. aastast³⁷⁰ vahetati töid ka Soome Teadusakadeemiaga, kes omalt poolt saatis enda „*Annales*’eid“ ja „*Sitzungsberichte*’sid“ ning kellele saatis Loodusuurijate Selts vastu nii „*Sitzungsberichte*’sid“ kui ka „*Archiv für die Naturkunde Estlands*“i“ mõlemat seeriat.³⁷¹

Akadeemiline Põllumajanduslik Selts sai samuti Soomest väljaandeid. Seltsi raamatukogu inventariraamatust selgub, et Akadeemilisele Põllumajanduslikule Seltsile laekus erinevate

---

³⁶³ EAA, f. 2100, n. 12, s. 505, l. 9.

³⁶⁴ EAA, f. 2100, n. 12, s. 505, l. 13. Geograafia-instituuti 1. I 1939. – 21. XII 1939 saabunud ajakirju ja perioodikat.

³⁶⁵ EAA, f. 5309, n. 2, s. 62, l. 27. Kaarlo Teräsuvori, Johannes Gabriel Granö, Arno Rafel Cederbergi, Aarne Michaël Tallgreni, Kalle Väisälä ja Lauri Kettunen kiri Loodusuurijate Seltsile. Tartu, 22. veebruaril 1922.

³⁶⁶ EAA, f. 5309, n. 2, s. 4a, l. 46. Loodusuurijate Seltsi 581. koosolek 2. märtsil 1922. §6.

³⁶⁷ EAA, f. 5309, n. 2, s. 62, l. 102. Societas pro Fauna et Flora Fennica kiri Loodusuurijate Seltsile. Helsingi, 4. detsembril 1924.

³⁶⁸ EAA, f. 5309, n. 2, s. 63, l. 95. Soome Geograafiaseltsi kiri Loodusuurijate Seltsile. Helsingi, 15. novembril 1926.

³⁶⁹ EAA, f. 5309, n. 2, s. 69, l. 29, 60, 62. Loodusuurijate Seltsi kiri Soome Bioloogia Selts Vanamole. Tartu, 16. märtsil 1936. Soome Bioloogia Selts Vanamo kirjad Loodusuurijate Seltsile 14. augustil 1936 ja 31. augustil 1936.

³⁷⁰ EAA, f. 5309, n. 2, s. 65, l. 40. Loodusuurijate Seltsi kiri Soome Teadusakadeemiale. Tartu, 17. juunil 1932.

³⁷¹ EAA, f. 5309, n. 2, s. 66, l. 11. Soome Teadusakadeemia kiri Loodusuurijate Seltsile. Helsingi, 15. aprillil 1933.

Soome teaduslike organisatsioonide poolt kirjastatavatest väljaannetest Põllumajandusliku Töötõhususseltsi aastaraamatuid³⁷² ning Soome Põllumajandusteadusliku Seltsi ajakirja „*Julkaisuja*“³⁷³ („*Acta Agralia Fennica*“)³⁷⁴. Erinevaid töid oli seltsi raamatukogule annetanud Soome Üliõpilaste Põllumajanduslik Ühendus „*Sampsä*“.³⁷⁵ Täiendavalt leidis seltsi raamatukogus mitmesuguseid põllumajandust käsitlevaid teatme- ja koguteoseid, näiteks „*Maatalouden sanakirja*“³⁷⁶ ja neljaköiteline teos „*Maa ja metsä*“³⁷⁷, ning hulk Soome teadlaste töid³⁷⁸.

Viimase asutusena, mis soome organisatsioonidega väljaandeid vahetas, võib välja tuua metsakorralduse professori Andres Mathieseni juhitud Tartu Ülikooli Õppe- ja katsemetskonna.³⁷⁹ Asutus andis välja ajakirja „*Tartu Ülikooli Metsaosakonna Toimetised*“, mida saadeti muuseas Helsingi Ülikooli metsateaduslikule raamatukogule³⁸⁰, Metsateaduslikule Instituudile³⁸¹ ja Metsateaduslikule Katsejaamale³⁸². Õppe- ja katsemetskond tellis aga ajakirja „*Metsätaloudellinen Aikakirja*“³⁸³, 1938. aastast on teada, et Metsakeskselts „*Tapio*“ saatis metskonnale oma väljaannet „*Metsälehti*“³⁸⁴ ning 1939. aastal saadeti Tartusse Tampere Metsameeste Keskseksi ajakirja „*Metsämies*“ eelneva aasta numbrid³⁸⁵.

Soome ja Eesti teaduslikud seltsid ning organisatsioonid vahetasid üksteisega arvukalt ajakirju ja väljaandeid. Lisaks leidis nende raamatukogudest erinevaid ühel või teisel maal välja antud teadustöid. Väljaannete vahetus lõi organisatsioonide liikmetele suuremad

---

³⁷² TÜR. Akadeemilise Põllumajandusliku Seltsi arhiivifond (F 56). Säilik 20. APS-i raamatukogu inventariraamat II (1925-1942). Lk 20, 45.

³⁷³ TÜR. APS-i raamatukogu inventariraamat II (1925-1942). Lk 46, 118.

³⁷⁴ TÜR. APS-i raamatukogu inventariraamat II (1925-1942). Lk 63, 73.

³⁷⁵ TÜR. APS-i raamatukogu inventariraamat II (1925-1942). Lk 46, 50.

³⁷⁶ TÜR. APS-i raamatukogu inventariraamat II (1925-1942). Lk 32.

³⁷⁷ TÜR. APS-i raamatukogu inventariraamat II (1925-1942). Lk 43.

³⁷⁸ TÜR. APS-i raamatukogu inventariraamat II (1925-1942). Lk 44, 77.

³⁷⁹ Siilivask, Karl; Palamets, Hillar (koost.) *Tartu Ülikooli ajalugu III. 1918-1982*. Lk 129.

³⁸⁰ EAA, f. 2100, n. 12, s. 631, l. 32. Helsingi Ülikooli metsateadusliku raamatukogu kiri „*Tartu Ülikooli Metsaosakonna Toimetustele*“. Helsingi, 18. jaanuaril 1935.

³⁸¹ EAA, f. 2100, n. 12, s. 631, l. 60. Metsateadusliku Instituudi kiri Tartu Ülikooli metsaosakonnale. Helsingi, 27. detsembril 1934.

³⁸² EAA, f. 2100, n. 12, s. 658, l. 43. Metsateadusliku Katsejaama kiri Tartu Ülikooli metsaosakonnale. Helsingi, 27. septembril 1938.

³⁸³ EAA, f. 2100, n. 12, s. 617, l. 1. „*Metsätaloudellinen Aikakirja*“ kiri Tartu Ülikooli põllumajandusteaduskonnale. Helsingi, 18. augustil 1932.

³⁸⁴ EAA, f. 2100, n. 12, s. 658, l. 1. Tartu Ülikooli metsaosakonna kiri Metsakeskseltsile „*Tapio*“. Tartu, 2. aprillil 1938.

³⁸⁵ EAA, f. 2100, n. 12, s. 658, l. 93. Tartu Ülikooli metsaosakonna kiri Tampere Metsameeste Keskseksile. Tartu, 16. jaanuaril 1939.

võimalused tutvumaks uuemate välismaa teaduses tehtud tööde ja saavutustega ning võrdlemaks sarnaste uurimisteede puhul erinevaid tulemusi ning küsimustele lähenemisi. Samuti võib seda näha kui üht võimalikku moodust tugevdada seltsidevahelisi sidemeid.

3. TEADUSLIKUD SIDEMED

Soome ja Eesti vahelised sidemed loodusteadustes põhinesid suurel määral teadlaste endi isiklikel kokkupuudetel ja välismaal omandatud teadmiste ning kogemuste rakendamisel oma töös. Kuigi säärased ühenduskohad võisid tekkida ja areneda mõne seltsi või organisatsiooni raames, väljendusid need valdavalt välismaise ainese ja vaatluste põhjal tehtud uurimistöodes, õpingutes teise maa teadlaste juhendamisel, üksteise ideede ja tööde edasiarendamises ning mõju avaldamises kõikvõimalikke teid pidi.

Käesolevas peatükis vaadeldakse erinevaid mooduseid, mille vahendusel Soome ja Eesti loodusteadustes suheldi ja üksteist mõjutati. Esimesena kirjeldatakse ekskursionid ja uurimisreise, mida teaduslikud seltsid või üksikisikutest teadlased erinevatel eesmärkidel Soome või Eestisse ette võtsid. Teisena antakse ülevaade stipendiaatidest ja end välismaal täiendanud noortest teadlastest. Viimasena keskendutakse puhtalt teaduslikele sidemetele Soome ja Eesti teadlaste töödes.

3.1. Ekskursioonid ja uurimisreisid

Soome ja Eesti teadussidemed ei põhinenud pelgalt üksteise tööde ja uurimuste lugemisel ning vestluste vahendusel kujunenud arusaamadel. Märkimisväärne osa teadlastest ilmutas huvi tutvuda teise maa olude ja arengutega praktilisemal teel ning selleks otstarbeks võeti ette nii suure osavõtjate arvu ja programmiga ekskursionid kui ka kitsamate teaduslike eesmärkidega uurimisreise, mis leidsid tihti aset loodusteaduslike seltside toel. Ekskursioonid andsid nii õppejõududele kui ka tudengitele võimaluse näha oma silmaga näiteks katsejaamade tegevust ning teise maa looduslike eripärasid, uurimisreiside käigus said

erinevad teadlased kasutada välismaist ainet, et koostada uusi artikleid või avardada kodumaal seniseid teadmisi oma valdkonnast.

14. märtsil 1925. aastal tegi Mauno Kotilainen Soome Biologia Selts Vanamo juhatuse koosolekul ettepaneku korraldada järgneval suvel ekskursioon Eestisse.³⁸⁶ 1926. aasta 29. märtsil otsustati reisiga seonduva teabe hankimine jätta professor Kaarlo Linkola ülesandeks.³⁸⁷ Kuu aega hiljem kõneles Linkola, et ühe inimese kohta läheks reis maksma 700-800 Soome marka³⁸⁸ ning selle tarvis paluti Soome haridusministeeriumilt toetust 5000 Soome marga ulatuses, millega ministeerium ka nõustus.³⁸⁹ 24. aprillil 1926 kinnitati seltsi koosoleku poolt kuus kuni seitse päeva kestva reisi juhtideks professorid Kaarlo Linkola ja Kaarlo Teräsvuori.³⁹⁰

Kokkuvõtte 22.-27. mail 1926 aset leidnud ekskursioonist tegi seltsi koosolekul Paavo Suomalainen. Retkest võttis osa 25 Vanamo liiget. Alustuseks tutvuti Tallinna, Ülemiste järve ja Lasnamäe klindiga, misjärel suunduti Tartusse, kus tähelepanu keskmes olid erinevad ülikooli koosseisus olevad asutused, ning Vasula oivalisse lehtmetsa. Kohtlas tutvuti Eesti põlevkivitööstusega ning kohalikust pinnasest leitud fossiilidega, samuti külastati Ontika pank, mille juures pöörati erilist tähelepanu sealsetele sammaldele.³⁹¹ Eesti poolt juhtisid Vanamo ekskursiooni Gustav Vilberg ja Theodor Lippmaa ning kõnealune reis andis ainet tervele seltsi ajakirja „*Luonnon Ystävä*“ numbrile.³⁹² Nimetatud reisi juht Kaarlo Linkola oli koos Lauri Kari ja Olli Kyyhkyneniga teinud 1924. aasta suvel uurimisreisi Saaremaale ja Lõuna-Eestisse.³⁹³ Tema eestvedamisel toimus 19. kuni 28. septembrini 1928 taas reis

---

³⁸⁶ HYKA. Suomen Biologian Seura Vanamon arkisto. Kotelo Ba1. Johtokunnan pöytäkirjat 1919-1936. Pöytäkirja laadittu Suomalaisen Eläin- ja Kasvitieteellisen Seuran Vanamon johtokunnan kokouksessa 14. III. 1925. §6.

³⁸⁷ HYKA. Pöytäkirja pidetty Vanamon johtokunnan kokouksessa 29/3 26. §9.

³⁸⁸ HYKA. Pöytäkirja laadittu Suomalaisen Eläin- ja Kasvitieteellisen Seuran Vanamon johtokunnan kokouksessa 21. IV. 1926. §6.

³⁸⁹ HYKA. Pöytäkirja laadittu Suomalaisen Eläin- ja Kasvitieteellisen Seuran Vanamon johtokunnan kokouksessa 14. V. 1926. §3.

³⁹⁰ HYKA. Suomen Biologian Seura Vanamon arkisto. Cb2 Kuukausikokousten pöytäkirjat 1921-1932. Pöytäkirja laadittu Suomalaisen Eläin- ja Kasvitieteellisen Seuran Vanamon kokouksessa Yliopiston Maantieteellisellä laitoksella 24.IV.1926. §5.

³⁹¹ HYKA. Pöytäkirja laadittu Suomalaisen Eläin- ja Kasvitieteellisen Seuran Vanamon kokouksessa Yliopiston Maantieteellisellä laitoksella 26.XI.1926. Liite B.

³⁹² Kukk, Erich; Pekkarinen, Antti. *Eesti ja Soome loodusuurijate sidemetest enne 1940. aastat.* // Kiho, Toomas (peatoim.) *Akadeemia*. 11/2008. Lk 2470.

³⁹³ Samas, lk 2469.

Eestisse, mille vältel külastati ka Tartut, kuid mis eelkõige keskendus Saaremaale, Vilsandile ja Abrukale; samuti tegi 1939. aastal Eestisse botaanilise õppereisi Viljo Kujala.³⁹⁴

Huvi Eesti vastu tunti ka Soome Geoloogia Seltsis. 15. märtsil 1923 arutati seltsi koosolekul Tartu Ülikooli geoloogiaprofessori Hans Scupini kutset osaleda eesti geoloogide poolt korraldataval ekskursioonil sama aasta 3.-6. mail ning otsustati sellest osa võtta nõnda suurearvuliselt kui võimalik.³⁹⁵ 24. jaanuaril 1929 toimunud seltsi koosolekul asuti kavandama uut reisi Eestisse, mille korraldajateks valiti Aarne Laitakari ja Matti Sauramo.³⁹⁶ Sama aasta 11. aprillil andis Matti Sauramo teada, et retk kestaks neli kuni viis päeva ning leiaks aset Tallinnas, Kukrusel, Tartus ja Tamsalus; reis pidi toimuma mais ning selle raames otsustati paluda Helsingi Ülikooli konsistooriumilt toetust osa võtvatele tudengitele.³⁹⁷ 2. mail lisati sihtkohtade hulka ka Paldiski klint.³⁹⁸ Reis toimus 9.-14. mail, sellel osales 23 inimest ning külastati Tallinna, Kohtla põlevkivikaevandusi ja Tartu ümbrust.³⁹⁹ 1935. aasta kevadel korraldasid Soome Geoloogia Selts ja Soome Geograafiaselts üheskoos matka Eestisse; matka juhtisid professorid Pentti Eskola ja Matti Sauramo, Eesti poolel olid võõrustajateks professorid Armin Öpik ja August Tammekann ning dotsent Paul W. Thomson.⁴⁰⁰

Soome Bioloogia Selts Vanamo otsustas oma koosolekul 25. mail 1925 anda õpetaja Olli Kyyhkyänenile 1500 Soome marga suuruse stipendiumi taimeuuringuteks Ida-Eestis.⁴⁰¹ Antud toetus osutus aga liiga väikeseks ning nimetatud uurimisreis lükkus edasi teadmata tulevikku.⁴⁰² 29. aprillil 1927 omistati doktor Veli Räsänenile stipendium suuruses 1000 Soome marka uurimaks Eestis leiduvaid samblikke.⁴⁰³ Järgmise aasta 23. detsembril jättis professor Kaarlo Linkola Veli Räsäneni nimel seltsi raamatukokku tema aruande, mille

---

³⁹⁴ Kukk, Erich; Pekkarinen, Antti. *Eesti ja Soome loodusuurijate sidemetest enne 1940. aastat*. Lk 2470-2471.

³⁹⁵ KA. Suomen Geologisen Seuran arkisto. Kotelo 3. Pöytäkirjat (1921-1946). Pöytäkirja, pidetty Geologisen yhdistyksen kokouksessa 15 p. maaliskuuta 1923. §4.

³⁹⁶ KA. Pöytäkirja tehty Suomen Geologisen Seuran kokouksessa torstaina tammik. 24. pñä 1929. §6.

³⁹⁷ KA. Pöytäkirja tehty Suomen Geologisen Seuran kokouksessa torstaina huhtik. 11 pñä (1929). §4.

³⁹⁸ KA. Pöytäkirja, tehty Suomen Geologisen Seuran kokouksessa torstaina toukok. 2. pñä 1929. §2.

³⁹⁹ KA. Kertomus Suomen Geologisen Seuran toiminnasta v. 1929.

⁴⁰⁰ Salmi, Martti. *Stipendiaadina Tartus. Mälestuskilde 1930. aastate Tartu Ülikoolist*. // Merikalju, Laine (toim.) *Eesti Geograafia Seltsi aastaraamat. 30. köide*. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia, 1997. Lk 52.

⁴⁰¹ HYKA. Suomen Biologian Seura Vanamon arkisto. Kotelo Cb2. Kuukausikokousten pöytäkirjat 1921-1932. Pöytäkirja laadittu Suomalaisen Eläin- ja Kasvitieteellisen Seuran Vanamon kokouksessa Yliopiston Maantieteellisellä laitoksella 25.IV.1925. §7.

⁴⁰² HYKA. Suomen Biologian Seura Vanamon arkisto. Kotelo Ba1. Johtokunnan pöytäkirjat 1919-1936. Pöytäkirja laadittu Suomalaisen Eläin- ja Kasvitieteellisen Seuran Vanamon johtokunnan kokouksessa 22. X. 1925. §4.

⁴⁰³ HYKA. Suomen Biologian Seura Vanamon arkisto. Kotelo Cb2. Kuukausikokousten pöytäkirjat 1921-1932. Pöytäkirja laadittu Suomalaisen Eläin- ja Kasvitieteellisen Seuran Vanamon kokouksessa Yliopiston Maantieteellisellä laitoksella 29.IV.1927. §3.

andmetel kogus doktor Räsänen oma reisi vältel 177 erinevat samblikku, millest osa talletati seltsi kogudesse ning osa Tartu Ülikooli juures; samuti oli ta täpsustanud ja parandanud Tartu Ülikooli samblikukogu nimestikku, täheldades sealjuures, et osa tema poolt kogutud samblikuliikidest olid Eesti teaduse jaoks uued.⁴⁰⁴ Selle ja 1929. aastal tehtud uurimisretke põhjal valmis Räsänenil töö „*Die Flechten Estlands I*“.⁴⁰⁵

Soome Geograafiaseltsi juhatuse koosolekul 17. aprillil 1936 loeti ette üliõpilase Martti Salmi avaldus saamaks stipendiumi, mis võimaldaks tal teha Eestisse uurimisreisi, mille käigus saaks ta tutvuda sealsete paleosoikumist pärinevate fossiilide ning paleontoloogiliste kogudega. Juhatas otsustas stipendiumipalve rahuldada, eraldades üliõpilane Salmile 1000 Soome marka.⁴⁰⁶ Lisaks selgub Soome Teadusseltsi kirjavahetusest, et professor Wilhelm Ramsay oli 1926. aastal pälvinud Sohlbergi delegatsiooni stipendiumi 6500 Soome marga ulatuses, et teostada ranniku-uuringuid Lõuna-Karjalas, Laadoga järve äärses Karjalas ning Eestis.⁴⁰⁷ Aasta varem, 1925. aasta suvel oli professor Ramsay teinud ekskursiooni Eestisse ning külastanud Rapla, Rakvere ja Kunda ümbrust.⁴⁰⁸

Soome metsateadlased sooritasid maailmasõdadevahelisel ajal Eestisse mitu ekskursiooni. Esimene neist toimus Emil Vesterineni organiseerimisel juba 1924. aastal, mil õppemetskonda külastas metsaametnike ja –teadlaste ekskursioon professor Anders Benjamin Helanderi juhtimisel.⁴⁰⁹ 1928. aasta juulis teostas Eestisse õppereisi Soome Metsameeste Keskselts.⁴¹⁰ 1929. aastal peatus Tartus doktor Erkki Laitakari juhitud soome metsateadlaste ekskursioon, mis oli varem külastanud Lätit ja Leedut.⁴¹¹ 1933. aasta oktoobri alguses leidis taas aset soome metsateadlaste reis Eestisse. Eelnevalt oli Eesti Metsaühingute Liidus töötanud Karl Kerberg saatnud Andres Mathiesenile kirja, kus loetles üles ekskursioonist osa

---

⁴⁰⁴ HYKA. Suomen Biologian Seura Vanamon arkisto. Kotelo Cb2. Kuukausikokousten pöytäkirjat 1921-1932. Pöytäkirja laadittu Suomalaisen Eläin- ja Kasvitieteellisen Seuran Vanamon kokouksessa Yliopiston Kasvitieteellisessä laitoksessa 23.XI.1928. Liite F.

⁴⁰⁵ Kukk, Erich; Pekkarinen, Antti. *Eesti ja Soome loodusuurijate sidemetest enne 1940. aastat*. Lk 2468.

⁴⁰⁶ KA. Suomen Maantieteellisen Seuran arkisto. Kotelo 14. Hallituksen kokousten pöytäkirjat (1934-1945). 1936. IV. 17. Hallituksen 160:s kokous. §7.

⁴⁰⁷ KA. Suomen Tiedeseuran arkisto. Kotelo 12. Ankomna skrivelser 1924-1929. Kertomus Sohlbergin delegation toiminnasta v. 1926.

⁴⁰⁸ SKS/KIA. Johannes Gabriel Granön arkisto. Yksikkö B. Kirjeenvaihto. August Tammekannu kiri Johannes Gabriel Granöle. 17. juulil 1925.

⁴⁰⁹ Meikar, Toivo. *Tartu Ülikooli metsaosakonna teadussidemeist (1920-1951)*. // Rebane, Karl-Samuel (vast. toim.) *Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi XVII. Reaalteaduste arengust ja sidemetest Tartu Ülikoolis*. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, 1985. Lk 136.

⁴¹⁰ EAA, f. 2100, n. 2, s. 957, l. 84. Paul Reimi aruanne tegevusest põllumajandusteaduskonnale ja Tartu Ülikooli valitsusele. Tartu, 6. septembril 1928.

⁴¹¹ EAA, f. 2100, n. 12, s. 587, l. 21. Paul Reimi kiri Andres Mathiesenile. Voltveti, 18. mail 1929.

võtvad inimesed ning arvas, et igale külastajale võiks meeneks kinkida eksemplari „*Metsanduse aastaraamatut VI*“, eksemplari teosest „*Riigimetsade ülevaade 1920-1930*“ ning võimalusel ka mõne metsaosakonna toimetistest.⁴¹² Reisis võtsid muuhulgas osa professor Olli Heikinheimo, Erkki Laitakari ja Mustila mõisahärra, sealse botaanikaiaia omanik Carl Gustav Tigerstedt.⁴¹³ Karl Kerbergi kirjast sama aasta 7. oktoobrist võime lugeda, et reisi käigus Loodi, Karasi ja Voltveti kultuurmetsi ning et kuigi mõningates asjades oli soomlastel märkusi, siis Voltvetis tehtud tööd avaldasid neile sedavõrd sügavat muljet, et seal tehtut sooviti Soomeski rakendama asuda.⁴¹⁴

1938. aasta 30. aprillil andis Emil Vesterinen Andres Mathiesenile teada, et Helsingi Ülikooli metsateaduskonna üliõpilased doktor Martti Tertti juhtimisel olid kavandamas ekskursionistide Tartu Ülikooli kui ka katsemetsakonda juurde.⁴¹⁵ Hiljem täpsustas Vesterinen, et ekskursionistide oli osa võtnud 33 inimest.⁴¹⁶ Nimetatud reis leidis aset 14. maist 17. maini⁴¹⁷ ning selle käigus külastati Tartus resideeruvat konsul Oskar Rütli, misjärel tutvuti Tartuga ning õppe- ja katsemetsakonnaga Kastre-Peravallas.⁴¹⁸ 15. mail 1939. aastal võttis metsaülem Urho Metsänheimo ühendust õppe- ja katsemetsakonna juhataja Andres Mathieseniga ning andis teada, et on sama aasta juunis tulemas Tartusse, et tutvuda katsemetsakonna töö, kraavikaevamiste ja soode kuivendamise.⁴¹⁹ Veidi hiljem lisas Metsänheimo, et reisile oli tulemas ka Erkki Laitakari, et nad kavatsesid Tartust sõita edasi Riiga ning et reisi aeg oli Laitakari tööplaanide tõttu nihkunud juuni algusesse.⁴²⁰ Omalt poolt kirjutas Mathiesenile konsul Emil Vesterinen, kes soovis, et soome teadlastele ekskursionistide korraldataks.⁴²¹

Soome rootsikeelsete bioloogiaüliõpilaste selts korraldas Eestisse kaks reisi: esimene neist toimus 1924. aastal ning selle raames külastati Tallinnat, Tartut, Narvat ja Paldiskit, teine aga leidis aset 1933. aastal ning keskendus Paldiskile ja Pakri saartele, kus viidi läbi hulgaliselt

---

⁴¹² EAA, f. 2100, n. 12, s. 618, l. 71-72. Karl Kerbergi kiri Andres Mathiesenile. 29. septembril 1933.

⁴¹³ EAA, f. 2100, n. 12, s. 618, l. 72. Karl Kerbergi kiri Andres Mathiesenile. 29. septembril 1933.

⁴¹⁴ EAA, f. 2100, n. 12, s. 618, l. 75. Karl Kerbergi kiri Andres Mathiesenile. 7. oktoobril 1933.

⁴¹⁵ EAA, f. 2100, n. 12, s. 658, l. 19. Emil Vesterineni kiri Andres Mathiesenile. Helsingi, 30. aprillil 1938.

⁴¹⁶ EAA, f. 2100, n. 12, s. 658, l. 22. Emil Vesterineni kiri Andres Mathiesenile. Helsingi, 11. mail 1938.

⁴¹⁷ EAA, f. 2100, n. 12, s. 658, l. 24. Üliõpilasorganisatsiooni „*Metsämiehet*“ ekskursionistide osavõtjad Eestis 14/5-17/5-38.

⁴¹⁸ EAA, f. 2100, n. 12, s. 658, l. 20. Emil Vesterineni kiri Andres Mathiesenile. Helsingi, 4. mail 1938.

⁴¹⁹ EAA, f. 2100, n. 12, s. 646, l. 80. Urho Metsänheimo kiri Andres Mathiesenile. Helsingi, 15. mail 1939.

⁴²⁰ EAA, f. 2100, n. 12, s. 646, l. 64. Urho Metsänheimo kiri Andres Mathiesenile. Helsingi, 19. mail 1939.

⁴²¹ EAA, f. 2100, n. 12, s. 646, l. 65. Emil Vesterineni kiri Andres Mathiesenile. Helsingi, 30. mail 1939.

taimestiku- ja loomastiku-uuringuid.⁴²² Erinevaid matkasid ja ekskursioone võeti ette ka suuremate ürituste või kongresside raames. Näiteks võib tuua Baltimaade ja Soome taimegeograafide kongressid, mis leidsid 1929. ja 1935. aastal aset Eestis ning 1930. ja 1938. aastal Soomes. Eestis toimunud kongresside käigus tutvuti 1929. aastal Emajõe ning Kastre-Peravalla metsadega ja 1935. aastal Saaremaa ning ümbritsevate saartega, Soomes külastati 1930. aastal Laadoga-Karjalat ning 1938. aastal Ahvenamaad. Samuti korraldati ekskursioone Soome-Eesti ornitoloogiapäevadel: 1937. aastal vaadeldi Soomes Espoo saarestikku, 1939. aastal rännati Eestis mööda Emajõe ja Ahja jõge.⁴²³

Aastate jooksul osalesid mõned Eesti teadlased mitmel Soomes korraldatud ekskursioonil, samuti tehti Soome erinevaid uurimisreise. Esimesena külastas 1923. aasta suvel Soomet Gustav Vilberg, kes osales Turu Soome Ülikooli poolt korraldatud ja professor Kaarlo Linkola juhitud nädalapikkusel botaanilisel õppereisil Laadoga järve ääres.⁴²⁴ Reisi lõpu järel teostas Vilberg koos Linkola ja professor Lauri Kariga kaks nädalat niidutaimestiku-uuringuid.⁴²⁵ Samal aastal oli dotsent Henrik Bekker lähetatud Soome, kus ta tutvus muuhulgas professor Matti Sauramo töödega ning mille tulemusel alustas ta järgmisel aastal Eestis viirsaviuuringuid.⁴²⁶ 1925. aastal külastasid Soomet eesti metsateadlased eesotsas Andres Mathieseniga; ringsõite juhatas Aimo Kaarlo Cajander.⁴²⁷ 1925. aastal käis Soome laboratooriumite ja uurimisasutustega tutvumas professor Paul Kogermann.⁴²⁸ 1927. aastal töötas Soomes Theodor Lippmaa, kes koos Elmar Lepiku, Juta Rebase ja Viljo Kujalaga uuris suve vältel nii Soome kui Norra Lapimaal taimede kohastumist polaarpäeva tingimustega.⁴²⁹ Aastatel 1933 ja 1937 uuris Paul W. Thomson Soomes arktiliste savide teket ja nendes leiduvaid taimejäänuseid⁴³⁰ ning 1935. ja 1936. aastal uuris Soome lahe saarte aluspõhja Armin Öpik.⁴³¹

---

⁴²² Kukk, Erich; Pekkarinen, Antti. *Eesti ja Soome loodusuurijate sidemetest enne 1940. aastat*. Lk 2468.

⁴²³ Samas, lk 2474-2476.

⁴²⁴ Kukk, Erich. *Tartu Ülikooli loodusteadlaste ekspeditsioonid aastail 1919-1994*. // Piirimäe, Helmut jt. (toim.) *Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi XXIX. 75 aastat Eesti ülikooli Tartus*. Tartu: Tartu Ülikool, 1997. Lk 205.

⁴²⁵ Kukk, Erich; Pekkarinen, Antti. *Eesti ja Soome loodusuurijate sidemetest enne 1940. aastat*. Lk 2469.

⁴²⁶ Kukk, Erich. *Tartu Ülikooli loodusteadlaste ekspeditsioonid aastail 1919-1994*. Lk 205.

⁴²⁷ Meikar, Toivo. *Tartu Ülikooli metsaosakonna teadussidemeist (1920-1951)*. Lk 136.

⁴²⁸ Rui, Timo. *Ulkomaiset tiedemiehet Tarton yliopistossa ja virolaisten opintomatkat ulkomaille 1919-1940*. Lk 221.

⁴²⁹ Kukk, Erich. *Tartu Ülikooli loodusteadlaste ekspeditsioonid aastail 1919-1994*. Lk 206.

⁴³⁰ Samas.

⁴³¹ Kukk, Erich; Pekkarinen, Antti. *Eesti ja Soome loodusuurijate sidemetest enne 1940. aastat*. Lk 2472.

1932. aasta septembris külastas Tartu Ülikooli metsakorralduse professor⁴³² Andres Mathiesen reisistipendiumi abiga Soomet, et uurida eelkõige dendroloogilisi küsimusi. Esimesena külastas ta Helsingi botaanikaaeda, misjärel jälgis ta Rootsiküla katsejaamas tööd välismaiste puuliikidega ja tutvus professor Olli Heikinheimo poolt asutatud metsamuuseumiga. Järgnevalt suundus ta Mustila mõisa, kus tutvus riiginõunik Tigerstedti arboreetumi ja sealsete taimeaedade töö korraldamisega, lisaks kogus ta sealt rohkesti välismaiste puude käbisid. Mathiesenil oli võimalus külastada metsatööstusettevõtte „Kymmene“ tselluloosi- ja puumassitehaseid ning sama firma metskondi. Koos konsul Emil Vesterineni ja Carl Gustav Tigerstedtiga külastati Soome lõuna- ja idaosas asunud katsejaamu Raivolas, Veikolas ja Punkaharjus ning aktsiaseltsi „Tonator“ metsi Punkaharju ja Imatra vahel. Reisi lõpus jõuti ka Laadoga järveni, kus Käkisalme juures asus Soome moodsaim, Waldhofi tselluloosivabrik.⁴³³

Vastastikku tegid üksteise juurde ekskursioone omavahel sõprusliidus olnud Akadeemiline Põllumajanduslik Selts ja Soome Üliõpilaste Põllumajanduslik Ühendus „Sampsas“. 15.- 30. juunini 1922. aastal korraldas selts ekskursiooni samal ajal Tampere toimunud Soome ülemaalsele näitusele; reisi juhtisid professorid Anton Nõmmik ja Kaarlo Teräsvuori ning selle vältel tutvuti Soome põllumajanduse ning rahva elu-oluga.⁴³⁴ Seltsi üldkoosolekute protokollidest ilmneb, et „Sampsas“ liikmed tegid reisi Eestisse 1924. aasta mais.⁴³⁵ 12. ja 13. mail 1924. aastal toimunud ekskursiooni käigus näidati soome tudengitele Tartu Ülikooli ja selle asutusi, samuti tutvustati neile Vahi ja Raadi piirkondi.⁴³⁶ Selts kavandas 1927. aastal vastureisi Soome⁴³⁷, kuid toona polnud see paraku võimalik⁴³⁸. 1931. aastal võõrustas Akadeemiline Põllumajanduslik Selts taas „Sampsas“ liikmeid ja tutvustas neile erinevaid Eesti talusid.⁴³⁹ Omalt poolt korraldas „Sampsas“ 1932. aasta suvel seltsi liikmetele reisi Soome.⁴⁴⁰ Seltsi liikmed külastasid Soomet taas 1936. aastal, kui Rootsi suundunud

---

⁴³² Kruus, Hans; Treiberg, Peeter (toim.). *Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919-1929*. Lk 282.

⁴³³ EAA, f. 2100, n. 12, s. 609, l. 49. Metsakorralduse kabineti juhataja professor Andres Mathiesen'i aruanne reisistipendiumi kasutamise kohta 1932. aasta suvel.

⁴³⁴ *Akadeemiline Põllumajanduslik Selts. 1920-1930*. Tartu: Akadeemilise Põllumajandusliku Seltsi kirjastus, 1930. Lk 29.

⁴³⁵ TÜR. Akadeemilise Põllumajandusliku Seltsi arhiivifond (F 56). Säilik 8. APS-i üldkoosolekute protokollid 1924-1927. Lk 7. Üldkoosolek 30. aprillil 1924. §4.

⁴³⁶ *Akadeemiline Põllumajanduslik Selts. 1920-1930*. Lk 29.

⁴³⁷ TÜR. Akadeemilise Põllumajandusliku Seltsi arhiivifond (F 56). Säilik 9. APS-i üldkoosolekute protokollid 1927-1931. Lk 10, 14. Üldkoosolek 30. märtsil 1927. §4. Üldkoosolek 4. mail 1927.

⁴³⁸ TÜR. APS-i üldkoosolekute protokollid 1927-1931. Lk 68. Üldkoosolek 13. veebruaril 1929.

⁴³⁹ TÜR. Akadeemilise Põllumajandusliku Seltsi arhiivifond (F 56). Säilik 10. APS-i üldkoosolekute protokollid 1931-1944. Lk 24. Üldkoosolek 16. märtsil 1932.

⁴⁴⁰ TÜR. APS-i üldkoosolekute protokollid 1931-1944. Lk 55. Üldkoosolek 29. märtsil 1933.

ekskursiooni käigus külastati Helsingit ning Tammisto katsejaama.⁴⁴¹ 1938. aasta juunis ja juulis korraldas selts taas reisi Soome: osa võttis 33 liiget ning „*Sampsä*“ liikmete juhatusel külastati Lääne-Soome talusid, katsejaamu ja tehaseid.⁴⁴²

Soome ja Eesti loodusteadlased ei jäänud omavahelises suhtluses ja teadmiste vahetamises ning ka teadustöös pelgalt teooria tasandile, vaid korraldasid arvukalt kindla eesmärgiga uurimisreise ja laiema haardega ekskursioone. Võib näha, et nii tudengite kui ka kogenud teadlaste huvi teisel pool Soome lahte asuva maa vastu ei jäänud ainult koosolekutel kuulud ettekannete ja loetud artiklite juurde, vaid kätkes endas nendele lisaks vahetut tutvumist teise maa tingimuste, seal leiduva uurimisainese ning erinevates valdkondades ja asutustes tehtava töö ning nende saavutustega. Samuti võib oletada, et sel moel teaduses suheldes tugevdati Eesti ja Soome vahelisi sidemeid ehk enamgi kui pelgalt kirjavahetuse ja organisatsioonide vahendusel.

3.2. Stipendiaadid ja välismaal õppijad

Noortel, alles oma teadusteed alustavatel ning vanematel, kogenenud teadlastel oli lisaks erinevatele uurimisreisidele ja ekskursioonidele võimalik end välismaal täiendada kas stipendiaadina, komandeerituna või, tudengite puhul, lausa statsionaarse üliõpilasena. Juba ülikooli lõpetanud õppejõude ja teadlasi võidi sihtotstarbelisel eesmärgil komandeerida välismaale, et tutvuda sealsete instituutide, katsejaamade ning muude asutuste töö ja kogemusega. Üliõpilaste puhul saab aga rääkida nii pelgast enese täiendamisest teaduslikes küsimustes kui ka pikemaajalisest välismaal viibimisest ja õppimisest, mis võis päädida välisülikooli juures magistri- või doktorikraadi kaitsmisega.

1923. aastal sai Tartu Ülikooli stipendiaadiks August Tammekann, kes saadeti teaduslikel eesmärkidel kaheks semestriks Soome.⁴⁴³ Samal aastal oli Helsingisse tööle asunud Tammekannu õpetaja Johannes Gabriel Granö.⁴⁴⁴ Oma õpingute jooksul kuulus Tammekann muuseas professorite Iivari Leiviskä, Wilhelm Ramsay ja Pentti Eskola ning dotsent Matti

---

⁴⁴¹ TÜR. Akadeemilise Põllumajandusliku Seltsi arhiivifond (F 56). Säilik 10. APS-i üldkoosolekute protokollid 1931-1944. Lk 121-122. Üldkoosolek 30. septembril 1936.

⁴⁴² TÜR. APS-i üldkoosolekute protokollid 1931-1944. Lk 152. Üldkoosolek 29. märtsil 1939.

⁴⁴³ EAA, f. 2100, n. 2, s. 1190, l. 7, 8. Tartu Ülikooli valitsuse kiri matemaatika-loodusteaduskonda. Tartu, 17. septembril 1923. Tartu Ülikooli valitsuse tunnistus August Tammekannule. Tartu, 17. septembril 1923.

⁴⁴⁴ EAA, f. 2100, n. 2, s. 1190, l. 4. August Tammekannu kiri Tartu Ülikooli valitsusele. Tartu, 6. augustil 1923.

Sauramo loenguid.⁴⁴⁵ 1924. aastal otsustas Haridusministeerium pikendada Tammekannu stipendiumit ühe aasta võrra⁴⁴⁶, hiljem pikendas ülikool Tammekannu stipendiumit semestri võrra 1925. aasta septembris⁴⁴⁷ ning 1926. aasta alguses kodumaalise stipendiumina⁴⁴⁸. 1925. aastal avaldas Tammekann professor Pentti Eskola juhendamisel töö „*Über die Petrographie des Grubenfeldes von Sillböle bei Helsinki (Helsingfors)*“, mis ilmus Soome Geograafiaseltsi väljaande „*Fennia*“ 45. numbris.⁴⁴⁹ 1925. aasta mais omandas Tammekann filosoofiakandidaadi (*cand. phil.*) kraadi⁴⁵⁰ ning aasta hiljem, 1926. aasta mais omistati talle filosoofialitsensiaadi kraad⁴⁵¹.

Seejärel naases Tammekann Tartu Ülikooli, kus ta täitis 1926. aasta sügis- ja 1927. aasta kevadsemestril geograafia õppeülesandeid.⁴⁵² Doktoriväitekirja „*Die Oberflächengestaltung des nordestländischen Küstentafellandes*“ kaitses Tammekann Helsingis 1932. aastal.⁴⁵³ 1927. aastal valiti Tammekann Tartu Ülikooli dotsendiks⁴⁵⁴ ja täiendavalt ka geograafiakabineti juhatajaks⁴⁵⁵, 1932. a valiti ta erakorraliseks professoriks⁴⁵⁶ ning 1934. aastal sai temast geograafia korraline professor⁴⁵⁷. Selle aja vältel tegi Tammekann mitu reisi Soome⁴⁵⁸ ning mitmed soome teadlased, näiteks Wilhelm Ramsay ja Matti Sauramo, külastasid Tammekannu Tartus⁴⁵⁹. 1940. aastal lahkus Tammekann kodumaal kujunenud poliitilise

⁴⁴⁵ EAA, f. 2100, n. 2, s. 1190, l. 10, 13, 24. August Tammekannu õppetegevuse aruanded Tartu Ülikooli matemaatika-loodusteaduskonna dekaanile. Helsingi, 15. jaanuaril 1924, 27. mail 1924 ja 11. detsembril 1924.

⁴⁴⁶ EAA, f. 2100, n. 2, s. 1190, l. 20. Haridusministeeriumi kiri Tartu Ülikooli valitsusele. 8. oktoobril 1924.

⁴⁴⁷ EAA, f. 2100, n. 2, s. 1190, l. 31. Tartu Ülikooli valitsuse kiri matemaatika-loodusteaduskonnale. Tartu, 14. septembril 1925.

⁴⁴⁸ EAA, f. 2100, n. 2, s. 1190, l. 39. Tartu Ülikooli valitsuse kiri matemaatika-loodusteaduskonnale. Tartu, 30. jaanuaril 1926.

⁴⁴⁹ EAA, f. 2100, n. 2, s. 1190, l. 64. Johannes Gabriel Granö tunnistus August Tammekannu õppe- ja teadustegevuse kohta. Helsingi, 8. detsembril 1925.

⁴⁵⁰ EAA, f. 2100, n. 2, s. 1190, l. 311. Helsingi Ülikooli filosoofiateaduskonna diplom August Ferdinand Tammekannule. Helsingi, 7. mail 1925.

⁴⁵¹ EAA, f. 2100, n. 2, s. 1190, l. 312. Helsingi Ülikooli filosoofiateaduskonna diplom August Ferdinand Tammekannule. Helsingi, 19. mail 1926.

⁴⁵² EAA, f. 2100, n. 2, s. 1190, l. 47, 48. Tartu Ülikooli valitsuse kiri matemaatika-loodusteaduskonnale. Tartu, 28. mail 1926. Matemaatika-loodusteaduskonna kiri Tartu Ülikooli valitsusele. Tartu, saabunud Tartu Ülikooli valitsusele 9. detsembril 1926.

⁴⁵³ Aartolahti, Toive. A. *Tammekannu geograafiline uurimistö Soomes*. // Merikalju, Laine (toim.) *Eesti Geograafia Seltsi aastaraamat. 30. köide*. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia, 1997. Lk 42.

⁴⁵⁴ EAA, f. 2100, n. 2, s. 1190, l. 50, 81. Matemaatika-loodusteaduskonna kiri Tartu Ülikooli nõukogule. Tartu, 22. märtsil 1927. Eesti Vabariigi Haridusministeeriumi teaduse ja kunsti osakonna peavalitsuse kiri Tartu Ülikooli valitsusele. 13. juunil 1927.

⁴⁵⁵ EAA, f. 2100, n. 2, s. 1190, l. 72. Tartu Ülikooli valitsuse kiri Johannes Piiperile. Tartu, 5. juulil 1927.

⁴⁵⁶ EAA, f. 2100, n. 2, s. 1190, l. 103, 115. Matemaatika-loodusteaduskonna kiri Tartu Ülikooli nõukogule. Tartu, 10. aprillil 1930. Eesti Vabariigi Hariduse- ja Sotsiaalministeeriumi teaduse- ja kunstiosakonna kiri Tartu Ülikooli valitsusele. Tallinn, 12. mail 1930.

⁴⁵⁷ EAA, f. 2100, n. 2, s. 1190, l. 165, 171. Matemaatika-loodusteaduskonna kiri Tartu Ülikooli nõukogule. Tartu, 22. novembril 1934. Riigivanema otsus nr. 966. 6. detsembril 1934.

⁴⁵⁸ EAA, f. 2100, n. 2, s. 1190, l. 317, 319. August Tammekannu teenistuskiri.

⁴⁵⁹ Kukkk, Erich; Pekkarinen, Antti. *Eesti ja Soome loodusuurijate sidemetest enne 1940. aastat*. Lk 2467.

olukorra tõttu Soome, kus ta asus tööle Soome geoloogiatoimkonnas.⁴⁶⁰ 1942. aastal nimetati ta Helsingi Ülikooli geograafiadotsendiks ning 1950. aastast asus ta täitma geograafiaprofessori kohuseid, kuni määrati 1953. aastal korraliseks professoriks.⁴⁶¹

Teine pikemat aega Soomes õppinud eesti loodusteadlane oli bioloog Paul Reim, kes valiti Tartu Ülikooli metsaosakonna soovitusel 1926. aastal stipendiaadiks, õppimaks Helsingi Ülikoolis metsakasvatust.⁴⁶² Reimi juhendajaks sai Aimo Kaarlo Cajander, kellele lisaks olid tema õppejõududeks Lauri Ilvessalo ja Eino Saari; Reim kuulus loenguid nii metsakasvatusest, metsapoliitikast kui ka botaanikast, samaaegselt kogus ta väitekirja tarvis materjale ning sai sel eesmärgil kasutada Soome metsandusliku katsejaama laboratooriumi.⁴⁶³ Oma Soomes viibimise ajal avaldas Reim ajakirjas „*Eesti Mets*“ paar artiklit, milles kirjeldas Soomes teostatavaid metsatöid.⁴⁶⁴ 1927. aasta kevadel omandas Reim eksamite läbimise järgselt⁴⁶⁵ põllumajandus- ja metsateaduste kandidaadi kraadi⁴⁶⁶; tema teadusliku uurimistöö teemaks oli „*Uurimusi haava seemnetest ja seemnetaimedest*“⁴⁶⁷. 1927. aasta suvel tegi Reim Tartu Ülikooli valitsuse toetusel Soomes hulga uurimisreise⁴⁶⁸, samuti pikendati tema stipendiumiaega Soomes⁴⁶⁹. 26. oktoobril 1929. aastal kaitses Paul Reim Tartu Ülikooli põllumajandusteaduskonna juures oma väitekirja „*Haava paljunemisbioloogia Eestis ja Soomes kogutud uurimisainestiku valgusel*“ ning 15. novembril tunnistati Reim metsateaduste doktoriks.⁴⁷⁰

Stipendiaate ei läinud mitte ainult Eestist Soome õppima, vaid ka vastupidi. 1936. aastal, pärast filosoofiakandidaadi eksamite sooritamist asus kaheks semestriks Tartu Ülikoolis end

---

⁴⁶⁰ Kurs, Ott. *August Tammekann teaduses ja kultuuris*. Lk 1722.

⁴⁶¹ Aartolahti, Toive. *A. Tammekannu geograafiline uurimistö Soomes*. Lk 42.

⁴⁶² EAA, f. 2100, n. 2, s. 957, l. 22, 26. Tartu Ülikooli valitsuse kiri põllumajandusteaduskonda. Tartu, 8. juunil 1926. Tartu Ülikooli valitsuse kiri Haridusministeeriumile. Tartu, 30. augustil 1926.

⁴⁶³ EAA, f. 2100, n. 2, s. 957, l. 28-33. Paul Reimi tegevuse aruanded põllumajandusteaduskonnale. Helsingi, 12. jaanuaril 1927 ja 9. märtsil 1927.

⁴⁶⁴ Kask, Priit (koost.) *Paul Reim*. Painküla: Eesti Metsaselts, 2001. Lk 46.

⁴⁶⁵ *Helsingin yliopisto. Luettelo. Syyslukukausi 1927*. Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino, 1927. Lk 125.

⁴⁶⁶ EAA, f. 2100, n. 2, s. 957, l. 99. Helsingi Ülikooli põllumajandus- ja metsateadusliku teaduskonna diplom Paul Reimile. Helsingi, 31. mail 1927.

⁴⁶⁷ Kask, Priit (koost.) *Paul Reim*. Lk 10.

⁴⁶⁸ EAA, f. 2100, n. 2, s. 957, l. 42. Tartu Ülikooli valitsuse kiri põllumajandusteaduskonda. Tartu, 30. mail 1927.

⁴⁶⁹ EAA, f. 2100, n. 2, s. 957, l. 47. Tartu Ülikooli valitsuse kiri põllumajandusteaduskonda. Tartu, 24. septembril 1927.

⁴⁷⁰ EAA, f. 2100, n. 1, s. 13027, l. 89. Tartu Ülikooli diplom Paul Reimile. Tartu, 7. märtsil 1930.

täiendama Soome valitsuse stipendiaat Martti Jaakko Salmi.⁴⁷¹ Salmi oli varem saanud ka F. J. Wiiki stipendiumi, mida ta kasutas Põhja-Eesti geoloogiaga tutvumiseks mõeldud õppereisiks.⁴⁷² Tartus õppis Salmi professor Armin Öpiku juhendamisel ning oma töös keskendus ta Kohtla-Järve põlevkivist leiduvatele fossiilsetele molluskitele, mille tarvis kasutas ta geoloogia instituudi rikkalikke kivimikogusid; õppetöö juurde kuulusid ka retked Põhja-Eestisse ja Tartu ümbrusesse.⁴⁷³ Salmi eksmatrikuleeriti Tartu Ülikoolist 1937. aasta novembris.⁴⁷⁴

Lisaks eelpool nimetatud isikutele viibis erinevatel põhjustel välismaal muidki teadlasi. 1938. aastal viibis Soome valitsuse stipendiaadina Soomes Ants Laasi, kes veetis poolteist kuud geoloogilistel ekskursioonidel Lapimaal ja Lõuna-Soomes, töötas Helsingi Ülikooli Mineraloogia-Geoloogia Instituudis ning kuulus professor Matti Sauramo loenguid kvaternaargeoloogiast.⁴⁷⁵ Varem, 1936. aasta suvel oli Laasi teinud professorite Sauramo ja Pentti Eskola juhtimisel ekskursiooni Lõuna- ja Kesk-Soomes.⁴⁷⁶ Omal moel võib välismaal õppijaks lugeda ka vetikauurijat Karl Mölderit, kes põgenes 1935. aastal poliitilistel põhjustel Soome; seal jätkas ta oma uurimistööd ning avaldas artikleid mõlema maa vetikatest.⁴⁷⁷ Nagu varem märgitud, esines Mölder 1939. aastal Soome Bioloogia Selts Vanamo koosolekul, kõneledes ränivetikate kasutamisest kvaternaariajastu geoloogiat puudutavate probleemide lahendamisel.⁴⁷⁸ Olgu veel mainitud, et Mölder kaitses hiljem Helsingi Ülikooli juures doktorikraadi ning töötas Soome Riiklikus Geoloogia Instituudis.⁴⁷⁹

Eraldiseisva stipendiaadivahetusena saab välja tuua Akadeemilise Põllumajandusliku Seltsi ning Soome Üliõpilaste Põllumajandusliku Ühenduse „*Sampsä*“ vahel. Eelnimetatud seltsid sõlmisid Akadeemilise Põllumajandusliku Seltsi koosoleku otsusega 12. novembril 1930

---

⁴⁷¹ EAA, f. 2100, n. 1, s. 14116, l. 1-2. Dokument Martti Jaakko Salmi Tartu Ülikooli üliõpilaseks võtmise kohta. 26. septembril 1936. Eesti Vabariigi Haridusministeeriumi teaduse ja kunsti osakonna kiri Tartu Ülikooli valitsusele. Tallinn, 30. juunil 1936.

⁴⁷² Salmi, Martti. *Stipendiaadina Tartus. Mälestuskilde 1930. aastate Tartu Ülikoolist*. Lk 50.

⁴⁷³ Samas, lk 49-51.

⁴⁷⁴ EAA, f. 2100, n. 1, s. 14116, lk. 1. Dokument Martti Jaakko Salmi Tartu Ülikooli üliõpilaseks võtmise kohta. 26. septembril 1936.

⁴⁷⁵ EAA, f. 2100, n. 2, s. 487, l. 5, 27. Ants Laasi teadusliku tegevuse kirjeldus. Tartu, 6. mail 1939. Matti Sauramo tunnistus Ants Laasi tegevuse kohta.

⁴⁷⁶ EAA, f. 2100, n. 2, s. 487, l. 5. Ants Laasi teadusliku tegevuse kirjeldus. Tartu, 6. mail 1939.

⁴⁷⁷ Kukk, Erich; Pekkarinen, Antti. *Eesti ja Soome loodusuurijate sidemetest enne 1940. aastat*. Lk 2473.

⁴⁷⁸ HYKA. Suomen Biologian Seura Vanamon arkisto. Kotelo Cb3. Kuukausikokousten pöytäkirjat 1933-1945. Pöytäkirja laadittu Suomal. Eläin- ja Kasvitiet. Seuran Vanamon kokouksessa maaliskuun 31 p:nä 1939. Liite A.

⁴⁷⁹ Lindström, Lauri jt. (koost.) *Album Academicum Universitatis Tartuensis 1918-1944. II. Tartu Ülikooli 1919-1929 immatrikuleeritud üliõpilased. Matriklinumbrid 1-10191*. Lk 151.

koostöölise liidulepingu.⁴⁸⁰ Võib eeldada, et just nimetatud lepingu raames asuti seltsi ja ühenduse stipendiumite toel võimaldama üksteise liikmetele välismaal põllumajanduslikel töödel viibimist. 1931. aastal viibis Helsingis seltsi liige Endel Vint.⁴⁸¹ 1936. aasta augustis ja septembris olid Eestis „*Sampsä*“ liikmed Tauno Anttila ja Ossi Palva.⁴⁸² 1937. aastal viibis Eestis „*Sampsä*“ liige, üliõpilane Antero Lenkkeri.⁴⁸³ 1938. aastal viibis mõlemal pool Soome lahte stipendiaat: Soomes Peeter Kutti, Eestis Marjatta Juvonen.⁴⁸⁴

Stipendiaadid ja välismaal õppijad said oma õppetöö, praktika või komandeeringu ajal teisel pool Soome lahte uusi teadmisi ja kogemusi, mitmed neist said oma teadustööle märgatavaid mõjutusi ning, nagu Tammekannu ja Möldereri puhul võib näha, jäid riigiga, kus õppisid, seotuks kogu eluks. Ka sel moel edendati teadlastevahelisi sidemeid, samuti tehti koostööd teadustöö tarvis materjalide ja ainese kogumisel, vaatlustel ja eksperimentidel. Välismaalt lahkudes võeti omandatud teadmised ja kogemused kaasa ning neid oli võimalik jagada oma kaastöölisega kodumaal.

3.3. Sidemed teadustöös

Soome ja Eesti loodusteadlaste tegevustest ja teadustöödest võib leida mitmesuguseid ühisosasid ning sidemeid. Üks osa teadlastest kasutas välismaal leiduvat ainet, et täiendada enda teooriaid või monograafilisi teoseid. Teine osa uuris kitsamalt kas mingeid välismaal leiduvaid liike või maa-alasid. Samuti võis näidata oma teooriate vettpidavust, otsides selle ja välismaise ainese vahel kokkulangevusi. Nimetamata ei saa jätta ka teaduskontakte, kus inimeste vahel polnud mingeid sidemeid, kuid peaaegu üheaegselt jõuti samade tulemusteni või arendati üksteise tööd edasi.

Esimesena võib välja tuua professor Johannes Gabriel Granö tööd seoses Eestiga. Lisaks kodu- ja linnaurimise juures tehtud tööle on Granöl kaks märkimisväärset Eesti geograafiaga

---

⁴⁸⁰ TÜR. Akadeemilise Põllumajandusliku Seltsi arhiivifond (F 56). Säilik 9. Üldkoosolekute protokollid 1927-1931. Lk 122-123. Üldkoosolek 12. novembril 1930.

⁴⁸¹ TÜR. Akadeemilise Põllumajandusliku Seltsi arhiivifond (F 56). Säilik 10. Üldkoosolekute protokollid 1931-1944. Lk 24. Üldkoosolek 16. märtsil 1932.

⁴⁸² EAA, f. 2100, n. 19, s. 74, l. 222. Akadeemilise Põllumajandusliku Seltsi 1936. aasta aruanne.

⁴⁸³ TÜR. Akadeemilise Põllumajandusliku Seltsi arhiivifond (F 56). Säilik 10. Üldkoosolekute protokollid 1931-1944. Lk 143. Üldkoosolek 30. märtsil 1938.

⁴⁸⁴ TÜR. Üldkoosolekute protokollid 1931-1944. Lk 152. Üldkoosolek 29. märtsil 1939.

seotud teost: 1922. aastal ilmunud „*Eesti maastikulised üksused*“⁴⁸⁵ ja 1929. aastal saksa keeles ilmunud „*Reine Geographie: Eine methodologische Studie beleuchtet mit Beispielen aus Finnland und Estland*“⁴⁸⁶. Esimene neist, mis jaotas Eesti nii Madal- kui Kõrg-Eestiks ja sellele lisaks 33 erinevaks ühikuks, oli hiljem vundamendiks erinevatele täiendustele ja jõudis mingil määral kooligeograafianigi⁴⁸⁷; teine neist aga ühendas endas põhjaliku metodoloogia ning Eesti maastikuliigestusel omandatud kogemused⁴⁸⁸, samuti kasutas Granö selles oluliselt Eesti materjale⁴⁸⁹.

Professor Granö jätkas Eesti teadlastega suhtlemist ka kirjavahetuse teel. Näitena võib välja tuua 1934.-1935. aasta, mil hulk Granö õpilasi eesotsas Johannes Maidega pöördusid Granö poole saamaks viimase arvamust seoses Eesti Kartograafia Instituudi asutamise plaanidega.⁴⁹⁰ Oma vastuses avaldas Granö arvamust, et seniste ebakohtade eemaldamiseks olid ümberkorraldused vajalikud ning et Vabariigi Valitsuse senine töö kartograafia instituudi loomise juures oli olnud sihikindel; ainus, mille puhul Granö eriarvamusele jäi, oli küsimus sellest, kas geofüüsilised mõõtmised ja uurimised peaksid nimetatud instituudi juurde kuuluma.⁴⁹¹ Kõige enam lävis Granö oma õpilaste Edgar Kanti ja August Tammekannuga, kommenteerides mõlema poolt saadetud väitekirju ning arutledes nendega teemadel erielust kuni autoriõiguse küsimusteni⁴⁹².

Johannes Gabriel Granö poeg, akadeemik ja Turu Ülikooli geograafiaprofessor Olavi Granö on kirjutanud, et Tartus sündinud geograafiauurimise traditsioon kandus J. G. Granö vahendusel edasi Soome ning et Tartus jätkunud teadus- ja arendustöö mõjutas sarnaseid arenguid Turus. Olavi Granö toob välja, et Eesti maastikuliste üksuste liigestuse põhjal oli võimalik jagada ka Soome mitmeteks üksusteks ning sarnaselt Eestiga jagunemisega Kõrg- ja Madal-Eestiks oli Soome võimalik jaotada kaheks erinevaks alaks: Kultuur-Soomeks ja Loodus-Soomeks. Täiendavalt näeb Granö eestlaste mõju soome linnauurimisele. Tartu puhul läbi viidud töö oli eeskujuks J. K. V. Tuominenile, kes uuris Turu linna seismist eristumist, ja

---

⁴⁸⁵ Granö, Johannes Gabriel. *Eesti maastikulised üksused*. Tartu: K. Mattiesen, 1922.

⁴⁸⁶ Granö, Johannes Gabriel. *Reine Geographie: Eine methodologische Studie beleuchtet mit Beispielen aus Finnland und Estland*. Helsinki: Turun yliopiston maantieteellinen laitos, 1929.

⁴⁸⁷ Kant, Edgar; Kurs, Ott (koost.) *Linnad ja maastikud*. Lk 430.

⁴⁸⁸ Kurs, Ott. *Johannes Gabriel Granö Eestis*. Lk 1068.

⁴⁸⁹ Siilivask, Karl; Palamets, Hillar (koost.) *Tartu Ülikooli ajalugu III. 1918-1982*. Lk 118.

⁴⁹⁰ SKS/KIA. Johannes Gabriel Granön arkisto. Yksikkö B. Kirjeenvaihto. Johannes Maide kiri Johannes Gabriel Granöle. Tallinn, 29. detsembril 1934.

⁴⁹¹ SKS/KIA. Yksikkö Bb. Lähteneet kirjeet. Johannes Gabriel Granö kiri Johannes Maidele jt. Turku, 17. jaanuaril 1935.

⁴⁹² SKS/KIA. Johannes Gabriel Granö kiri August Tammekannule. Turku, 11. jaanuaril 1937.

Oiva Tuominenile, kes oma Edela-Soome keskuste mõjupiirkondi käsitlevas töös lähtus Tartus Edgar Kanti poolt Eestis tehtud uurimustest.⁴⁹³

Teine teadlane, kelle töö on kokkulangevusi Eestiga, on metsateadlane Aimo Kaarlo Cajander. 1920. aastate teisel poolel külastas Cajander Tartut ning pidas siin loenguid oma metsa- ja sootüüpide teooriast.⁴⁹⁴ Kõnealused loengud trükiti 1929. aastal Soome Metsateadusliku Seltsi eestvedamisel ja osaliselt nende väljaande „*Silva Fennica*“ osana.⁴⁹⁵ 1927. aastal avaldas Cajander Tartus metsatüüpe käsitleva teose „*Wesen und Bedeutung der Waldtypen*“.⁴⁹⁶ Oskar Daniel on seoses Cajanderi metsatüüpide teooriat Eesti metsadega võrreldes kommenteerinud, et mitmes tüübis on palju ühist, kuid lahtisena püsis küsimus, kui võrdnad nad teatud tüübiga ühes ka üksteisega võrduvad ning kas neid saab ka laiemalt tarvitada.⁴⁹⁷ Seoses Eesti ja metsadega kirjutas lisaks Cajanderile ka Kaarlo Linkola, kes avaldas sarjas „*Acta Forestalia Fennica*“ ühe artikli Eesti metsatüüpidest ja teise Eesti segalehtmetsadest.⁴⁹⁸

Metsanduse valdkonnas oli Eesti ja Soome vahel muidki sidemeid. Arhiiviallikate põhjal võib esile tõsta Tartu Ülikooli Õppe- ja katsemetskonna ning Soomes asuva Mustila katsejaama vahelist koostööd.⁴⁹⁹ Nimetatud asutused vahetasid omavahel erinevate puude seemneid⁵⁰⁰ ning katsemetskonna juht Andres Mathiesen ja Mustila mõisahärra Carl Gustav Tigerstedt vahetasid kirjade teel üksteisega teavet näiteks taimede hinnakirjade⁵⁰¹ ning erinevate liikide kasvatamise osas⁵⁰². Eesti metsanduse vastu tundis sügavat huvi ka konsul Emil Vesterinen⁵⁰³, keda Tartu Ülikool oli 1921. aastal kutsunud metsanduse professoriks⁵⁰⁴. Veel selgub õppe- ja katsemetskonna arhiivist, et 30. novembril 1927. aastal kaitses

---

⁴⁹³ Granö, Olavi. *Regionaaluurimise ja regionaalse arendamise traditsioone Turu ja Tartu Ülikoolis*. // Kaalep, Ain (peatoim.) *Akadeemia*. 11/1996. Lk 2301.

⁴⁹⁴ Tarkiainen, Ülle. *Soome Metsateadusliku Seltsi sidemetest Eesti metsateadlastega enne Teist maailmasõda*. Lk 157.

⁴⁹⁵ KA. Suomen Metsätieteellisen Seuran arkisto. Kotelo 9. Hallituksen kokoukset (1925-1936). Pöytäkirja Suomen Metsätieteellisen Seuran hallituksen kokouksesta jouluk. 13 p:nä 1929. §5.

⁴⁹⁶ Cajander, Aimo Kaarlo. *Wesen und Bedeutung der Waldtypen*. Tartu, 1927.

⁴⁹⁷ Daniel, Oskar; Runnel, Veljo (koost.) *Mets ja metsandus Eestis*. Tartu: Ilmamaa, 2001. Lk 135.

⁴⁹⁸ Tarkiainen, Ülle. *Soome Metsateadusliku Seltsi sidemetest Eesti metsateadlastega enne Teist maailmasõda*. Lk 157.

⁴⁹⁹ Meikar, Toivo. *Tartu Ülikooli metsaosakonna teadussidemeist (1920-1951)*. Lk 134.

⁵⁰⁰ EAA, f. 2100, n. 12, s. 646, l. 118. Carl Gustav Tigerstedti kiri Andres Mathiesenile. Mustila, 20. veebruaril 1939.

⁵⁰¹ EAA, f. 2100, n. 12, s. 658, l. 66. Andres Mathieseni kiri Carl Gustav Tigerstedtile. Tartu, 16. novembril 1938.

⁵⁰² EAA, f. 2100, n. 12, s. 658, l. 98. Andres Mathieseni kiri Carl Gustav Tigerstedtile. Tartu, 28. märtsil 1939.

⁵⁰³ EAA, f. 2100, n. 12, s. 568, l. 185. Andres Mathieseni kiri Emil Vesterinenile.

⁵⁰⁴ Kukkk, Erich; Pekkarinen, Antti. *Eesti ja Soome loodusuurijate sidemetest enne 1940. aastat*. Lk 2471.

põllumajandusteaduskonna juures oma magistritööd Arthur Rühl, kelle töö käsitles Rootsi ning Soome metsatüüpide levikut.⁵⁰⁵ Lisaks tasub märkida, et eelpool mainimist leidnud metsateadlane Paul Reim avaldas 1931. aastal koostöös soome teadlaste Lauri Ilvessalo, Matti Jalava ja Martti Lappi-Seppäläga kaks artiklit.⁵⁰⁶

Mitmed Soome loodusteadlased kasutasid Eestis leiduvat ainet ning avaldasid nende põhjal arvukalt artikleid. Eriti suur oli Soome bioloogide huvi Eesti vastu: Loode-Eesti saari uuris Ole Eklund, võililledest kirjutasid uurimusi Gunnar Marklund ja Bror Petterson, sootaimedest Ilmari Paasio ning eostaimedest Ernst Häyrén; Håkan Lindberg käsitles oma töös Noarootsi ja Vormsi mardikaid, Richard Frey tegeles soode kärbeste uurimisega, Holger Ahlqvist vaatles kahetiivalisi ning Tahvo Koivuniemi andis ülevaate soode liblikate soolisest koosseisust.⁵⁰⁷ Geoloogidest väärivad mainimist Wilhelm Ramsay, kes lisaks mitmel korral Eesti külastamisele uuris viimase jääaja lõpul esinenud jääpaisjärve veepinna kõrguse vaheldumist, ja Matti Sauramo, kes uuris Noarootsi ja Vormsi paleosoikumiaegseid fossiile.⁵⁰⁸

Võimalusi teaduslikes küsimustes suhtlemiseks ja teabe vahetamiseks pakkusid ka erinevad kongressid. Esimesena saab välja tuua Baltimaade ja Soome taimegeograafide kongressid, kus lisaks eestlastele ja soomlastele osalesid ka lätlased ja leedulased. Nimetatud kongress toimus maailmasõdadevahelisel ajal kuuel korral ning hõlmas endas muuhulgas hoolikalt ette valmistatud reise.⁵⁰⁹ Samuti toimusid Eesti-Soome ornitoloogiapäevad, millest esimesed leidsid aset Helsingis 1937. aasta mais⁵¹⁰ ning teised Tartus 1939. aasta juunis⁵¹¹. Juunis 1939 valiti Vabariigi Valitsuse otsusega Eesti Rahvuslik Komitee valmistamiseks ette eestlaste osalemist Helsingis 1940. aasta juunis peetaval III rahvusvahelisel metsakongressil.⁵¹² Nimetatud kongress jäi aga Talvesõja puhkemise tulemusel ära.⁵¹³

---

⁵⁰⁵ EAA, f. 2100, n. 12, s. 577, l. 87. Protokoll põllumajandusteaduskonna poolt valitud komisjoni koosoleku üle herra magistrant Arthur Rühl'i magistritöö läbivaatamiseks ning peaaimes vastava eksami korraldamises.

⁵⁰⁶ Kask, Priit (koost.) *Paul Reim*. Lk 46.

⁵⁰⁷ Kukk, Erich; Pekkarinen, Antti. *Eesti ja Soome loodusuurijate sidemetest enne 1940. aastat*. Lk 2468.

⁵⁰⁸ Samas, lk 2472.

⁵⁰⁹ Samas, lk 2474.

⁵¹⁰ Lepiksaar, Johannes. *Soome-Eesti ornitoloogide ühised tööpäevad Helsingis 16.-18. mail 1937. // Eesti Loodus*. 5/1937. Lk 176-177.

⁵¹¹ EAA, f. 5309, n. 2, s. 4b, l. 64-65. Loodusuurijate Seltsi 778. koosoleku protokoll 3. juunil 1939.

⁵¹² EAA, f. 2100, n. 12, s. 646, l. 59, 60. Eesti Vabariigi Põllutöoministeeriumi riigimetsade talituse kiri Andres Mathiesenile. Tallinn, 14. juunil 1939. Põllutöoministri otsus 14. juunil 1939.

⁵¹³ EAA, f. 2100, n. 12, s. 646, l. 1. Eesti Rahvusliku Komitee kiri Andres Mathiesenile. Tallinn, 5. veebruaril 1940.

Näitena õhkõrnadest, ent huvitavatest teadussidemetest võib tuua eesti optiku Bernhard Schmidti ja soome astronoomi Yrjö Väisälä teleskoobid. Mõlemad mehed formuleerisid iseseisvalt, ent mõningase ajavahega teleskoobikavandi, mille abil oli võimalik eemaldada tavaliste peegelteleskoopide puhul esinenud optilised vead: sfäärilise aberratsiooni, kooma ja astigmatismi.⁵¹⁴ Esimesena avaldas säärase kavandi Schmidt 1931. aastal ilmunud artiklis „*Ein lichtstarkes komafreies Spiegelsystem*“⁵¹⁵, mis nägi ette, et teleskoobi avasse tuli asetada õhuke ja spetsiifilise kujuga lääts ehk korrektsiooniplaat, mis koondas eri valguskiirte fookused ühte punkti⁵¹⁶. Ometi ei olnud seegi kavand puudusteta: nimelt pidi teleskoobi fotoplaad terava pildi ülesvõtmiseks olema kumera kujuga⁵¹⁷ ning lisaks esines selle puhul kromaatilist aberratsiooni⁵¹⁸. Turu Ülikooli professor Väisälä oli sarnast kavandit esitlenud varem, juba 1924. aastal, kuid, nähes seda liiga ilmse lahendusena, ei asunud ta seda tol hetkel edasi arendama.⁵¹⁹ 1930. aastatel naases ta kõnealuse kavandi juurde ning avastas, et kui tuua korrektsiooniplaat peeglile veidi lähemale ning asetada fotoplaadi ette kaksikkumer lääts, õnnestuks teleskoobist kaotada kõik optilised vead.⁵²⁰ Oma tulemused avaldas Väisälä 1936. aastal artiklis „*Über Spiegelteleskope mit großem Gesichtsfeld*“.⁵²¹ Kõnealuse, Schmidt-Väisälä kavandi järgi ehitati mitmeid teleskoope⁵²² ning neid on muuseas kasutatud arvukate asteroidide avastamiseks.⁵²³ Ainuüksi Väisälä leidis koos kaastöelistega üle 800 asteroidi ja komeedi.⁵²⁴

Soomlaste ja eestlaste sidemed loodusteadustes olid erinevate väljundite ja varieeruva tugevusega. Need väljendusid nii õpetajate mõjus juhendatavatele tudengitele kui ka vastastikusel teabe ja ainese vahetamises, samuti võisid sidemed olla nii aastakümnete

⁵¹⁴ Pedrotti, S.J, Frank L.; Pedrotti, Leno S.; Pedrotti, Leno M. *Introduction to Optics. Third Edition*. Upper Saddle River, NJ: Pearson Prentice Hall, 2007. Lk 87-88.

⁵¹⁵ Schmidt, Bernhard. *Ein lichtstarkes komafreies Spiegelsystem*. // *Mitteilungen der Hamburger Sternwarte in Bergedorf. Band 7. Nr. 36*. Bergedorf, 1938. <http://adsabs.harvard.edu/full/1938MiHam...7...15S>. Kasutatud 18.04.2015.

⁵¹⁶ Pedrotti, S.J, Frank L.; Pedrotti, Leno S.; Pedrotti, Leno M. *Introduction to Optics. Third Edition*. Lk 87-88.

⁵¹⁷ Samas.

⁵¹⁸ Smiley, Charles H. *The Schmidt Camera. II. Chromatic Aberration and Other Factors Governing Design*. // *Popular Astronomy, vol. 48*. 1940. Lk 175. Kasutatud 18.04.2015.

⁵¹⁹ Lehto, Olli. *Oman tien kulkijat. Veljekset Vilho, Yrjö ja Kalle Väisälä*. Lk 242-243.

⁵²⁰ KA. Yrjö Väisälän yksityisarkisto. Kotelo nr. 1. Muuta aineistoa. Yrjö Väisälä kiri Anders Donnerile. Turku, 31.01.1938.

⁵²¹ Väisälä, Yrjö. *Über Spiegelteleskope mit großem Gesichtsfeld*. // *Astronomische Nachrichten. Band 259*. Lk 198. <http://adsabs.harvard.edu/full/1936AN....259..197V>. Kasutatud 18.04.2015.

⁵²² KA. Yrjö Väisälän yksityisarkisto. Kotelo nr. 1. Lehtileikkeitä. *Upsalan observatoriolle haaraosasto Australiaan*. // *Turun Sanomat*. 27.10.1953.

⁵²³ Lehto, Olli. *Oman tien kulkijat. Veljekset Vilho, Yrjö ja Kalle Väisälä*. Lk 245-247.

⁵²⁴ Markkanen, Tapio. *Fysikaaliset tieteet*. // Tommila, Päiviö (päätoim.). *Suomen tieteen historia 3. Luonnontieteet, lääketieteet ja tekniset tieteet*. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö, 2000. Lk 101.

pikkused kui ka ainult teoorias kokku puutuvad. Taas on nähtav sügav huvi üksteise looduse ning seal leiduva vastu ja valmidus asuda teisel pool Soome lahte asuvate kolleegidega koostööle erinevates teaduslikes küsimustes. Kuivõrd üksteist mõjutati, on suhteline, ent kontaktide rohkus annab põhjust väitmaks, et vennasrahvaste teadlaste vastastikmõju oli märkimisväärne.

KOKKUVÕTE

Eelpool vaadeldu põhjal võib Soome ja Eesti loodusteadustealaste sidemete arengu maailmasõdadevahelistel aastatel jagada kaheks etapiks: esimene neist hõlmab 1910. aastate lõppu ja 1920. aastate esimest poolt, teine vältab 1920. aastate teisest poolest 1939. aastani. Esimeses etapis on loodusteaduslikes sidemetes tooniandvaimad soomlastest professorid Tartu Ülikoolis, kuid samal ajal hakkab seltside osakaal suhetes kasvama. Teises etapis, mis algab tinglikult Yrjö Kauko lahkumisega Tartu Ülikoolist, domineerivad teaduslikud seltsid ning nende raames toimuv mitmekülgne koostöö, millele tõi lõpu II maailmasõda. Mõlema faasi taustal, väljaspool institutsionaalseid raame jätkusid teaduslikud kontaktid oma erinevates vormides.

Tartu Ülikoolis õpetanud soomlastest professorite mõju Eestile ja eesti teadlastele oli märgatav. Johannes Gabriel Granö pani aluse Eesti kodu-uurimisele ning geograafia õpetamisele, aitas tuua eesti keelde hulga uusi geograafiaalaseid oskussõnu ning lisaks võib Granö ja tema õpilaste näol rääkida Eesti-Soome geograafiakoolkonnast. Nii Yrjö Kauko kui ka Kaarlo Teräs vuori andsid suure panuse keemialaboratooriumite ja taimebioloogia katsejaama rajamisse ning vajaliku sisseseadega varustamisse. Kalle Väisälä võimaldas senisest suuremale hulgale üliõpilastele emakeelse ja professionaalse matemaatikaõppe ning panustas eestikeelse matemaatikasõnavara loomisesse. Kõigi eelnimetatute koolitusel said väljaõppe mitmed hilisemad ja väljapaistvad eesti teadlased.

Teaduslike seltside ja organisatsioonide vaheline suhtlus ja koostöö oli kogu vaadeldava aja vältel vilgas ning mitmekülgne. Mõlema maa teadlased esinesid erinevate seltside koosolekul ettekannetega oma teadustööst, seltside vahel toimus aktiivne ja mahukas väljaannete vahetus, vastastikku külastati teiste organisatsioonide aastapäevi ning oma ala võimekaimatest

teadlastest koosnevatele seltsidele ei jäänud märkamatuks hõimuvendadest ametikaaslaste töö, mida tunnustati kas kirjavahetajaliikme või koguni auliikme staatusega. Samuti leidis seltside raames aset suurel hulgal uurimisreise ja ekskursioone teise maa teadusasutustesse ning huvipakkuvatesse paikadesse ja seltsid rahastasid oma eelarvest nii mõnegi loodusteadlase uurimistööd.

Kuigi erinevatest seltsidest ja organisatsioonidest oli teaduslikule koostööle Soome ja Eesti vahel kahtlemata kasu, ei väljendunud nende raames kõik kahe riigi vahelised teaduskontaktid. Kokkupuutepunkte Eesti ja Soome loodusteadlaste vahel oli nendele lisaks ka muus vormis. Kahe aastakümne jooksul toimus üle Soome lahe arvukalt uurimisretkesid. Mitu eesti ja soome üliõpilast said kas ülikooli, riigi või seltsi kaudu stipendiumi õppimaks välisriigi ülikoolis või tegemaks välismaal praktilisi töid ja vaatlusi. Üksteise maa loodusest kirjutati kümneid artikleid ning naabermaa teadlaste teooriaid kasutati nii valmiskujul kui ka edasiarendatult oma maa nähtuste ja objektide kirjeldamiseks ning liigitamiseks. Vastastikku vahetati teaduslikku töösse ja erinevatesse katsetesse puutuvat teavet ja ainet. Võib tõdeda, et loodusteadustes oli Soome ja Eesti vahel ohtralt erineva tugevuse ja mõjuga sidemeid.

Eelpool kirjeldatud ja iseloomustatud suhtlust ja koostööd Eesti ja Soome vahel võib näha osana üldisemast hõimukoostööst kahe rahva esindajate vahel. Kontaktide rohkus ja mitmekülgsus näitavad mõlemapoolset sügavat huvi teineteise maa, selle looduse, rahva, ajaloo ja kaasaegsete arengute vastu. Uudishimu ei jäänud pelgalt teoreetilisele tasandile, vaid innustas suurt hulka teadlasi uurima teise maaga seotud küsimusi ning tegema naabermaale nii teaduslikus kui ka üldharivas plaanis kasulikke rännakuid. Mõlemal Soome lahe kaldal tekkis initsiatiiv alustada tihedamat omavahelist suhtlust nii üksikisikute kui ka seltside tasandil ning kahe aastakümne vältel tugevdati neid kõikvõimalike mooduste abil.

Küsimusele, kas üks osapool – Soome või Eesti – sai eelpool käsitletud sidemetest rohkem kasu või avaldas rohkem mõju, saab samuti vastata kaheosaliselt. Soomlastest professorite puhul ei ole kahtlustki, et nende mõju eesti loodusteadlaste väljaõppele, teadustööle ja ka üldharidusele oli märkimisväärne ning võib öelda, et seda on tunda tänasel päevalgi. Teaduslike seltside osas on olukord enam tasakaalus, nad suhtlesid üksteisega kui võrdne võrdsega. Oldi abivalmid, et aidata täiendada teise seltsi raamatukogu puuduvate või uute väljaannetega ning teiste seltside liikmetele anti võimalusi nii ettekannete pidamiseks kui ka välismaa külastamiseks. Kuigi kõike arvesse võttes võib jääda mulje, et soomlaste mõju

eestlastele oli tol ajal suurem kui vastupidi, on kõige olulisem näha, kuivõrd mitmekülgsed olid kahe rahva loodusteadlaste suhted ning milliste tulemusteni need viia võisid.

Soomlaste ja eestlaste vahel oli 1920. ja 1930. aastatel arvukalt mitmesuguseid loodusteaduslikke sidemeid. Käesolevas töös kirjeldati neist märkimisväärset osa, kuid kahtlemata mitte kõike. Antud teemal jagub veel seni kasutamata materjali. Siiski selgub juba eespool toodu põhjal, mil määral olid kahe maa teadlased omavahel seotud ning kuidas see sobitub üldtuntud „Soome silla“ konteksti. Areng, mille katkestasid Teise maailmasõja sündmused, jätkub aga tänapäeval. Aeg näitab, millistena järeltulevad põlved neid näevad ja mil moel neid esimese iseseisvusperioodiaegsete suhetega võrrelda saab.

SUMMARY

CONNECTIONS IN NATURAL SCIENCES BETWEEN FINLAND AND ESTONIA FROM 1918 TO 1939

As Finland and Estonia achieved independence in 1917 and 1918, the natural scientists in both countries obtained greater possibilities to communicate with each other in scientific matters. This coincided with the overall growth in mutual interest in the other nation's nature, in the flora and fauna to be found there and in the work done in different scientific establishments. As the fields had previously been dominated by Baltic German and Finnish Swedish scientists, the indigenous people of both nations now rose to obtain the governing role in natural sciences and the corresponding organisations.

The aim of the master's thesis at hand is to provide a thorough overview of the connections between Finnish and Estonian natural scientists and corresponding societies from 1918 to 1939. The work is based on archival materials found in both countries as well as previous studies published in different forms and concerning specific themes within the fields of natural sciences. In addition to describing the relations, the thesis also explores what tendencies might arise in such contacts and whether these can be seen as part of a larger co-operation between the two Finno-Ugric nations.

When the University of Tartu was re-established as a national university in 1919, several Finnish scientists were invited to accept professorships in Tartu as there were not enough qualified Estonians to fill all positions. Johannes Gabriel Granö was Professor of Geography from 1919 to 1923, during which he founded the geography department and was crucial in

establishing a thorough interdisciplinary research of different Estonian areas. Yrjö Kauko served as the Professor of Anorganic Technology and Physical Chemistry from 1922 to 1925 and was influential in providing necessary equipment for laboratories and developing the study of chemistry. Kaarlo Teräsvoori was the Professor of Plant Biology from 1920 to 1922 and during his short tenure established the Plant Biology Research Station of the University of Tartu. Finally, Kalle Väisälä was the Professor of Pure Mathematics from 1919 to 1922 and helped solidify the study of mathematics in Estonia and helped develop Estonian mathematical vocabulary.

The connections between different societies of natural sciences in Finland and Estonia were numerous. Scientists from both countries held presentations in the societies, there was an extensive exchange of publications between the organisations, the societies provided financial backing for many scientific expeditions and excursions to the neighbouring country and honoured influential and esteemed foreign scientists by electing them as either corresponding or honorary members. As such, the societies served as a sort of institutional support for the co-operation and miscellaneous connections between Finnish and Estonian naturalists.

There were, in addition, other ways of scientific communication. A large number of trips and excursions were arranged to visit the other country and to gain new information and experiences. Several Estonian and Finnish students were granted scholarships to study abroad and a number of them remained connected to the other country. Dozens of studies were conducted on the flora and fauna of the neighbouring nation and Estonians took use of some of the theories developed by Finnish scientists. The connections also varied in strength from direct influences in scientific studies to coincidental developments of similar techniques and systems.

The co-operation and relations in natural sciences between Finland and Estonia were diverse. Although one could argue that the relations influenced Estonians more than Finns, it is more important to recognise the multitude of connections between the two nations and to know in which ways they manifested themselves. This serves to illustrate the mutual interest and collaboration across the Gulf of Finland which was severed by the events of World War II.

KASUTATUD ARHIIVIMATERJALID JA KIRJANDUS

Kasutatud arhiivimaterjalid

Eesti Ajalooarhiiv Tartus (EAA)

F 2100: Eesti Vabariigi Tartu Ülikool

F 5309: Eesti Looduseuurijate Selts

Helsingin Yliopiston Keskusarkisto (HYKA)

Suomen Biologian Seura Vanamon arkisto

Kansallisarkisto (KA)

Kaarlo Teräsvuoren yksityisarkisto

Kalle Väisälän yksityisarkisto

Suomalaisen Tiedeakatemian arkisto

Suomalaisen Tiedeseuran arkisto

Suomen Geologisen Seuran arkisto

Suomen Maantieteellisen Seuran arkisto

Suomen Metsätieteellisen Seuran arkisto

Tieteellisten Seurain Valtuuskunnan arkisto

Yrjö Väisälän yksityisarkisto

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjallisuusarkisto (SKS/KIA)

Johannes Gabriel Granön arkisto

Tartu Ülikooli Raamatukogu (TÜR)

F 56: Akadeemiline Põllumajanduslik Selts

Publitseeritud allikad

1. *Eesti Wabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1919 II. poolaastal.* Tartu: Tartu Ülikool, 1919.
2. *Eesti Wabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1920 I. poolaastal.* Tartu: Tartu Ülikool, 1920.
3. *Eesti Wabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1920. II. poolaastal.* Tartu: Tartu Ülikool, 1920.
4. *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1921. aasta I poolaastal.* Tartu: Tartu Ülikool, 1921.
5. *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1921. aasta II poolaastal.* Tartu: Tartu Ülikool, 1921.
6. *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1922. aasta I poolaastal.* Tartu: Tartu Ülikool, 1922.
7. *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1922. aasta II poolaastal.* Tartu: Tartu Ülikool, 1922.
8. *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1923. aasta I poolaastal.* Tartu: Tartu Ülikool, 1923.
9. *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1923. aasta II poolaastal.* Tartu: Tartu Ülikool, 1923.
10. *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1924. aasta I poolaastal.* Tartu: Tartu Ülikool, 1924.
11. *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1924. aasta II poolaastal.* Tartu: Tartu Ülikool, 1924.
12. *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1925. aasta I poolaastal.* Tartu: Tartu Ülikool, 1925.
13. *Helsingin yliopisto. Luettelo. Syyslukukausi 1927.* Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino, 1927.
14. *Helsingin yliopiston opettaja- ja virkamiesluettelo 1918-2000. Maatalous- ja metsätieteellinen tiedekunta/*
http://www.helsinki.fi/keskusarkisto/virkamiehet/maatmets/maatalousmetsatdtkkasvin_tuottiede.htm. Kasutatud 15.04.2015.

15. *Helsingin yliopiston opettaja- ja virkamiesluettelo 1918-2000. Matemaattis- ja luonnontieteellinen tiedekunta.*
<http://www.helsinki.fi/keskusarkisto/virkamiehet/mateml/matluonnndkmatematiikka.htm>. Kasutatud 15.04.2015.
16. Lindström, Lauri jt. (koost.) *Album Academicum Universitatis Tartuensis 1918-1944. II. Tartu Ülikooli 1919-1929 immatrikuleeritud üliõpilased. Matriklinumbrid 1-10191.* Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 1994.
17. *Matematiikan professorit Turun yliopistossa.*
<http://www.utu.fi/fi/yksikot/sci/yksikot/mattil/hallinto/historia/Sivut/matematiikan-professorit.aspx>. Kasutatud 15.04.2015.
18. *Vabariigi President.*
<http://www.president.ee/et/vabariik/teenetemargid/kavaler/10836/johannes-gabriel-grano>. Kasutatud 14.04.2015.
19. *Vabariigi President.*
<http://www.president.ee/et/vabariik/teenetemargid/kavaler/15837/yrio-kauko.html>. Kasutatud 14.04.2015.

Kirjandus

1. Aartolahti, Toive. *A. Tammekannu geograafiline uurimistö Soomes.* // Merikalju, Laine (toim.) *Eesti Geograafia Seltsi aastaraamat. 30. köide.* Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia, 1997.
2. *Akadeemiline Põllumajanduslik Selts. 1920-1930.* Tartu: Akadeemilise Põllumajandusliku Seltsi kirjastus, 1930.
3. Cajander, Aimo Kaarlo. *Wesen und Bedeutung der Waldtypen.* Tartu, 1927.
4. Daniel, Oskar; Runnel, Veljo (koost.) *Mets ja metsandus Eestis.* Tartu: Ilmamaa, 2001.
5. Granö, Johannes Gabriel. *Eesti maastikulised üksused.* Tartu: K. Mattiesen, 1922.
6. Granö, Johannes Gabriel. *Reine Geographie: Eine methodologische Studie beleuchtet mit Beispielen aus Finnland und Estland.* Helsinki: Turun yliopiston maantieteellinen laitos, 1929.
7. Granö, Olavi. *Regionaaluurimise ja regionaalse arendamise traditsioone Turu ja Tartu Ülikoolis.* // Kaalep, Ain (peatoim.) *Akadeemia. 11/1996.*

8. Kant, Edgar. *Maastik ja ümbrus. Prof. J. G. Granö loengu referaat.* // Kant, Edgar; Kurs, Ott (koost.) *Linnad ja maastikud.* Tartu: Ilmamaa, 1999.
9. Kant, Edgar; Kurs, Ott (koost.) *Linnad ja maastikud.* Tartu: Ilmamaa, 1999.
10. Kask, Priit (koost.) *Paul Reim.* Painküla: Eesti Metsaselts, 2001.
11. Kruus, Hans; Treiberg, Peeter (toim.). *Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919-1929.* Tartu: Tartu Ülikool, 1929.
12. Kukk, Erich. *Tartu Ülikooli loodusteadlaste ekspeditsioonid aastail 1919-1994.* // Piirimäe, Helmut jt. (toim.) *Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi XXIX. 75 aastat Eesti ülikooli Tartus.* Tartu: Tartu Ülikool, 1997.
13. Kukk, Erich; Pekkarinen, Antti. *Eesti ja Soome loodusuurijate sidemetest enne 1940. aastat.* // Kiho, Toomas (peatoim.) *Akadeemia.* 11/2008.
14. Kurs, Ott. *August Tammekann teaduses ja kultuuris.* // Kaalep, Ain (peatoim.) *Akadeemia.* 8/1994.
15. Kurs, Ott. *Eesti rahvusliku maateaduse algusaastaist.* // Merikalju, Laine jt. (toim.) *Eesti Geograafia Seltsi aastaraamat. 27. köide.* Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia, 1992.
16. Kurs, Ott. *Elusid ja eluruume.* Tartu: Ilmamaa, 2009.
17. Kurs, Ott. *Johannes Gabriel Granö Eestis.* // Kaalep, Ain (peatoim.) *Akadeemia.* 5/1995.
18. Lehto, Olli. *Matemaattiset tieteeet.* // Tommila, Päiviö (päätoim.) *Suomen tieteen historia 3. Luonnontieteeet, lääketieteeet ja tekniset tieteeet.* Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö, 2000.
19. Lehto, Olli. *Oman tien kulkijat. Veljekset Vilho, Yrjö ja Kalle Väisälä.* Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava, 2004.
20. Lepiksaar, Johannes. *Soome-Eesti ornitoloogide ühised tööpäevad Helsingis 16.-18. mail 1937.* // *Eesti Loodus.* 5/1937.
21. Lumiste, Ülo; Tamme, Enn. *Eestikeelse matemaatilise kõrghariduse algaastad.* // Palm, Uno (vastutav toim.) *Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi XXIII. 70 aastat Eesti ülikooli.* Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, 1989.
22. Markkanen, Tapio. *Fysikaaliset tieteeet.* // Tommila, Päiviö (päätoim.) *Suomen tieteen historia 3. Luonnontieteeet, lääketieteeet ja tekniset tieteeet.* Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö, 2000.

23. Mattila, Riitta. *Intohimona tiede ja opetus. Yrjö Kaukon elämänvaiheita Kuopiosta Patagoniaan*. Tampere: Tekniikan Historian Seura THS ry & Tekniikan Akatemia - säätiö, 2011.
24. Meikar, Toivo. *Tartu Ülikooli metsaosakonna teadussidemeist (1920-1951)*. // Rebane, Karl-Samuel (vast. toim.) *Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi XVII. Reaalteaduste arengust ja sidemetest Tartu Ülikoolis*. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, 1985.
25. Past, Vello. *Tartu Ülikooli keemiaosakonna õppe- ja teadustöö arenguhooni käesoleval sajandil*. // Rebane, Karl-Samuel (vast. toim.) *Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi XX. Reaalteaduste koolkondade, ideede ja teooriate areng Tartu Ülikoolis*. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, 1987.
26. Pedrotti, S.J., Frank L.; Pedrotti, Leno S.; Pedrotti, Leno M. *Introduction to Optics. Third Edition*. Upper Saddle River, NJ: Pearson Prentice Hall, 2007.
27. Piirimäe, Helmut (koost.) *Eesti ülikooli algus. Tartu Ülikooli uuestisünd rahvusülikoolina 1919. I*. Tartu: Tartu Ülikool, 1994.
28. Prints, Olaf; Tamme, Enn. *Kalle Väisälä ja Tartu Ülikool*. // *Matemaatika ja kaasaeg XV. Abimaterjale matemaatika õpetajatele ja õppijatele*. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, 1968.
29. Puksov, Arthur. *Läbi segaste aegade. Mälestusi*. Toronto: Eesti Üliõpilaste Seltsi Vanematekogu Kirjastus, 1980.
30. Põld, Peeter. *Tartu Ülikool 1918-1929*. // Kruus, Hans; Treiberg, Peeter (toim.). *Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919-1929*. Tartu: Tartu Ülikool, 1929.
31. Rui, Timo. *Ulkomaiset tiedemiehet Tarton yliopistossa ja virolaisten opintomatkat ulkomaille 1919-1940*. Joensuu: Joensuun yliopisto, 2001.
32. Salmi, Martti. *Stipendiaadina Tartus. Mälestuskilde 1930. aastate Tartu Ülikoolist*. // Merikalju, Laine (toim.) *Eesti Geograafia Seltsi aastaraamat. 30. köide*. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia, 1997.
33. Schmidt, Bernhard. *Ein lichtstarkes komafreies Spiegelsystem*. // *Mitteilungen der Hamburger Sternwarte in Bergedorf. Band 7. Nr. 36*. Bergedorf, 1938. <http://adsabs.harvard.edu/full/1938MiHam...7...15S>. Kasutatud 18.04.2015.
34. Siilivask, Karl; Palamets, Hillar (koost.) *Tartu Ülikooli ajalugu III. 1918-1982*. Tallinn: Kirjastus „Eesti Raamat“, 1982.
35. Smiley, Charles H. *The Schmidt Camera. II. Chromatic Aberration and Other Factors Governing Design*. // *Popular Astronomy, vol. 48*. 1940. Kasutatud 18.04.2015.

36. Tarkiainen, Ülle. *Soome Metsateadusliku Seltsi sidemetest Eesti metsateadlastega enne Teist maailmasõda*. // Raun, Ott (peatoim.) *Tuna*. 1/2002.
37. Teräsvuori, Kaarlo. *Eesti ja Soome soontaimede (Gefässpflanzen) perekondade ladina-soome-eestikeelne nimestik*. Äratrükk kuukirjast „Agronoomia“ nr. 9 – 1928. Tartu: Trükikoda Ed. Bergmann, 1928.
38. Teräsvuori, Kaarlo. *Tartu Ülikooli põllumajandusteaduskonnast 1920. aastate alguses*. // Kiho, Toomas (peatoim.) *Akadeemia*. 9/2004.
39. Väisälä, Yrjö. *Über Spiegelteleskope mit großem Gesichtsfeld*. // *Astronomische Nachrichten*. Band 259. Lk 198. <http://adsabs.harvard.edu/full/1936AN....259..197V>. Kasutatud 18.04.2015.
40. *Ülemaalsed matemaatika, füüsika ja kosmograafia õpetajate kongressid Eestis 1917-1927. Ankeet füüsika õpetamise kohta Eesti keskkoolides veebruaris 1927*. Tartu: Füüsika Õpetamise Komisjoni kirjastus, 1928.

LISA

Loetelu Eesti ja Soome teadlastest, kes erinevate loodusteaduslike seltside poolt kirjavahetajaning auliikmeteks valiti.

Suomen Biologian Seura Vanamo

Karl Zolk (Kaarel Leius)	Kirjavahetajaliige	23.03.1934
Theodor Lippmaa	Kirjavahetajaliige	23.03.1934
Elmar Lepik	Kirjavahetajaliige	23.03.1934
Gustav Vilberg (Vilbaste)	Kirjavahetajaliige	23.03.1934
Paul William Thomson	Kirjavahetajaliige	23.03.1934

Suomen Geologian Seura

Armin Öpik	Kirjavahetajaliige	15.05.1931
------------	--------------------	------------

Suomen Maantieteellinen Seura

August Tammekann	Kirjavahetajaliige	05.12.1933
Edgar Kant	Kirjavahetajaliige	04.12.1936

Suomen Metsätieteellinen Seura

Andres Mathiesen	Kirjavahetajaliige	29.04.1925
Oskar Daniel	Kirjavahetajaliige	29.04.1926
Paul Reim	Kirjavahetajaliige	24.04.1928
Karl Kerberg (Kaarel Veermets)	Kirjavahetajaliige	13.04.1934
Karl Werberg	Kirjavahetajaliige	13.04.1934
Andres Mathiesen	Auliige	13.04.1934

Loodusuurijate Selts Tartu Ülikooli juures

Johannes Gabriel Granö	Auliige	18.02.1932
Aimo Kaarlo Cajander	Auliige	07.02.1935
Kaarlo Linkola	Kirjavahetajaliige	07.03.1935
Alvar Palmgren	Kirjavahetajaliige	07.03.1935
Johan Ivar Liro	Kirjavahetajaliige	07.03.1935
Unio Saalas	Kirjavahetajaliige	07.03.1935
Walter Mikael Linnaniemi	Kirjavahetajaliige	19.11.1936

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, _____ Sten-Erik Tammemäe (sündinud 16.06.1991) _____,
(*autori nimi*)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

_____ magistritöö "Soome-Eesti sidemed loodusteadustes 1918-1939" _____,
(*lõputöö pealkiri*)

mille juhendaja on _____ vanemteadur Ülle Tarkiainen (PhD) _____,
(*juhendaja nimi*)

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
  - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
  3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, **06.05.2015**